

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV TRANSLATOLOGIE

**Koheze simultánně
tlumočených textů**

(Cohesion of Simultaneously Interpreted Texts)

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Ivo Müller

Vedoucí práce: PhDr. Jana Rejšková

PRAHA 2008

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracoval samostatně
a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.

31. března 2008

Handwritten signature of Ivo Müller in cursive script.

Ivo Müller

Mnohokrát děkuji paní doktorce Rejškové za pomoc při provádění experimentu a při sestavování této práce.

Ivo Müller

OBSAH

Abstrakt	v
Abstract	vi
KAPITOLA I. Simultánní tlumočení – různé pohledy	1
I.1 Úvod	1
I.2 Výzkumné studie	3
KAPITOLA II. Koheze v simultánně tlumočených textech	12
II.1 Text vs. ne-text	12
II.2 Textová koheze	14
II.3 Koheze vs. koherence	20
II.4 Výzkumy koheze	22
KAPITOLA III. Kohezní vazby – Experiment	25
III.1 Popis experimentu	27
III.2 Metody	27
III.3 Výsledky	34
III.4 Diskuse	40
KAPITOLA IV. Výzkum simultánního tlumočení v období 1996–2007	42
IV.1 Přístupy a trendy	42
IV.2 Neurolingvistický přístup	45
IV.3 Kognitivně-psychologický přístup	48
IV.4 Hodnocení kvality	54
IV.5 Testy tlumočnických dovedností	57
IV.6 Přístup textové lingvistiky	58
IV.7 Sociologický přístup	62
IV.8 Změna paradigmatu?	64
Závěr	66
Příloha	67
Literatura	93

ABSTRAKT

Tato práce se zabývá problematikou koheze a koherence v simultánním tlumočení. Obsahuje část přehledovou a teoretickou (kapitoly I, II, IV) a část experimentální (kapitola III). Kapitola I vymezuje disciplínu tlumočnických studií v širším rámci jazykovědy a dalších hraničních věd. Jsou zde uvedeny možné přístupy ke zkoumání náročné a komplexní činnosti, jakou je simultánní tlumočení. Kapitoly I a IV obsahují přehled výzkumných prací, zabývajících se problematikou tlumočení, jak z psycholingvistického, tak z textově lingvistického, komunikativního a dalších hledisek. Rovněž jsou diskutovány možnosti hodnocení tlumočnického výkonu a kvality přetlumočeného textu. Výzkumy jsou rozděleny do dvou kapitol podle toho, jestli byly uskutečněny před nebo po experimentu z kapitoly III.

Kapitola II definuje pojmy text a textová koheze a objasňuje i některé další koncepty textové lingvistiky. Na Hallidayově klasifikaci kohezních vazeb jsou předvedeny rozdíly v kohezi mezi angličtinou a češtinou. Kapitola je doplněna přehledem několika experimentů věnovaných kohezi, zejména v situaci simultánního tlumočení a s důrazem na možnost a užitečnost hodnocení míry koheze.

Kapitola III popisuje náš vlastní experiment, provedený se studenty 4. a 5. ročníku magisterského studia oboru tlumočení. Experiment sleduje způsoby převádění kohezních vazeb při simultánním tlumočení z angličtiny do češtiny a kvantifikuje některé typy porušování textové koheze a koherence. Jsou formulovány a statisticky testovány hypotézy o tom, zda míra tlumočnické praxe ovlivňuje kvalitu přetlumočeného textu, ve smyslu udržování povrchové koheze i podpovrchové koherence.

ABSTRACT

The paper focuses on cohesion and coherence in simultaneous interpreting (SI). It consists of two parts: overview and theory (Chapters I, II, and IV), and the experiment (Chapter III).

Chapter I defines Interpretation Studies within a broader context of linguistics and other bordering sciences, introducing possible approaches to exploring such a demanding and complex activity as SI. Chapters I and IV include a review of research work on interpretation, both from psycholinguistic, text-linguistic, communicative, and other points of view. Assessment of interpreter's performance and quality of his/her rendition is also discussed. The review is divided chronologically into two chapters: the research performed prior to / after the experiment from Chapter III.

The concepts of text and textual cohesion are more closely investigated in Chapter II, together with some other notions of text linguistics. Cotractions and similarities in cohesion between Czech and English are demonstrated on illustrative examples, in line with Halliday's classification of cohesive ties. Several experiments on cohesion in a SI setting are mentioned, especially in relation to possibility and usefulness of quantifying cohesion.

Chapter III reports on an experiment carried out in order to track down the ways of translating cohesive ties in SI from English to Czech. Using 4th- and 5th-year students of a master-level interpretation program as subjects, several shifts in cohesion are identified. Hypotheses are formulated and put to statistical testing whether the extent of professional training bears on the quality of a target text, in terms of retaining both the surface-level cohesion and sub-surface coherence.

KAPITOLA I.

SIMULTÁNNÍ TLUMOČENÍ — RŮZNÉ POHLEDY

I.1 ÚVOD

Přestože není známo, kdo, kdy a v jaké situaci simultánního tlumočení použil poprvé, můžeme nicméně předpokládat jeho dlouhou historii. Jako samostatná profese se tato činnost ustavila teprve nedávno. V západní kultuře se profesionální konferenční tlumočníci objevili v 50. letech našeho století. Z této doby pocházejí i první subjektivní introspektivní poznámky o tlumočení, které jsou však z dnešního pohledu bez jakékoli vědecké hodnoty. Svůj díl k rozvoji poznání v oboru přinesla behaviorální experimentální psychologie, která provedla několik prvních laboratorních experimentů. Později, v 60. letech, začaly v literatuře převládat deskriptivní studie o tlumočení z pera praktikujících tlumočnicků, teoretické a subjektivní povahy. V 70. letech se objevily první modely tlumočení, např. od Gervera (1976) a Moserové (1978). Většina z nich však trpěla metodologickými nedostatky a jejich logicko-deduktivně konstruované hypotézy se zřídka dočkaly empirického ověření. Toto platí i o poměrně populární teorii smyslu (*théorie du sens*) od Seleskovitchové (1962), která doposud zůstává pouze jako neověřená hypotéza. Polovinu 80. let je možno vnímat jako počátek nového období v tlumočnickém výzkumu (Gile, 1994), charakterizovaného interdisciplinarností, spoluprací, deskriptivní metodologií. Dochází k oživení dříve zavržených myšlenek a k jejich kritickému vědeckému přehodnocení. Někteří (Gile, 1990; Pöchhacker, 1993; Schjoldager, 1995a; Kurz, 1995a) rozdělují současné studie v oblasti tlumočení na osobní teoretizování a na vědecký výzkum. Sami se staví do pozic vědeckého výzkumu a požadují jeho rigoróznost a empiričnost.

I když je simultánní tlumočení v současné době dobře ustaveno jako plnoprávná profese, jeho vydělování jakožto samostatné vědecké disciplíny je teprve v počátcích. Jednou z překážek jeho rychlejšího rozvoje je z minulosti přetrvávající nedo-

statek spolupráce mezi vědci-výzkumníky v oblasti jazyka na straně jedné a praktikujícími tlumočníky na straně druhé. Laboratorní experimenty psycholingvistiky či kognitivní vědy byly často kritizovány tlumočníky za to, že používají nepřirozené laboratorní podmínky a že jejich výsledky neodpovídají praktické zkušenosti. Vědci ve výzkumu naopak kritizují články tlumočnicků jako nedostatečně empiricky podložené a jejich závěry prohlašují za neopodstatněné. Je jisté, že námitky z obou stran jsou oprávněné a že pro kvalitní výzkum v oblasti tlumočení by bylo zapotřebí lidí jak s dobrou znalostí profese, tak s erudicí v oblasti metodologie přírodních a sociálních věd.

Zdá se, že povědomí o potřebnosti a užitečnosti takového propojení za poslední roky mezi lidmi zabývajícími se teoretickými otázkami tlumočení sílí a současný trend tlumočnických studií (Interpretation Studies) je ve směru interdisciplinarity – spolupráce mezi sousedními vědními obory zabývajícími se otázkami jazyka a komunikace vůbec. Jedná se především o textovou lingvistiku, psycholingvistiku, sociolingvistiku, neurologické vědy (neurolingvistiku, neurofyziologii). Samy tyto speciální vědy se vydělily ze svých mateřských věd (lingvistika, psychologie, fyziologie) poměrně nedávno a jejich výhodou bylo, že od nich mohly převzít solidní metodologické základy, experimentální postupy i propracovanou terminologii a na těchto základech dále stavět. Simultánní tlumočení stojí víceméně na okraji zájmu každé z těchto speciálních disciplín a jelikož samo nemá dostatečné teoreticko-výzkumné zázemí, jsou to právě tyto vědní obory, ke kterým se musí obracet při hledání metodologických základů (Shlesinger, 1995a).

První kroky již byly učiněny a několik tlumočnických škol působících na univerzitách zaměřilo svůj výzkum interdisciplinárním směrem. Příkladem může být Scuola Superiore di Lingue Moderne per Interpreti e Traduttori na Univerzitě v Terstu, vedená Laurou Granovou, která v rámci univerzity spolupracuje s oddělením neurofyziologie. Předmětem výzkumu jsou neurofyziologické aspekty poslouchání, pozornosti a paměti v procesu tlumočení, otázky rozdílu mateřského (L1) a později osvojeného (L2) jazyka, testy schopností aj. (Gran & Viezzi, 1995). V roce 1986 tato škola uspořádala Sympóziu o teorii a praxi výuky tlumočení, které je mnohými považováno za začátek nové etapy v tlumočnických studiích, orientované

na empirický výzkum. O dva roky později začala škola vydávat časopis *The Interpreters' Newsletter*, jehož šéfredaktory byli Granová a Dodds, věnovaný výlučně otázkám tlumočnického výzkumu.

Dalším příkladem může být skupina kolem Ingrid Kurzové a Franze Pöchhacker na Vídeňské univerzitě. Studium elektroencefalogramů pořízených během simultánního tlumočení a během některých jiných činností (počítání v duchu, poslech hudby) přineslo zajímavé poznatky, co se týče míry lateralizace a zapojení jednotlivých mozkových oblastí (Kurz, 1995b). Přehled významných osobností a center tlumočnického výzkumu se stručnou charakteristikou jejich orientace přináší Pöchhacker (1995a).

I.2 VÝZKUMNÉ STUDIE

Na fenomén simultánního tlumočení je možné nahlížet z několika různých úhlů pohledu. „Stranit“ jednomu či druhému pohledu může být sice v konečném důsledku nežádoucí a škodlivé, ale jelikož tlumočení je činnost velice složitá a jevy a procesy na ní zúčastněné často špatně přístupné pozorování a měření, nezbývá než zpočátku zvolit jeden dílčí pohled, vymezit jednu dílčí oblast a snažit se soustředit dílčí poznatky, dokud jejich souhrn nedovolí vytvořit ucelený pohled na celý komplexní fenomén. Dílčí pohledy se mohou zaměřit např. na jednu z následujících oblastí:

- proces tlumočení: pohled psycholingvistiky, neurologických věd a kognitivních věd vůbec,
- produkt tlumočení: pohled textové lingvistiky, stylistiky,
- situace, prostředí a účastníci: pohled sociologie, pragmatiky, rétoriky,
- funkce tlumočení v kultuře a společnosti, otázka norem.

Podrobný přehled komunikativních, psycholingvistických, situačních a lingvistických aspektů simultánního tlumočení uvádí Čeňková (1988).

I.2.1. Z hlediska **kognitivní vědy** je simultánní tlumočení složitou činností zpracování informace, která se skládá z celé řady vzájemně propojených dovedností. Tlumočnick poslouchá a zaměřuje pozornost na úsek věty (propoziční frázi, významovou jednotku). Začíná tlumočit a převádět význam úseku 1. Mezitím sluchové receptory zaznamenávají a nervové dráhy vedou do mozku úsek 2, zatímco tlumočnick se ještě zabývá převáděním úseku 1. Tedy tlumočnick musí být schopen podržet úsek 2 v krátkodobé echoické paměti, než může začít s jeho převáděním. Mimo to, zatímco převádí a vokalizuje úsek 1, musí též kontrolovat správnost jeho výstupu. Jinak řečeno, tlumočnick musí vnímat, uchovávat v paměti, vybavovat si a převádět zdrojový text, produkovat text cílový, a zároveň monitorovat zpětnou vazbu a případné chyby opravovat. Zájmem psycholingvistiky a jazykově orientované kognitivní vědy je příjem, produkce a osvojení jazyka z hlediska zapojení a spolupráce psychických funkcí a procesů. Všechny tři oblasti mají přímý význam pro teorii a praxi tlumočení. Některé obecné psycholingvistické experimenty jsou přímo zobecnitelné na situaci tlumočení, jiné se opakují v pozměněných podmínkách a provádějí se i experimenty nové. Zkoumají se otázky percepce na úrovni fonémů, slov a významu, otázky kapacity a složek krátkodobé paměti, rozdělení a přepínání pozornosti, vliv únavy, mezijazykové a mezimodalitní interference, zvládnutí stresu a náročných okamžiků apod.

Experimenty zaměřené na tlumočení jako proces mají často za cíl demonstrovat odlišnosti kognitivních struktur a procesů mezi profesionálními tlumočnickými na straně jedné a „neprofesionálními“ subjekty (studenty či laiky) na straně druhé. Vychází se přitom z předpokladu, že vysoké nároky kladené na výkon tlumočnicka a velká míra vynaloženého duševního úsilí (*processing effort*) se musí odrazit v odlišném fungování některých procesů, např. rozdělení a přepínání pozornosti, vyhledávání a vybavování informace, nebo v odlišných charakteristikách některých struktur, např. v kapacitě krátkodobé paměti.

Jiný pohled poskytuje sledování chování a „fungování“ tlumočnicků za různých (ztížených) podmínek. Výkon tlumočnicka se může vztáhnout k míře duševního úsilí během výkonu. Např. se subjekt může instruovat, aby po celou dobu tlumočení stejnoměrně ťukal prstem do stolu. Za předpokladu verbálně-manuální interference bude pokles frekvence ťukání indikovat zvýšené úsilí věnované úkolu tlumočení. Jelikož ťukání do stolu je jednoduchý úkol s vysokým stupněm zautomatizování,

nemělo by jeho provádění rušit výkon při současně prováděném, na soustředění náročném úkolu simultánního tlumočení. Jelikož však jeho zpětný vliv na proces tlumočení nelze zcela vyloučit, začaly se používat i jiné, přímé metody měření, např. pomocí EEG nebo pupilometrie. Lze též analyzovat vedlejší produkty vzniklé během tlumočnického procesu, např. informaci podrženou v paměti.

Isham (1995) zkoumal vliv tlumočení převádějícího spíše formu (*form-based*) a tlumočení převádějícího spíše obsah (*meaning-based*) na množství zapamatované informace. Pro modelování rozdílů mezi oběma druhy tlumočení použil rozdíly mezi americkým znakovým jazykem (ASL – American Sign Language), což je plnoprávný jazykový systém s vlastní syntaxí a gramatikou, a znakovou angličtinou (*signed English*), což je znakový přepis anglických vět, zachovávající jejich formu. Výsledek experimentu ukázal, že tlumočení zachovávající spíše formu interferuje s pochopením textu, jelikož tlumočníci do znakové angličtiny měli menší počet správných inferencí na místě mezer, které byly do zdrojového textu vloženy. Další otázkou, kterou se Isham zabýval, bylo, zdali tlumočníci zpracovávají slyšený text stejným způsobem jako obyčejní posluchači. Experimenty ukázaly, že poslední, právě slyšenou větu, si lidé pamatují doslova s přesností 95 procent. Předchozí věty však pouze s přesností jen asi 30 procent. Přesně kolik slov si zapamatují však souvisí spíše se syntaktickou a významovou strukturou věty než s její skutečnou délkou. To je jeden z důsledků kapacity krátkodobé paměti, která je schopna obsáhnout sedm plus minus dva prvky, přičemž prvky jsou definovány spíše jako významové než strukturní jednotky (Miller, 1956); mohou to být stejně tak dobře jednotlivé cifry jako jednoduché (několikaslovné) propozice. Isham uvádí experiment ukazující, že tlumočníci z angličtiny do francouzštiny si pamatovali významně méně informace než tlumočníci do ASL a než obyčejní posluchači následkem interference mezi dvěma akustickými signály (z přicházející a produkované řeči) přítomnými současně v pracovní paměti.

Kurzová (1995b) provedla experiment, kdy pomocí EEG měřila úroveň zapojení a spolupráce jednotlivých oblastí mozkové kůry při tlumočení, doslovném opakování (*shadowing*), počítání v duchu, poslechu hudby a ve stavu relaxace. Srovnáním grafů mozkové aktivity zjistila, že při verbálních úkolech (tlumočení a doslovné opakování) hraje dominantní úlohu levá spánková oblast mozku na rozdíl od neverbálních činností, kdy je aktivita více rozložena mezi pravou a levou

hemisféru. Zjistila také, že při tlumočení do druhého (L2) jazyka se podíl aktivity pravé hemisféry zvyšuje (oproti tlumočení do mateřského (L1) jazyka), což odráží zvýšené duševní úsilí při tomto úkolu. Toto zjištění je poněkud v rozporu s pozorováním některých tlumočnicků, že se jim lépe tlumočí do osvojeného jazyka. Zde je patrně zvýšené úsilí při produkci textu kompenzováno snadným zpracováním a pochopením textu výchozího, který je v mateřském jazyce.

Spillerová-Bosatrová & Daròová (1992) zkoumaly vliv zpožděné akustické zpětné vazby na řečovou produkci. V průběhu experimentu nechaly studenty pozpátku odříkávat jména dní a měsíců v jazyce L1 a L2, přičemž jim jejich výstup pouštěly zpět do sluchátek buď bez zpoždění, nebo se zpožděním (150, 200, a 250 ms). Závisle proměnnými byly počet slov za minutu a počet řečových chyb. Autorky zjistily, že počet slov za minutu byl významně odlišný pro L2 proti L1, ale nevýznamně pro situaci bez zpoždění oproti situaci se zpožděním. Při zpožděné zpětné vazbě se studenti dopouštěli více chyb (i když ne statisticky významně). Prozodické chyby (protahovaná výslovnost, špatná intonace) byly zaznamenány jen při zpožděné zpětné vazbě. Nejvíce rušivým odstupem bylo zpoždění 150 ms, a to více u L1 než u L2. U mateřského jazyka se zřejmě vyskytuje tendence více se spoléhat na sluchovou zpětnou vazbu než u jazyka později osvojeného.

Lambertová (1993) sledovala vliv ucha přijímajícího zdrojový text na výkon simultánních tlumočnicků. Zjistila lepší výsledky, když text přichází pouze jedním uchem, s lehkou preferencí levého ucha (pro praváky). Padilla *et al.* (1995) referují o experimentu, který měřil rozsah krátkodobé paměti pro čísla a pro slova a dále množství zapamatované informace z textu s možností a bez možnosti průběžného opakování (instrukce byla zapamatovat si poslední slovo z každé věty). Subjekty byli profesionální tlumočníci, začínající studenti tlumočení a kontrolní skupina. Zjistilo se, že tlumočníci mají výrazně větší kapacitu pracovní paměti než studenti i než kontrolní skupina jak pro čísla, tak pro slova. V případě volného zapamatování s možností průběžného opakování nebyly mezi třemi zkoumanými skupinami nalezeny rozdíly, zato když bylo průběžné opakování znemožněno, tlumočníci byli výrazně lepší než obě další skupiny. To poukazuje na efektivnější využití krátkodobé paměti za ztížených podmínek. Tato dovednost není vrozená, ale získaná výcvikem a praxí.

Tonellová & Riccardiová (1995) prezentovaly text se záměrně vloženými chybami studentům prvního a čtvrtého ročníku tlumočení k doslovnému opakování (*shadowing*). Chyby byly buď fonologického, morfologického nebo lexikálního charakteru. Instrukce před experimentem byly trojího typu: žádné, chyby opravovat, chyby neopravovat. Analýza rozptylu ukázala významné rozdíly mezi jednotlivými typy instrukcí, co se týče procenta opravených chyb. Nejvíce byly opravovány fonetické chyby (při instrukcích opravovat a bez instrukcí 80–90 procent, při instrukci neopravovat průměrně 50 procent). Morfologické chyby a lexikální chyby byly opravovány méně než fonologické: v situaci bez instrukcí byly opraveny zhruba v polovině případů, s instrukcí opravovat jich bylo opraveno 55–95 procent, při instrukci neopravovat 20–40 procent. Experiment potvrdil poznatek o interferenci zpracování „shora dolů“ (*top-down processing*) při poslechu akustického materiálu, která měla za následek sníženou schopnost odhalit chyby na fonetické úrovni zpracování textu. Daròová (1995) zkoumala základní akustické frekvence italštiny, angličtiny, němčiny, francouzštiny a holandštiny a jejich souvislosti s neverbálními a emotivními aspekty komunikace.

To bylo několik ilustrativních příkladů současného výzkumu v oblasti tlumočení metodami psycholingvistiky a kognitivní psychologie. Z teoretického hlediska je nosný Gileův (1995b) model tlumočení. Jeho předpoklady jsou, že tlumočení vyžaduje určitý druh duševní energie, která je k dispozici jen v omezeném množství, a dále, že k tlumočení je zapotřebí téměř veškerého množství této energie, a někdy dokonce i více, než je v daném okamžiku k dispozici. V takovém případě dochází ke zhoršení výkonu. Gile rozlišuje kapacitní nároky (*efforts*) při tlumočení na několik typů. Nároky na poslech a analýzu, čili na porozumění (*comprehension effort*), nároky na produkci (*production effort*), nároky na paměť (*memory effort*) a nároky na koordinaci (*coordination effort*). Při využití celkové pracovní kapacity dochází k saturaci, při vyčerpání kapacity pro dílčí úkol k deficitu. Tlumočnické situace, které mohou způsobit deficit nebo saturaci, jsou velká „hustota řeči“ (vysoká rychlost a informační obsah), špatná zvuková kvalita, odborné termíny, výčty, neobvyklý styl nebo argumentace, neznámá jména nebo velká rozdílnost zdrojového a cílového jazyka. Hypotéza rozdělené pracovní kapacity je velice přitažlivá, jelikož je jednoduchá, logická a dokáže vysvětlit chyby vznikající při tlumočení, a

to dokonce v úsecích, kde je zdrojový text poměrně jednoduchý (potíže jsou důsledkem kapacitního deficitu v úseku předchozím, tzv. *spill-over effect*). Ještě však nebyl proveden experiment, který by existenci rozdělené kapacity potvrdil.

I.2.2. Hodnocení kvality tlumočnického výkonu je přirozeně vztaženo na **produkt**. Ten lze hodnotit buď sám o sobě (vnitřní konzistence), ve vztahu k jiným cílovým verzím téhož zdrojového textu, ve vztahu k originálu (vnější konzistence) nebo ve vztahu k uživateli (přijatelnost).

Základem pro srovnávání textů mohou být posuny na jednotlivých jazykových rovinách: lexikální, syntaktické, sémantické, stylistické a pragmatické. Časté je také sledování výskytu textových chyb. Na rovině sémantické mohou být za chyby překladu považovány vynechané nebo zkreslené úseky informace.

Klasifikace chyb textu je dosud otevřenou otázkou, stejně jako co všechno je možné za chyby textu považovat. Řadí se sem např. chybné nástupy (*false starts*), opravy, strukturní posuny, přeroknutí, vysunutí z vazby, nedokončené věty, zadrhnutí, zakoktání, špatná artikulace a intonace — zkrátka vše, co narušuje vnitřní konzistenci textu. Klasifikaci přeroknutí uvádějí už Meringer & Mayer (1895) a fenomén přeroknutí (*slip of the tongue*) stál na počátku jednoho z vlivných směrů v psychologii a psychoterapii, v klasické psychoanalýze Sigmunda Freuda.

Na produkt tlumočení, tj. na cílový text, byl zaměřen výzkum Shlesingerové (1989), která zkoumala posuny na ose „formálnost-hovorovost“ u simultánního tlumočení mezi angličtinou a hebrejštinou. Zjistila, že tlumočnická má tendenci posunovat vyhraněné texty směrem k neutrální pozici, tj. formální předávat jako méně formální a hovorové jako méně hovorové. Gile (1995a) sledoval výkon studenta konsekutivního tlumočení a nechal jej ohodnotit 12 studenty-posluchači i samotným řečníkem, jednak subjektivně (stupeň věrnosti), jednak objektivně (počet zjištěných zkreslení a vynechání informace). Ukázalo se, že jak posluchači, tak samotný řečník zachytili poměrně málo chyb a jejich hodnocení kvality bylo značně nekonzistentní. Experiment mj. potvrdil, že obyčejný poslech představuje velké informační ztráty.

Pöchhacker (1995b) uvádí komparativní studii na rozsáhlém, čtrnáctihodinovém korpusu projevů a jejich přetlumočených verzí z technické konference. Tlumočení probíhalo z angličtiny do němčiny, přičemž mnoho řečníků hovořilo anglicky, aniž

to byl jejich mateřský jazyk. V kabině se střídali tři tlumočníci, z nichž dva měli němčinu jako první jazyk, třetí měl jako první jazyk angličtinu. Hodnoceny byly jak projevy řečníků, tak tlumočnicků. Pöchhacker sledoval pět typů textových poruch: opravená a neopravená přerěknutí, chybné nástupy (*false starts*), lexikální a syntaktické zkomoleniny (*blends*). Analýza textů ukázala, že nejčastější poruchou byly chybné nástupy (v průměru jeden za minutu), méně častá byla přerěknutí (jedno za 4 minuty), syntaktické zkomoleniny se objevovaly s poloviční četností oproti neopraveným přerěknutím a nejméně časté (mizivé procento) byly zkomoleniny lexikální. Nerodilí mluvčí svá přerěknutí více opravovali než mluvčí rodilí (zhruba v poměru 3 ku 2) a rodilí mluvčí měli skoro čtyřikrát více syntaktických zkomolenin. Řečníci měli více přerěknutí a chybných nástupů (to lze částečně přičíst používání angličtiny nerodilými mluvčími), tlumočníci měli více zkomolenin. Lexikální zkomoleniny se vyskytovaly téměř výhradně u dvou tlumočnicků při tlumočení do mateřské němčiny. V patnácti vybraných textech, kdy jednoho řečníka tlumočil právě jeden tlumočnick, vyšlo hodnocení poněkud jinak: tlumočníci byli lepší jen u opravených přerěknutí. Studie nicméně přesvědčivě potvrdila názor, že chybné nástupy a neopravená přerěknutí jsou častým a běžným jevem ve všech mluvených projevech, originálních i přetlumočených, v rodném i osvojeném jazyce.

Tommola & Lindholm (1995) zkoumali výkon tlumočnicka, měřený skórem výrokové přesnosti (*propositional accuracy score*). Prakticky to znamenalo, že rozložili zdrojový text na nejmenší možné dílčí významové úseky a porovnali, kolik jich v cílovém textu zůstalo zachováno a zda byly správně zachovány i logické vztahy mezi nimi. Je však nutno podotknout, že tento způsob má své omezení v tom, že není schopen vyhodnotit záměrné zhušťovací strategie tlumočnicka za účelem koherence výstupu. Je vhodný pro dobře utvořené zdrojové texty neobsahující nejednoznačnosti, redundance a různé řečové chyby. Dále autoři hodnotili tlumočnický výkon v závislosti na dobrém či špatném vizuálním kontaktu tlumočnicka s řečníkem a v závislosti na vysoké či nízké míře zašumění signálu přicházejícího tlumočnickovi do sluchátek. Analýzou rozptylu zjistili významný efekt akustické kvality na výkon tlumočnicka. Efekt viditelnosti ani interakce viditelnosti a slyšitelnosti významné nebyly. To je poněkud v rozporu s názorem některých tlumočnicků a s požadavky

AIIC, že dobrá viditelnost řečníka je důležitým předpokladem pro kvalitní tlumočení. Dillinger (1990) uvádí ještě obsáhlejší systém hodnocení jednotlivých výrokových pozic (*slots*) a jejich aktualizací (*fillers*) než je skór výrokové přesnosti.

I.2.3. Příspěvkem k **sociolingvistickému pohledu** je např. článek Janse-
na (1995), který sleduje vliv prostředí soudní síně na tlumočnické strategie a normy. Poukazuje na tendenci tlumočnicka převádět hovorový projev obžalovaného do formálního jazyka práva a naopak.

Altmanová (1990) zjišťovala u profesionálních tlumočnicků, jaké faktory přispívají k osobní spokojenosti při výkonu jejich profese. Do její studie byla zahrnuta jednak skupina 40 tlumočnicků pracujících pro Comission of the European Communities v Bruselu, jednak skupina 54 profesionálních britských tlumočnicků AIIC pracujících na volné noze. Jako nejdůležitější faktory byly uváděny obeznámenost s tematikou, zvuková kvalita, možnost předem prodiskutovat neznámý dokument a kvalita řeči u řečníka. Z faktorů, které tlumočníci sami pokládali za důležité a které nebyly přímo předloženy k hodnocení, byla nejčastěji uváděna dobrá atmosféra v kabině. Tlumočníci dále v dotazníku odpovídali na řadu otázek, týkajících se jejich profese, pocitu uspokojení, problémů, připomínek. Z odpovědí mj. vyplynulo, že naprostá většina tlumočnicků pracuje pouze v evropských jazycích a více v konsekutivě než v simultánním tlumočení. Skupina soukromých tlumočnicků byla se svou prací více spokojená.

Úlohou tlumočnicka jako zprostředkovatele mezikulturních kontaktů se zabývá např. Makarová (1995), jeho funkcí při dvoustranném vyjednávání Schäffnerová (1995).

I.2.4. Sdružení profesionálních tlumočnicků AIIC na svých členech požaduje dodržování přísných **norem kvality**: stejný účinek cílového textu na posluchače jako má originál na původní obecnostvo, stejný kognitivní obsah, jasnost, přesnost a typ jazyka a stejnou nebo lepší jazykovou a řečovou kvalitu. Článek 3 stanov říká, že členům asociace se zakazuje přijímat zakázky, na které nejsou kvalifikováni. Pokud je příjmom, morálně ručí za kvalitu svých produktů.

Gile (1995b) za požadavky kvality považuje věrnost v obsahu, záměrech a formě. Jednotlivé složky kvality jsou podle něj: myšlenková jasnost, jazyková přijatelnost,

terminologická přesnost, přijatelnost z hlediska posluchače, překladová věrnost (*fidelity*) a profesionální chování.

Macková & Cattaruzzová (1995), Marrone (1993) a Kurzová (1993) uvádějí studie mapující **požadavky** různých **uživatelských skupin** na kritéria kvality tlumočení, jako jsou plynulost projevu, věcná správnost, úplnost, terminologická přesnost, návaznost smyslů apod.

Kurzová (1993) navázala na dřívější studii Bühlerové (1986), která se ptala profesionálních tlumočnicků AIIC, jak hodnotí důležitost osmi kritérií kvality tlumočení. Těmito kritérii byla: rodilý přízvuk, příjemný hlas, plynulost projevu, logická koheze projevu, konzistence s originálem, úplnost převedené informace, správná gramatika, správná terminologie. Každému kritériu se měla přiřadit bodová hodnota podle důležitosti na stupnici 1 až 4. Kurzová stejná kritéria předložila ke zhodnocení všeobecným lékařům, technikům a delegátům na schůzce Rady Evropy. Ukázalo se, že tlumočníci v průměru hodnotili všechna kritéria výše než zbývající tři skupiny. Obecně nejnižše hodnotili účastníci technické konference. Ohodnocení zprůměrovaná pro všechny čtyři skupiny dala následující pořadí: konzistence 3.7, koheze 3.5, terminologie 3.4, úplnost 3.2, plynulost 3.1, gramatika a příjemný hlas 2.6, přízvuk 2.4. Doktoři a technici nejvýše hodnotili konzistenci s originálem, zatímco delegáti dali přednost správné terminologii. Gramatická správnost byla poměrně vysoko hodnocena tlumočnický (3.4), zatímco uživatelské skupiny ji obodovaly jen 2.0–2.7. Kurzová dále uvádí komentáře k jednotlivým kritériím a preference jednotlivých skupin uživatelů. Studie ukázala, že ne všechny normy AIIC vždy korelují s očekáváním uživatelů.

Bell (1991) si v úvodu své knihy klade otázku, zda je překlad věda nebo umění. U tlumočení bychom se spíše mohli ptát, zdali je to dovednost nebo schopnost, čili jakou roli hraje výcvik a jakou talent. I když připustíme, že tlumočení má v sobě něco z umění, je to určitě umění užité, jeho produkty slouží praktické potřebě, nikoli k vyvolání estetických citů. Kvalita tlumočnických produktů je pak v první řadě dána tím, do jaké míry uspokojují potřeby svých uživatelů.

KAPITOLA II.

KOHEZE V SIMULTÁNNĚ TLUMOČENÝCH TEXTECH

Důležitý pohled na simultánní tlumočení nabízí textová lingvistika. Zatímco zájmem psycholingvistiky je především činnost tlumočení jako proces, jako forma komunikativního chování, textovou lingvistiku zajímá produkt tohoto procesu, tedy tlumočnickova promluva, či mluvený text. (Budeme se držet termínu „text“, do kterého pojmemme jak mluvené, tak psané jazykové realizace.)

II.1 TEXT vs. NE-TEXT

Jak už vyplývá z jejího názvu, prvotním zájmem textové lingvistiky coby speciální jazykovědné disciplíny jsou texty. Dá se říci, že přesunutím zájmu od věty jako jednotky jazykové analýzy k jednotce širší, obsažnější – tedy k textu – se textová lingvistika ustanovila coby samostatná a smysluplná disciplína a v rámci jazykovědy se tak vymezila oproti starší gramatice a sémantice, přičemž do svých hranic pojala i něco z pragmatiky.

Vymezit základní jednotku zkoumání textové lingvistiky – text – však není tak jednoduché jako definovat větu. Obecně řečeno, z hlediska gramatiky věta začíná velkým písmenem a končí tečkou. Při mluveném projevu pak konce vět oznamují poklesy hlasu. Definice textu může definici věty použít nebo ji může obejít. Např. lze za text označit posloupnost vět (jedné nebo více), které na sebe navazují, váží se k jednomu tématu. Nebo můžeme text vymezit jako tu část jazykové realizace, která vystupuje coby jednotný, smysluplný celek v konkrétní situaci (bez ohledu na to, jaké jsou jeho dílčí složky, věty apod.). Příkladem textu může být kapitola knihy, rozhlasová zpráva, dialog u televizoru, nápis ve výkladní skříni, slovo STOP na dopravní značce atd. Definice připouští texty psané i mluvené, monologické i dia-(poly-)logické, spontánní i připravené, větné i nevětné, spisovné i

nespisovné. Problém definic bývá v jejich „neurčitosti“ či „neostrosti“ (jsou *fuzzy*). Množiny textů, které tyto definice vydělují oproti ne-textům, nejsou jasně ohraničeny. Otázku, co ještě je a co již není jednotný, smysluplný celek v oblasti jazykového chování, nelze vždy beze zbytku zodpovědět. Chcete uvést příklad?

Jděte do háje! Krávy!

Dvě krátké věty, dvě krátké inzultující(?) věty, které se snad jen omylem ocitly v jinak seriózním pojednání. Dává to nějaký smysl? Je to text vložený do textu kapitoly o kohezi? Nebo je to *faux pas*? Otázky a pochybnosti jsou oprávněné a kdybychom tyto věty našli bez dalšího komentáře vložené do odborné stati, považovali bychom je za ne-smysl a tedy za ne-text. Smysl jim dodá teprve vhodný rámec, čili kontext. Například: skupinka dětí na pionýrském táboře stopuje jinou skupinu, která se snaží schovat poklad na dobře ukrytém místě. Za sebou zanechávají šipky, značky a instrukce pro své pronásledovatele. Ti se právě bezradně zastavili na rozcestí a Kovářovic Pepík našel pod ztrouchnivělým pařezem zmuchlaný papír s dvěma krátkými větami. A hned je všem jasné kudy se vydat a pastvina s krávami snad poskytne další stopu.

Cílem celého tohoto povídání je poukázat na problém s definicí textu. Pro to, abychom jazykovou realizaci označili za text, totiž nestačí mít před sebou jen tuto realizaci samotnou (někdy stačí, totiž pro texty dobře uprostřed oné fuzzy množiny, ale nemusí stačit pro texty na hranici). Veliký význam hraje situace a komunikační kontext. Smysl je vytvářen nejen poslopností gramaticky vytvořených vět, ale přispívají k němu další faktory, jako jsou logická výstavba pojmů a vztahů v textu, znalost prostředí jeho realizace, mimotextové a mimojazykové znalosti a očekávání příjemce. Na základě interakce těchto faktorů se teprve ustavuje smysl a vytváří se konzistentní vnitřní reprezentace v mysli příjemce pro to, co producent kóduje textem (viz též Müller, 1995a).

Co odlišuje text od ne-textu jsou tzv. rysy textuality (*standards of textuality*),[†] z nichž některé jsou více zaměřené na jazykovou realizaci samotnou, jiné více na kontext, na situaci, v níž se jazyková realizace uskutečňuje. De Beaugrande &

[†] Anglický termín *textuality* překládáme jako *textualita*, přestože se nabízí i varianta s „češtější“ koncovkou – *textovost*. Vede nás k tomu jednak analogie s termíny jako *intencionalita*, *situacionalita* atd., jednak přirozenější kombinace cizího slovního základu s cizí koncovkou, srv. *kontinuita* – *spojitost*.

Dressler (1981) uvádějí sedm rysů textuality: kohezi, koherenci, informativitu, intencionalitu, akceptabilitu, situacionalitu a intertextualitu. Kohezi a koherenci se budeme zabývat podrobněji níže. Zde jen poznamenejme, že koherenci se míní spojitost smyslů (informace) předávaných textem a kódovaných např. větami, koheze označuje povrchové lexikální a gramatické struktury, které udržují spojitost mezi dílčími úseky a prvky textu. Informativitou se míní způsob rozložení předávané informace z hlediska známosti–novosti či tématu–rématu. Vžitý český termín od dob Mathesia je aktuální členění větné a jeho studium má svou tradici v Pražském lingvistickém kroužku. U mluvených textů může zahrnovat i jevy intonace, rytmu, důrazu atd. Intencionalita, resp. akceptabilita jsou rysy spojené s přístupem producenta, resp. příjemce textu, tedy rysy značně subjektivní. Situacionalita začleňuje text do konkrétního prostředí, na určité místo v určitém čase a mezi určitou čtenářskou obec. Konečně intertextualita označuje postavení daného textu mezi jinými texty podobného typu; patří sem otázka norem a stylů.

Text je základní jednotka významu v jazyce, jednotka situačně sémantické organizace. Je to libovolný úsek jazyka, který je operační, tj. funguje jako jeden celek v nějakém situačním kontextu. Implicitně předpokládáme, že každá zrealizovaná instance textu je textem, tj. obsahuje rysy textuality (obdoba Griceových komunikačních zásad pro mluvené dialogy), že je konzistentní a v dané situaci smysluplná a informativní. Při průběžném zpracovávání textu si automaticky v mysli vytváříme jeho interpretaci (mentální model, vnitřní reprezentaci) a věrohodný kontext a to tak dlouho, dokud a) nenarazíme na konec textu, b) v interpretaci a kontextu nenastanou nesrovnalosti a rozpory a my začneme hledat alternativní bezesporné interpretace a kontexty, c) text se pro nás stane nezajímavým a my dostaneme chuť dělat něco jiného.

II.2 TEXTOVÁ KOHEZE

Otázkou koheze se vyčerpávajícím způsobem zabývá kniha Hallidaye & Hasana (1976) a tato podkapitola shrnuje jejich názory na kohezi textu.

Koheze nastává, když je nějaký prvek textu interpretován v závislosti na prvku jiném. V takovém případě se mezi těmito dvěma prvky realizuje kohezní vazba. Na jednom konci vazby je prvek předpokládáný, na druhém předpokládající. Podle

Hallidaye & Hasana je koheze sémantický pojem – poukazuje na významové vztahy uvnitř textu (jiní, např. de Beaugrande & Dressler (1981) nebo Bakerová (1992), v tomto smyslu hovoří o koherenci), avšak je vyjádřena povrchovými lexikálně-gramatickými prostředky (kohezními vazbami).

Pojem koheze je spjat s pojmem větné struktury na straně jedné a s pojmem textu na straně druhé. I v rámci věty lze hovořit o kohezi: zde je koheze vynucena gramatickou strukturou věty, syntagmatickými vztahy, subordinací, gramatickou shodou apod. Všechny gramatické jednotky (věty, vedlejší věty, větné druhy, slova) jsou vnitřně kohezní, protože jsou strukturované. Něco nového koheze přináší až za hranicemi věty (a teprve tam se o ní zpravidla jako o kohezi hovoří). Koheze zde označuje vztahy mezi prvky, které již nejsou strukturální, ale sémantické. Síť kohezních vazeb tak v textu pomáhá vytvářet jakousi „metastrukturu“, kterou Halliday a Hasan nazývají texturou. Texturu lze chápat v rámci věty jako větnou strukturu, v rámci textu (mezi větami) pak jako soustavu kohezních propojení a informačních struktur. Bráno opačně: koheze dává textu texturu, pomáhá vytvářet text.

Věta drží pohromadě díky gramatickým vazbám: koheze zde není zapotřebí; je však přítomná, i když nijak výrazně. Koheze se neváže na větné hranice. Nadvětná struktura je kvalitativně odlišná od struktury věty. Neexistuje totiž množina strukturních rolí, které by jednotlivé věty zastávaly (jako např. modifikace, subordinace, tranzitivita, modalita). Věty jsou strukturně nezávislé, navazují na sebe logicky a sémanticky. Jak měřit míru významové návaznosti vět? Význam určitého prvku je vždy vymezen významy ostatních prvků v systému. Jednou z možností, jak určit míru významové spojitosti dvou prvků, je sledovat do jaké míry se jeden prvek interpretuje druhým. Právě prostředky koheze signalizují, že interpretace dané pasáže závisí na něčem jiném.

Většinou se předpokládaný prvek vyskytuje v bezprostředně předcházející větě, nebo alespoň tak blízko, aby se mohla jeho přítomnost předpokládat v pracovní paměti příjemce (anafora). Jsou však i výjimky, kdy předpokládaný prvek následuje až za prvkem předpokládajícím (katafora) nebo chybí úplně – referent se nachází v komunikačním kontextu (exofora). Exofora v tomto pojetí není kohezní vazbou. Funguje jako pobídka k doplnění potřebné informace z okolí nebo ze zkušenosti. V běžném případě obsahuje každá věta alespoň jeden anaforický odkaz na to, co

předcházelo. Věta bez kohezního spojení s předcházejícími větami často signalizuje začátek nového textu.

Koheze představuje množinu jazykových možností jak spojit text. Je to relační koncept, směřovost do něj vchází až s prvkem, který ve své podstatě poukazuje na něco jiného, buď dopředu, nebo dozadu. Kohezi lze chápat i jako proces ustanovení kohezního vztahu. Halliday & Hasan postoupují ještě o stupeň výš, nad text, do jazykového systému, kde rozlišují tři základní funkčně-sémantické složky: *ideační* — obsah, co se chce říci, *interpersonální* — sociální, expresivní a konativní funkce jazyka, soudy a postoje, motivy, a *textovou* — informační struktura a koheze. Koheze poskytuje kontinuitu, umožňuje příjemci efektivním způsobem doplnit veškeré chybějící části, všechny prvky situace, které nejsou právě přítomny, ale jsou nezbytné pro její interpretaci.

Halliday & Hasan rozlišují pět základních typů koheze: referenci, substituci, elipsu, lexikální kohezi a konjunkci. Jejich klasifikace vychází především z analýzy anglických textů. Přitom je zřejmé, že tak jak se mezi sebou liší jazyky, tak se bude lišit i škála jejich prostředků pro navazování kohezních vazeb. Ve zbývajících částech této podkapitoly porovnáme rozdíly v používání jednotlivých typů koheze na dvou konkrétních jazycích: češtině a angličtině.

Jedním pramenem rozdílů je protikladnost obou jazyků na ose „syntetičnost-analytičnost“. Čeština jako jazyk syntetický může k ustavení kohezních vazeb (zejména referenčních) využívat bohatě rozvinutého flexivního systému, který umožňuje identifikovat např. životnost-neživotnost, femininitu-maskulinitu-neutralitu, deklinaci, konjugaci. Díky flexi získává většinou volnost slovosled a bere na sebe jiné funkce než pouze gramatické. V češtině je slovosled zapojen především ve funkci aktuálního členění větného, tj. k výstavbě informační struktury věty. Na druhé straně angličtina, coby jazyk analytický, má flexi téměř úplně potlačenu. Slovosled nese především funkci gramatickou a je vázán pevnými pravidly. V důsledku nutnosti vyjádřit větný podmět je anglický text více pronominalizován. Informační struktura věty je podporována dalšími gramatickými prostředky, jako např. různými vytýkacími vazbami (*cleft-* a *pseudo-cleft sentence*), pasívem, infinitivem. V mluveném textu se pak více než v češtině uplatňuje intonace. Více k aktuálnímu členění v češtině, resp. angličtině viz např. Frydrychová (1991), resp. de Beaugrande (1991).

Druhým pramenem rozdílů je absence kategorie určenosti v češtině. Čeština tak postrádá kohezní prostředek (určitý člen), který je naopak v angličtině velmi frekventovaný.

Reference. Vztah reference může být dvojitý: buď na základě identifikace s referentem, nebo na základě shodnosti či odlišnosti v kvalitě a kvantitě.

Vztah *identifikace s referentem*, tj. primárním předpokládaným prvkem, je vždy specifický, vyjádřený formou deixe, prostřednictvím kategorie osoby nebo pomocí určitého členu. Personální reference, tj. reference prostřednictvím kategorie osoby, může být vyjádřena osobním nebo přivlastňovacím zájmenem, popř. dalšími prostředky, které jazyk k vyjádření osoby používá. U angličtiny nastává vysoký stupeň pronominalizace, jednak z důvodu nutnosti vyjádřit větný podmět, k čemuž jsou zájmena jako minimální významové jednotky zvláště vhodná, a jednak z důvodu tendence angličtiny přivlastňovat.

He put his head in his hands.

Složil hlavu do dlaní.

U češtiny naopak je kategorie osoby dostatečně vyjádřena slovesnými a jmenými koncovkami a jelikož podmět může zůstat explicitně nevyjádřen (je vyjádřen shodou podmětu s přísudkem), používá čeština méně zájmen než angličtina.

John bought a car. He needed it.

Jan si koupil auto. Potřeboval ho.

Demonstrativní reference, tj. reference prostřednictvím kategorie místa nebo blízkosti, je typicky vyjadřována ukazovacími zájmeny a příslovci. Jejich systém je v angličtině i češtině v podstatě shodný. Jedná se o výrazy: *this – that, here – there, now – then; ten (tento) – onen (tamten), tady – tam, teď – pak*. I když konkrétní použití jednotlivých slov, zejména u dvojice *this – that*, se může v češtině a angličtině lišit, jejich frekvence je zhruba stejná.

Who told you that? I'm telling you this.

Kdo ti to říkal? Já ti říkám toto.

Kromě výše uvedených zájmen a příslovcí má angličtina ještě jeden důležitý referenční prostředek, a to člen určitý. Užívání členu je v angličtině povinné a

určitý člen *the* je nejméně frekventovanějším slovem v anglickém textu. Čeština jej může nahradit ukazovacím zájmenem, ale častější bude případ, kdy protějšek určitého členu v české větě chybí.

The rain poured all over the land. And the land drank.

Děšť se lil na celou zemi. A země pila.

Druhým typem reference je *komparativní reference*, tj. reference na základě shodnosti či odlišnosti v kvalitě a kvantitě, která je realizována především na lexikální rovině výrazy typu *same – stejný, similar – podobný, other – jiný, more – více, further – další, more frequent – frekventovanější* atd.

Za další podtyp reference může být považována *ko-reference*, neboli též konceptuální rekurence, kdy se pro jednoho referenta používají synonymní výrazy, jejichž synonymita však není lexikální, ale vyplývá z komunikační situace, např. *Václav Klaus – prezident*.

Substitute. Substitute neimplikuje specificitu. Nejde o stejného referenta, ale o příbuznost formy. Zachovává se forma, ne referenční význam. Je vyjádřena především na gramatické rovině. Speciálním případem substitute je elipsa, kdy určitá gramatická forma je zcela vypuštěna.

Nominální substitute v angličtině používá výrazu *one(s)*. Na rozdíl od reference se zde nejedná o identitu s odkazovaným, ale pouze o jistou podobnost — význam původního referenta je pozměněn. V češtině se tento typ substitute nevyskytuje, na jeho místo nastupuje elipsa.

Henry bought a green hat. Jimmy was given a black one.

Jindra si koupil zelený klobouk. Kuba dostal černý.

Pro *verbální substituci* se v angličtině používá výrazu *do*, které zastupuje významové sloveso ve slovesné skupině. Platí pro ni obdobné, co bylo řečeno u nominální substitute. Čeština řídce používá sloveso *dělat (činit)*. Většinou však významové sloveso buď zachová, nebo vypustí.

Who exercises regularly? — Peter does.

Kdo cvičí pravidelně? — Petr.

I hardly ever go to the theater. — Neither do I.

Skoro vůbec nechodím do divadla. — Já také ne. (Také nechodím.)

If I lent them a hand at all, I'd do that solely out of sympathy.

Pokud bych jim vůbec pomáhal, dělal bych to pouze ze soucitu.

Větná *substitute* v angličtině používá výrazu *so/not*, čemuž v češtině odpovídá vazba s vedlejší větou a částicemi *ano/ne*.

Did John buy the food? — He said so.

Koupil Honza to jídlo? — Říkal, že ano.

Elipsa. O elipse jsme se zmínili už v předchozím odstavci o substituci, jelikož na elipsu můžeme pohlížet jako na nulovou substituci. Vyskytuje se především v dialogickém textu, kdy mluvčí často považují opakování některých větných vzorců za neefektivní a jednotlivé části věty vypouštějí. Podle druhu vynechané části rozlišujeme *elipsu nominální, verbální a větnou*.

Who has brought the peaches? — Mary.

Kdo přinesl ty broskve? — Marie.

Does Peter exercise regularly? — Yes, he does.

Cvičí Petr pravidelně? — Ano, cvičí.

Na rozdíl od případu verbální *substitute* (srovnej výše) vystupuje sloveso *does* v posledním příkladu jako sloveso pomocné a místo slovesa významového je prázdné (eliptické). V češtině k elipse nedochází, odpověď je větou úplnou. V hovorové angličtině se můžeme setkat i s elipsou podmětu (osobního zájmena), který je jinak ve větě obligatorní. V češtině se o elipsu v pravém slova smyslu nejedná, neboť podmět je vyjádřen slovesnou koncovkou a větný vzorec je i bez něj úplný.

Just missed my train.

Právě mi ujel vlak.

U slovesné elipsy je zajímavá skutečnost, že zatímco angličtina ze slovesné vazby vypouští sloveso významové, čeština vypouští sloveso pomocné.

Have you made it? — Yes, I have.

Zvládl jsi to? — Zvládl.

Lexikální koheze. Lexikální koheze může mít formu reiterace, tj. opakování lexikálního prvku doslovně, dále formu synonyma, hyponyma či hyperonyma, nebo formu kolokace, tj. nahrazení prvkem asociovaným ve smyslu protikladu, časové posloupnosti, celku, části apod. Jedná se o slova ze stejného prostředí, která mají tendenci vyskytovat se společně. Kohezní vztah se utváří na rovině lexikální a případné rozdíly v použití mezi češtinou a angličtinou budou odrážet rozdíly ve slovní zásobě obou jazyků, nikoli rozdíly v gramatických systémech.

Konjunkce. Konjunkce zahrnuje vazby vyznačující vztahy mezi větami, odstavci a jednotlivými fakty, vztahy povstávající z lidské zkušenosti. Jsou to např. vztahy slučování, protikladu, příčiny a následku, časové následnosti atd. Základní typy konjunkce odpovídají základním logickým relacím, které mají svůj extralingvistický původ v sensorických a manipulatočních procesech lidského organismu. Ve spojení s jazykem pak dostávají své přesnější a zřetelnější vymezení. Angličtina i čeština, coby indoevropské jazyky, vyrůstají ze stejného kulturně-gnozeologického rámce, a sdílejí tedy v základě stejný jazykový model vnější reality a stejné logické relační kategorie. Rozdíly v konjunkci u obou jazyků je možné hledat především v různé bohatosti spojkových vyjádření pro jednotlivé relace.

Na některé rozdíly mezi angličtinou a češtinou při používání kohezních prostředků poukázala Zimáková (1994): největší posuny shledala v personální referenci, substituci a v referenci prostřednictvím členu. Téměř bez rozdílu byly demonstrační reference a konjunkce. Müller (1995b) na konkrétním textu doložil významně větší míru pronominalizace u angličtiny než u češtiny.

II.3 KOHEZE vs. KOHERENCE

Na některé kohezní prostředky je možno pohlížet jako na prostředky pro zhušťování textu. Jednou uvedený pojem nebo výrok se v dalším textu znovu neopakuje, pouze se na něj v případě potřeby kohezně odkáže. To umožní udržet pojem aktivovaný v paměti, aniž by se plýtval čas a energie jeho opětovným zpracováváním

z povrchové struktury textu. Typickým příkladem jsou proformy (krátká, ekonomická slova bez vlastního obsahu), nebo elipsa (vypuštění části větné struktury). Příbuzným jevem je paralelismus, čili znovupoužití stejné formy, ale s novým obsahem. Vztah mezi prvky struktury zůstává stejný, není třeba jej znovu z textu zjišťovat, jen význam prvků je jiný. Ve hře je zde kompromis mezi efektivitou (stručností a významovou hloubkou textu) a eficiencí (lehkostí zpracování a úplností předávané informace).

Text s explicitně vyjádřenými všemi konstituenty, v každé větě znovu a znovu opakovanými, je sice vysoce eficientní, ale málo efektivní a jeho zpracování bude zdoluhavé a nadto nesmírně nudné. Text s útržkovitými a nepropojenými propozicemi bude efektivní na povrchové zpracování, ale náročný na koherentní propojení v něm obsažené informace. Podstata koheze tkví v tom, jak znovu použít, upravit a ztuhnout již vytvořené větné prvky a vzorce. Tyto postupy a metody jsou méně povinné než prostředky pro kohezi uvnitř věty. Ponechávají text stabilní, ale jeho zpracování je ekonomičtější.

Primárním požadavkem na text není jeho povrchová koheze, ale hloubková **koherence** na rovině významů a pojmů. Tato koherence už není realizována jen samotným textem, ale vyžaduje účast příjemce, který si při zpracovávání textu vytváří mentální model textové situace. Ten si lze představit jako síť aktivovaných pojmů–uzlů a jejich spojnic v paměti. Budovaný mentální textový model není vpišován na „*tabula rasa*“, ale je začleňován do mentálního modelu, který již o dané problematice má příjemce v mysli vytvořen. Koherence je vlastností výsledného vnitřního modelu, postihuje jeho spojitost a vnitřní konzistenci.

Výstavba vnitřního textového modelu probíhá na několika úrovních, které mohou a ve většině případů také probíhají paralelně, vzájemně se doplňují a střídají v pracovní dominanci. Zpracování textu začíná rozlišením vzorců (*pattern recognition*) v krátkodobé paměti, jejich organizací v pracovní paměti a přesunem jejich významů a struktur do dlouhodobé paměti, kde se buď uloží do nějakého druhu sémantické sítě nebo se na jejich popud provede nějaká činnost. Ta část sémantické sítě, která je organizovaná kolem nějakého pojmu nebo situace, se nazývá *schema*. Při aktivaci v něm obsaženého pojmu se zpravidla aktivuje celé *schema*. Po jednotlivých písmenech či hláskách se analyzují větší části věty, slova a slovní

kombinace, klasifikují se jako větné členy a aplikují se na ně syntaktická a lexikální pravidla, tak aby se odhalily jejich logické vztahy (hloubková struktura).

Při zpracovávání více vět se na základě kohezních prvků ustavují referenční vazby, které vyjadřují způsoby návaznosti mezi větami a jejich prvky. Zjištěné významové vztahy se integrují do koherentní sémantické sítě. Běžné situace a události už mají svá ustálená schemata, tj. vysokoúrovňové struktury pro reprezentaci vědomostí. Např. schema pro příběh obsahuje místo pro postavy, místo děje, zápletku, řešení, rozuzlení apod. Zpracování textu je orientováno především pojmově (*conceptually driven*). Výsledek zpracování závisí na interakci mezi očekáváním, znalostmi příjemce a vstupním textem. Pokud jsou v textu chyby nebo chybějící informace, příjemce zapojuje inferenční a adaptační strategie, aby jeho výsledná reprezentace zůstala co nejvíce koherentní. Hlavním úkolem inference při zpracování textu je vytvořit integrující kontext, v němž je možné interpretovat předcházející informace, tím ustavit koherenci a udržet kontinuitu textu. Ústřední pojmy v aktivovaném schematu jsou lehce přístupné z libovolného místa v textu, mohou být vyvolány referenčním odkazem nebo i bez reference. Referenční výrazy tak v daném schematu či sémantické reprezentaci fungují jako spouštěcí mechanismy pro vyhledávací procesy.

II.4 VÝZKUMY KOHEZE

Gallinová (1992) zmiňuje studii, ve které hodnotila projevy britských a italských členů Evropského parlamentu ve smyslu používání čtyř typů kohezních prostředků: reference, elipsy (a substitute), konjunkce a lexikální koheze. Zjistila např. zanedbatelný výskyt elipsy, z konjunkce byly v italštině nejčastější adice a kauzalita, v angličtině kauzalita a adverze. Temporální konjunkce byla používána pouze v omezené míře. Velký význam hrála lexikální koheze, přestože byla též často zdrojem nejednoznačnosti a neprůhlednosti textu. Bohužel, článek neobsahuje podrobnosti této deskriptivní studie, zaměřuje se spíše na teoretické aspekty textové lingvistiky.

Shlesingerová (1995b) studovala kohezní posuny v procesu simultánního tlumočení z angličtiny do hebrejštiny. Během experimentu mělo třináct studentů za úkol dvakrát přetlumočit jedenáctiminutový text, obsahující různé typy kohezních vazeb. Shlesingerová zkoumala jednak posuny v typech koheze mezi zdrojovým a

cílovým textem, jednak rozdíl mezi první a druhou tlumočenou verzí každého studenta. Experiment ukázal, že posuny v kohezi jsou nedílnou součástí procesu simultánního tlumočení a že značné posuny se vyskytují v každém zkoumaném typu koheze: referenci, substituci a elipse, konjunkci a lexikální kohezi. Nejběžnějším typem posunu v kohezi bylo úplné vypuštění kohezní vazby. Nejčastěji byly vypouštěny známé (tématické) prvky, prvky na konci věty a jazykově málo frekventované prvky. Dále byly častěji vynechávány ty typy konjunkce, které byly studenty považované za informačně málo důležité, tj. temporální, emfatická a dismisivní konjunkce. Substituce a elipsa byly často nahrazovány lexikální kohezí, což lze považovat za výsledek ve shodě s explikační hypotézou, formulovanou Blum-Kulkou (1968) pro psané texty. Značné posuny byly zaznamenány v kolokaci, kde byly zřetelně způsobeny mezerami v mimotextové znalosti a neschopností vyvodit patřičné inference jen na základě textu samotného.

V již zmiňované uživatelské studii Kurzové (1993) bylo jedním z kritérií kritérium logické koheze, ve smyslu vnitřní konzistence cílového textu. V celkovém průměrném hodnocení se toto kritérium umístilo na druhém místě za kritériem konzistence se zdrojovým textem. Avšak hodnocení kritéria logické koheze mělo větší variabilitu než hodnocení konzistence s originálem. Skupina doktorů považovala obě kritéria za stejně důležitá, technici řadili logickou kohezi jako třetí, za konzistencí a terminologií, a delegáti Rady Evropy jako čtvrtou, za terminologií, konzistencí a úplností cílového textu. To, že technici více tolerují menší kohezi, může být způsobeno skutečností, že odborné články a přednášky jsou často provázeny obrázky, tabulkami a grafy, čímž se koheze snadněji udrží.

Možným vysvětlením, proč delegáti Rady Evropy zařadili logickou kohezi až na čtvrté místo, může být specifický charakter shromáždění mezinárodních organizací. Taková shromáždění obecně nepřipouští jednosměrný tok informace jako velké vědecké a technické konference, ale podporují diskusi. Skládají se z přesně definovaných částí, jejichž stručný přehled dostanou často účastníci předem ve formě dokumentů. Materiály, jež byly předloženy písemně a předběžně shromážděním přijaty, umožňují, aby byl tok informací na shromáždění méně hustý a skládal se především z otázek, doplňujících vysvětlení a komentářů, spíše než ze zcela nových informací. Posluchači vykazují ke spontánním příspěvkům větší toleranci a doplní si potřebný materiál z vlastních znalostí.

Thorndyke & Yekovitch (1979) definovali koherenci jako explicitní časové, příčinné a intencionální vztahy mezi událostmi v příběhu. Účastníkům experimentu předložili do různé míry nekoherentní texty a sledovali vliv nekoherence na převyprávění příběhu, na zapamatování apod. Mimo jiné zjistili, že lidé mají tendenci vybavit si „normálně“ strukturované, koherentní příběhy i tehdy, když jim byl předložen málo koherentní nebo nekoherentní text. Koherence kladně korelovala s pochopením a zapamatováním textu.

KAPITOLA III.

KOHEZNÍ VAZBY — EXPERIMENT

Jak už bylo zmíněno výše, koheze je jedním z důležitých rysů výstavby textu, který usnadňuje jeho správné pochopení a efektivní zpracování. Mimo to je koheze, coby rys povrchové struktury textu, poměrně snadno přístupná deskripci a analýze, na rozdíl třeba od koherence, která se uskutečňuje na rovině mentální reprezentace příjemce, a je tudíž subjektivní a těžko kvantifikovatelná. Další výhodou je skutečnost, že kohezní vazby jsou jevy zcela uvnitř textu, prakticky nezávislé na komunikativní situaci, na řečníku, na posluchači a na jiných textech (to platí především o vazbách na rovině gramatické, výběr lexika může být samozřejmě situací ovlivněn). Pokud pro tlumočení přijmeme požadavek funkční a sémantické ekvivalence, a nikoli ekvivalence formální, potom dokonce nelze ani očekávat závislost kohezních vazeb cílového textu na vazbách textu zdrojového. Tato závislost se samozřejmě v praxi objevuje, zejména při tlumočení mezi strukturálně blízkými jazyky, kde je pro tlumočnicka snazší sledovat struktury výchozího textu, při zachování jejich významové a funkční věrnosti. Hodnocení míry koheze ve vztahu k zdrojovému textu je tudíž problematické, při hodnocení kvality tlumočení bychom spíše uvítali nějakou možnost porovnání míry převedené koherence, tedy míry zachování smyslu.

Hodnocení koheze je problematické i v rámci samotného cílového textu (bez odvolávání se na text originálu), jelikož nízká frekvence kohezních vazeb nutně neznamená vadu textu a nekoherenci jeho sdělení (může být jen snížena efektivita nebo eficeince). Na druhé straně, přítomnost povrchových kohezních vazeb bez hloubkové spojitosti smyslů je bezcenná. Nicméně rozumné používání kohezních prostředků považujeme za ukazatel kvality textu a jeho přijatelnosti pro příjemce.

Jednoduchý experiment, který budeme prezentovat v této kapitole, měl především za cíl zhodnotit používání (způsob přetlumočení) kohezních prostředků při

simultánním tlumočení. Je samozřejmé, že produkce dobře kohezně propojeného textu v procesu simultánního tlumočení je pouze jednou dílčí stránkou velice komplexní a náročné činnosti. Přesto je stránkou důležitou a každý tlumočník by měl v rámci svého profesionálního výcviku věnovat řádnou pozornost jejímu zvládnutí. Jsme přesvědčeni, že tuto dílčí činnost, stejně jako většinu ostatních činností zapojených do procesu tlumočení, je možné výcvikem a praxí zlepšovat. Opíráme se přitom o poznatek, že častým prováděním se činnost stává více automatickou a postupně vyžaduje stále méně duševního úsilí. V konkrétní situaci tlumočení můžeme předpokládat, že poslech zdrojového textu a současný převod jeho významových nebo strukturních prvků lze praxí do určité míry zautomatizovat, čímž se uvolní duševní kapacita na lepší organizaci cílového textu.

Lepší organizací textu se nemyslí pouze promyšlené a účelné používání kohezních vazeb, ale jeho celková úroveň podání, jeho vnitřní konzistence. Tzn. od správné gramatiky a výslovnosti, přes vhodnost lexika a stylu až k dobrému informačnímu členění a rytimizaci. Popisovaný experiment se dělí na tři části, pro přehlednost označené velkými písmeny:

- A srovnání vybraných typů koheze v anglickém originále a českém převodu,
- B analýza českého převodu z hlediska porušení koheze,
- C srovnání anglického originálu a českého převodu z hlediska porušení koherence.

Každá část experimentu odpovídá jedné testované hypotéze. Tyto hypotézy vztahují používání kohezních prostředků k míře praxe v tlumočnickém oboru. Přítomnou mírou praxe se zde rozumí absolvování větší či menší části odborné tlumočnické přípravy na Ústavu translatologie FF UK v Praze. Hypotézy jsou následující:

- H_A: Míra praxe ovlivňuje způsob převádění kohezních prostředků;
- H_B: Míra praxe snižuje výskyt textových poruch narušujících kohezi přetlumočeného textu;
- H_C: Míra praxe zvyšuje koherenci přetlumočeného textu (věrnost vůči smyslu originálu).

III.1 POPIS EXPERIMENTU

Subjekty byly dvě skupiny studentů Ústavu translatologie Filosofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (ÚT FF UK). V první skupině byli studenti čtvrtého ročníku, ve druhé studenti pátého a vyšších ročníků oboru tlumočení. Celkem bylo 16 subjektů, 3 muži a 13 žen. Dvě ženy měly jako mateřštinu slovenštinu a tlumočily do slovenštiny, ostatní tlumočili do mateřské češtiny.

Studentům byl předložen ke kabinovému tlumočení autentický projev rodilého Američana na téma politika Billa Clintona v Bílém domě v letech 1993-96. Projev byl studentům přehráván z magnetofonového pásku během cvičení simultánního tlumočení v jazykové učebně. Studenti seděli po jednom nebo po dvou v kabině a dle potřeby se střídali. Žádné zvláštní instrukce nebyly dány. Jejich výkon byl zaznamenán na magnetofonový pásek a vyhodnocován ex-post. Do studie bylo zahrnuto pět cílových textů od první a pět textů od druhé skupiny. Pro srovnání byl též zahrnut jeden profesionální tlumočník s mnohaletou praxí, který projev netlumočil v jazykové učebně, ale v kabině přímo na místě projevu. Jeho výkon byl rovněž zaznamenán na magnetofonový pásek. K analýze byl vybrán úsek textu v rozsahu asi 12 minut. Jednalo se o pasáž začínající krátce po úvodu, tedy asi od třetí minuty. Jedenáct verzí cílového textu bylo přepsáno z akustické do písemné podoby. Prozodické rysy textů, jako intonace, pauzy, důrazy, nebyly sledovány. Rovněž nebyl zachycen časový posun tlumočníka za řečníkem. Původní projev i přetlumočené texty jsou zařazeny v příloze.

III.2 METODY

III.2.1. Ve zdrojovém textu (originále) bylo vytipováno následujících jedenáct konkrétních případů kohezních vazeb: reference (A1, tři případy), lexikální koheze – reiterace (A2, tři případy), lexikální koheze – kolokace (A3, jeden případ) a konjunkce (A4, čtyři případy):

A1a personální reference

Jimmy Carter, during his four years, very painful four years, did the following ten bad things. And they would list them to Bill Clinton.

A1b personální reference

...and I don't think I'm too far off in saying that the ten things Bill Clinton was not supposed to do, he's done all ten in his three years...

A1c demonstrativní reference

... someone had put the wrong speech up and you would never know it.

A2a reiterate – paralelismus

These are things that Jimmy Carter did that made life difficult for him, difficult for Congress, difficult for the nation.

A2b expresivní reiterate

He has extraordinary verbal skills. Extraordinary.

A2c reiterate + reference určitým členem

... he likes to appeal to many groups. Many times the groups are total contradiction.

A3 kolokace – protikladnost

But that strength is also weakness.

A4a konjunkce příčinná

And the advice was important because Jimmy Carter was a governor from a small state...

A4b konjunkce důsledková

He has to demonstrate ability to speak about everything. In detail, no matter how technically difficult. And therefore, instead of sharpening his image,...

A4c konjunkce adverzativní

...let the Secretary of Defence handle it, study it for six months, get it off to the side for a while. But Clinton didn't do that...

A4d konjunkce aditivní

So in the first two weeks to be involved in that issue, on that subject, putting him in the collision with the joint chiefs was a very difficult start. Also in the early weeks ...

Vybraných jedenáct případů zdaleka nevyčerpává všechny kohezní vazby vyskytující se ve zdrojovém textu. Šlo nám spíše o to, zachytit kohezní prostředky pro text typické.

V části **A** byly cílové texty analyzovány z hlediska způsobu převedení jedenácti výše uvedených případů kohezní vazby. Sledovalo se zejména, zda byl vůbec úsek textu obsahující kohezní vazbu tlumočen (tlumočeno – netlumočeno), pokud ano, tak zda cílový text rovněž obsahuje kohezní vazbu (zachována – vypuštěna) a pokud ano, tak zda použitá vazba je stejného nebo jiného typu (stejná – odlišná).

III.2.2. Druhá část analýzy textu (část **B**) zachycuje textové poruchy, které do větší či menší míry souvisí s kohezí textu, resp. s jejím narušením. Bylo stanoveno pět kritérií porušení textu a v každé z jedenácti cílových verzí (pět studentů 4. ročníku, pět studentů 5. ročníku a jeden profesionální tlumočnick) bylo zjištěno, kolikrát došlo k porušení textu v každém z pěti kritérií. Kritéria byla následující: nedokončená věta (B1), neúplná kohezní vazba (B2), věcná oprava (B3), protikladná informace (B4) a nejasná koheze (B6). V následujících ukázkách převzatých z přetlumočených textů je za citací uvedeno číslo studenta (kabiny), např. (4.2) je 4. ročník, student číslo 2, (P) je profesionální tlumočnick.

B1 *Nedokončená věta.* Za nedokončenou větu se považuje významově neukončené tvrzení, např.

Když byl Bill Clinton zvolen, mnoho poradců mu řeklo: „Jimmy Carter za svých čtyř let, velice namáhavých čtyř let...” Bylo mu předloženo deset bodů, s kterými měl potíže Jimmy Carter... (4.3)

Naopak za nedokončenou větu není považován chybný nástup nebo opuštění gramatické vazby na úkor vazby nové, např.

... ale proč vy byste se o to měl zajímat hned během svých prvních týdnů? Dejte,... proč se tím pro začátek nezaobírá ministr obrany? (4.4)

... a během Clintona... a za Clintona přichází do Bílého Domu mnohem více dopisů... (4.4)

B2 *Neúplná koheze:* absence předpokládaného prvku v kohezní vazbě. Jedná se o odkaz na něco, co nebylo přetlumočeno, koheze tedy zůstává nerealizovaná. Posluchač někdy může předpokládaný prvek doplnit inferencí a koherence smyslu zůstává zachována.

Byla to chyba, protože během této kampaně... (4.2)

... všech těch deset věcí, které neměl dělat, udělal. (4.1)

- B3** *Věcné opravy.* Opravy na sémantické rovině, které předpokládají změny ve vnitřní sémantické reprezentaci, nikoli opravy ryze gramatické. Může se jednat o opravené přeroknutí, nebo o záměrné opravení výrazu, který se během dalšího zpracování textu ze strany tlumočnicka jeví jako nevyhovující.

Konkrétně zajišťování cest pro úředníky Bílého domu není nijak zajím-, nijak jednoduché. (5.2)

Ale za dva týdne bolo jasné, že armáda, otázka, táto otázka se nebude riešiť tak... (5.4)

Bylo to velice trapné nebo neměl z toho moc dobrý pocit... (4.5)

Protože... v prvních měsících v Bílém domě osoba, která vedla rezervační kancelář, byla vyšetřována za zpronevěru, protože sebrala peníze... (4.3)

On se prostě neumí držet těch tří, těch několika bodů. (4.4)

Opakování slov, opravy gramatických chyb (pádových koncovek, afixů, slovesných časů, vazeb) a nespisovné výrazy nebyly do tohoto kriteria zahrnuty. Např.

Teď bych chtěl mluvit to, o čem, co já si myslím, co mě, co já jsem viděl coby individuum v minulých třech letech... (4.5)

Další... byla, další referenti, kteří byli postiženi... (5.2)

- B4** *Protikladná informace:* úsek textu způsobující nekoherenci na pojmové rovině, nesmyslná informace.

A možná, že nejsem příliš dalek pravdy, když říkám, že ty, těch deset věcí, které neměl Clinton dělat, že už všechny udělal, že za ty tři roky se mu skutečně podařilo všechny tři udělat... (P)

A bylo mu porazeno, že jestliže chce být dobrým prezidentem, musí se zaměřit na několik cílů. Musí být známý, on také musí dokázat... schopnost hovořit o čemkoli velice podrobně. (4.4)

Především vyhodil lidi, kurýry, kteří se zabývají veškerou korespondencí odcházející do Bílého domu. (4.3)

... že nejen se těchto chyb vyvaroval, ale nakonec k nim přidal i další. (4.2)

Když nastoupil do funkce, Bill Clinton se jako jednou z prvních otázek začal zabývat tím, co dělat s homosexuály v armádě. Byla to velká chyba, protože při předvolební kampani podporoval práva homosexuálů – mužů i žen – v armádě. (5.2)

... mnoho poradců mu řeklo: „Jimmy Carter také prošel svými velice bolestivými čtyřmi roky a zjistil deset špatných věcí“... Nemyslím si, že zacházím příliš daleko, když říkám, že tyto dvě věci, které Bill Clinton neměl dělat... (5.5)

- B6** *Nejasná koheze*: předpokládaný prvek není v textu zcela zřejmý. Buď je přítomná ambivalence v odkazování předpokládajícího prvku, nebo je předpokládaný prvek příliš vágní.

To bola, to boli začiatky tej abecedy, ktorá mala pomôcť... (5.4)

... Foster keď spáchal sebevraždu sa predpokladá, že jeden z dôvodov bolo práve prepustenie ľudí v tomto oddelení pre cestovanie. Pretože jediný človek, ktorý mal na starosti toto oddelenie, bol vyslychaný za to, že prijímal peniaze. (5.4)

... ale ten problém, s ktorým měl Bill Clinton problémy, to bylo chování. Učitel k tomu připsal... (5.1)

Clinton...během prvních týdnů v úřadu se dostal, se zamotal do problému, do konfliktu s vedoucími nebo s pohlaváry armády... Místo... místo toho, abyste vy jako individuum byl zatažen... (4.5)

Každý, kdo volil Clintona, si jistě všiml toho, co je velice zřejmé, že má velice výjimečné řečové schopnosti. A možná víte, že jednou z jeho hlavních řečí ke Kongresu... že mu někdo dal špatný, špatnou řeč a on ji přečetl a ne všiml si toho... Ale ovšem je to také jeho slabost. (4.2)

Zeptali se ho: „Ve škole, měl jste nějaký předmět, ve kterém jste měl problémy?“ Ale Clinton řekl: „Ano, byl.“ (4.1)

Takže by mohlo být velice zajímavé zjistit, co se na tom soudu bude dít. Jestli se, možná se protáhne do příštího roku. Může pokračovat, může se odvolat. (4.3)

Když poprvé nastoupil do ří-, během několika týdnů začal se zajímat také o problémy... (4.4)

Zařizování veškerého cestování je velice složité a nyní se tím opět zabývají amatéři. (4.4)

Když byl potom zvolen Bill Clinton, celá řada pozorovatelů a poradců mu řekla: Např., Jimmy Carter, když byl ještě prezidentem, tzn. když byl v úřadu, bylo to pro něj skutečně velice těžké období, bolestné období, tak tehdy mu řekli: Jimmy Carter udělal celou řadu špatných kroků, špatných věcí a v té době tito poradci Clintonovi řekli... (P)

Původně bylo analýze podrobena ještě další kritérium B5 — *výplňové slovo*, ale ukázalo se, že tato kategorie je obtížně definovatelná a v mnoha případech je velmi těžké určit, zda se jedná o prázdné slovo, určené k vyplnění pauzy, kdy tlumočník přemýšlí nebo čeká na více informace, nebo zda slovo nese i nějaký, byť i podružný, sémantický význam. Nejčastější slova, zvažovaná v této kategorii, byla: *takže, vlastně, a tak, tedy*. Kritérium bylo z konečného zpracování vypuštěno i z dalšího důvodu, a sice že jsme nepociťovali přítomnost těchto slov v textu jako příliš rušivou, spíše přispívala k charakteristickému idiolektu toho kterého řečníka. Sémantická i kohezní náplň těchto slov je malá, a tudíž při zpracování textu v podstatě nepřekáží.

Kritéria B1 až B6 jsou míněna jako kritéria vnitřní konzistence textu, tj. jejich naplnění (porušení textu) je zjistitelné z cílového textu samotného, bez ohledu na text zdrojový. Přesto např. při rozhodování, zda konkrétní textovou poruchu zařadit jako nedokončenou větu nebo věcnou opravu, bylo nutno občas přihlédnout k významu zdrojového textu. Dále je zřejmé, že ne všechna kritéria jsou stejně závažná a že ani každý výskyt textové poruchy v rámci daného kritéria neznamená stejně veliký prohřešek. Přesto byla každému jednotlivému výskytu přisouzena stejná váha, s tím, že se výsledný efekt v konečném zpracování zprůměruje.

Pro úplnost je nutno poznamenat, že i zdrojový text obsahoval některé drobné nekonzistence, např.

Also in the early weeks he had made a campaign promise...

Zde se *early weeks* vztahují k předvolební kampani, ale předtím se o nich mluvilo jako o týdnech, kdy Clinton poprvé nastoupil do úřadu, a tato souvislost je posílena slovem *also*.

III.2.3. Část C této studie se zabývá otázkou vnější konzistence, tzn. porovnává zdrojový a cílový text z hlediska porušení smyslu sdělení. Ve srovnání s kritérii části B jsou hodnocené položky více subjektivní, a tudíž hůře kvantifikovatelné. Část C obsahuje dvě kritéria:

C1 *Nepravdivá informace*. Kritérium je splněno, pokud cílový text obsahuje vyloženě nepravdivou, nebo dokonce protikladnou informaci vzhledem k originálnímu textu. Např.

... jeho dobrá řeč v Parlamentu, a když udělá chybu, prostě vy to nepoznáte, je to prostě pozoruhodné. (4.5)

A tak Clinton a jeho nejvyšší generál během prvních dvou týdnů diskusí o této otázce prostě museli tuto otázku předložit celému sboru, velení. (5.1)

Díličí nepřesnosti se však tolerují, např.

A keďže prepustil týchto skúsených zamestnancov, musel sa spoliehať na brigádnikov z radov vysokoškolských studentov. (5.3)

C2 *Smysl příběhu*. Ze zdrojového textu byly vybrány dvě pasáže.[†] Jedna se týká příhody se čtecím zařízením při projevu Billa Clintona v Kongresu, druhá popisuje potíže s cestovním oddělením, s propouštěním jeho zaměstnanců a se sebevraždou Clintonova přítele. Převedení každého příběhu bylo obodováno na stupnici 1–5, kde stupeň 1 znamená nejhorší, 5 nejlepší. Hodnoceno bylo především věrné převedení příběhu, zachování logických vazeb a úplnost informace. Jinak bylo hodnocení subjektivní. Výslednou hodnotou položky C2 pak byla hodnota součtu obou hodnocení odečtená od desíti. Tzn. že v nejlepším případě mohla vyjít 0, v nejhorším 8. Tato transformace skóre byla zvolena, aby se dosáhlo srovnatelnosti se skóre ostatních kritérií.

[†]V originálním textu v příloze jsou vytištěny šikmým písmem.

Do studie nebyly zahrnuty gramatické chyby (jako špatné předložky, koncovky, špatná gramatická vazba), které byly pocíťovány jako poruchy větné struktury a nikoli jako poruchy koheze ve vlastním slova smyslu. Stejně tak nebyla věnována pozornost opravám gramatických chyb. Mimo pozornost zůstala i otázka správné terminologie, která, přestože může kohezi cílového textu značně zvýšit (lexikální koheze), vyžaduje podrobný rozbor lexika zdrojového textu a následné slovníkové porovnání, je to tudíž otázka vnější konzistence a otázka sémantické a funkční ekvivalence pro teorii překladu. Nám se jednalo především o zachycení přenosu smyslu (koherence) a o vnitřní kohezi cílového textu. Stranou dále zůstala otázka množství přetlumočené informace (kromě kritéria C2, v němž byla okrajově zahrnuta). Nevěnovali jsme jí zde pozornost z toho důvodu, že jsme přesvědčeni, že je plně v kompetenci tlumočnicka zdrojový text filtrovat, zhutňovat nebo rozvolňovat, s ohledem na tlumočnickovy možnosti, schopnosti, strategie a s ohledem na potřeby posluchačů. Míra přetlumočené informace tudíž hraje při hodnocení kvality cílového textu podružnou úlohu.

Mimo možnosti studie zůstaly rovněž prozodické a akustické kvality textů, jako plynulost projevu, příjemný hlas, pečlivá artikulace, vyrovnanost projevu, správná intonace, rytmus. Stejně tak nebyly hodnoceny poruchy informační výstavby textu. Tyto aspekty však přímo nesouvisí s problematikou textové koheze a koherence.

III.3 VÝSLEDKY

III.3.1. Výsledky části A jsou shrnuty v tabulce 1 pro 4. ročník a v tabulce 2 pro 5. ročník. Tabulky třídí typ koheze do čtyř zavedených tříd (reference A1, reiterace A2, kolokace A3 a konjunkce A4) a způsoby přetlumočení koheze rovněž do čtyř tříd: kohezní vazba zachovaná ve stejné kategorii (stejná), zachovaná ale převedená do odlišné kategorie (odlišná), vypuštěná a netlumočená. V tomto posledním případě vůbec nebyl tlumočen delší úsek textu, obsahující danou vazbu, buď proto, že jej tlumočnick záměrně vynechal, nebo že jej nestihl zpracovat. Čísla v tabulkách vyjadřují výskyt jevu nasčítaný přes všechny studenty daného ročníku (četnost v rámci ročníku). Profesionální tlumočnick čtyřikrát zachoval stejnou kohezi (reference A1c, reiterace A2b, kolokace A3, konjunkce A4a), třikrát zachoval odlišnou (A2c, A4b, A4c) a čtyřikrát vynechal (A1a, A1b, A2a, A4d).

Tabulka 1. Kohezní typy a jejich přetlumočení - 4. ročník

koheze	reference A1			reiterace A2			kolokace A3	kon jun kce A4			
	a	b	c	a	b	c		a	b	c	d
stejná	1	1	3	1	3	-	2	3	4	3	5
odlišná	2	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-
vynechaná	1	3	-	2	1	2	3	1	-	-	-
netlumočeno	1	1	2	-	-	3	-	1	1	2	-

Tabulka 2. Kohezní typy a jejich přetlumočení - 5. ročník

koheze	reference A1			reiterace A2			kolokace A3	kon jun kce A4			
	a	b	c	a	b	c		a	b	c	d
stejná	1	2	3	-	-	2	1	5	4	4	4
odlišná	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
vynechaná	2	3	-	5	4	3	2	-	-	-	1
netlumočeno	-	-	2	-	-	-	2	-	1	1	-

Data části **A** byla analyzována podle třech proměnných: ročníku, způsobu zachování kohezní vazby a typu kohezní vazby. Tabulky 3 až 6 jsou kontingenční tabulky vzniklé sloučením příslušných proměnných z tabulek 1 a 2. Např. tabulka 3 je kontingenční tabulkou 110 jednotek tříděnou podle ročníku do dvou tříd a podle způsobu zachování koheze do čtyř tříd. Čísla po stranách jsou marginální četnosti jednotlivých jevů. Tabulka 4 je zkrácenou verzí tabulky 3, a to v tom smyslu, že první a druhý sloupec byl sloučen do jednoho, udává tedy zachovanou kohezi, bez ohledu na dodržení stejného typu, třetí sloupec byl ponechán beze změny a čtvrtý sloupec byl vypuštěn. Tabulka 6 vznikla z tabulky 5 stejným způsobem. Motivace pro zkrácení kontingenční tabulky byla dvojitá: jednak nezařazovat do testů ty textové úseky, které nebyly vůbec tlumočeny, jednak eliminovat málo četné kritérium odlišné koheze, a tak získat stabilnější výsledky testů.

Tabulka 3. Kontingenční tabulka pro třídění podle ročníku a zachování koheze

koheze	stejná	odlišná	vynech.	netlum.	
4. roč.	26	5	13	11	55
5. roč.	26	3	20	6	55
	52	8	33	17	110

$$\chi^2 = 3.46$$

$$\chi_3^2(0.05) = 7.81$$

Tabulka 4. Kontingenční tabulka pro třídění podle ročníku a zachování koheze - zkrácená varianta

koheze	zachovaná	vynechaná	
4. roč.	31	13	44
5. roč.	29	20	49
	60	33	93

$$\chi^2 = 1.29$$

$$\chi_1^2(0.05) = 3.84$$

Tabulka 5. Kontingenční tabulka pro třídění podle typu a zachování koheze

koheze	stejná	odlišná	vynech.	netlum.	
reference	11	4	9	6	30
reiterace	6	4	17	3	30
kolokace	3	0	5	2	10
konjunkce	32	0	2	6	40
	52	8	33	17	110

$$\chi^2 = 1907$$

$$\chi_9^2(0.05) = 16.9$$

Tabulka 6. Kontingenční tabulka pro třídění podle typu a zachování koheze — zkrácená varianta

koheze	zachovaná	vynechaná	
reference	15	9	24
reiterace	10	17	27
kolokace	3	5	8
konjunkce	32	2	34
	60	33	93

$$\chi^2 = 24.5$$

$$\chi_3^2(0.05) = 7.81$$

V tabulkách 3–6 byly provedeny testy hypotézy nezávislosti. Tato hypotéza říká, že řádková a sloupcová proměnná jsou mezi sebou statisticky nezávislé, tj. rozdělení hodnot v řádku nezávisí na tom, o který řádek se právě jedná (je stejné pro všechny řádky), a obdobně pro sloupce. Obecný vzorec pro testovou statistiku je

$$\chi^2 = n \cdot \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^s \frac{n_{ij}^2}{n_i \cdot n_j} - n,$$

kde n, n_i, n_j jsou postupně celkový, řádkový a sloupcový součet, r je počet řádků a s počet sloupců. Za platnosti hypotézy nezávislosti „řádkové“ a „sloupcové“ veličiny má statistika χ^2 rozdělení chí-kvadrát o $(r - 1) \times (s - 1)$ stupních volnosti, označíme jako $\chi_{r,s}^2$. Hypotézu nezávislosti zamítáme, pokud testová statistika překročí kritickou hodnotu rozdělení chí-kvadrát $\chi_{r,s}^2(\alpha)$. Hodnoty testové statistiky a příslušné kritické hodnoty na hladině významnosti $\alpha = 0.05$ jsou uvedeny u jednotlivých tabulek dole.

Hypotéza nezávislosti byla zamítnuta pro tabulky 5 a 6, zatímco pro tabulky 3 a 4 zamítnuta nebyla. To znamená, že v rámci celé skupiny studentů (4. a 5. ročník dohromady) byly významné rozdíly mezi způsoby převádění jednotlivých typů koheze a docházelo ke kohezním posunům. Na druhou stranu se neprokázalo, že by se studenti 4. a 5. ročníku mezi sebou výrazně lišili ve způsobu převádění kohezních vazeb. (Zamítá se hypotéza H_A .) Profesionální tlumočnick nemohl být stejným způsobem testován, protože v jeho případě by kontingenční tabulka obsahovala příliš malé četnosti a test by byl nespolehlivý.

III.3.2. Výsledky pro část **B** a **C** jsou uvedeny v tabulce 7. Řádky 4.1 až 5.5 označují jednotlivé studenty, P je profesionální tlumočnick. Ve sloupcích jsou uvedeny hodnoty kritérií B a C. Poslední sloupec (dvojice čísel v hranatých závorkách) udává původní hodnocení dvou vybraných úseků.

Tabulka 7. Textové poruchy

	B					C		
	1	2	3	4	6	1	2	známky
4.1	1	5	2	0	4	1	4	[4,2]
4.2	1	1	0	1	3	2	4	[1,5]
4.3	1	2	3	1	2	4	6	[1,3]
4.4	4	1	5	4	5	3	5	[3,2]
4.5	3	0	5	5	5	4	6	[1,3]
5.1	0	0	2	1	2	1	1	[5,4]
5.2	0	0	1	3	0	3	3	[4,3]
5.3	1	0	0	0	1	0	5	[2,3]
5.4	1	0	4	1	3	4	4	[2,4]
5.5	0	0	4	1	0	1	3	[4,3]
P	0	1	0	4	5	2	0	[5,5]

Pro jednotlivá kritéria B1 až B4, B6, C1, C2 byla ověřována nulová hypotéza shodnosti jejich středních hodnot u 4. a 5. ročníku pomocí dvouvýběrového t -testu. Obecný vzorec pro testovou statistiku v případě výběrů o stejném rozsahu n je

$$T = \frac{\bar{X} - \bar{Y}}{\sqrt{\frac{S_X^2 + S_Y^2}{n}}},$$

kde \bar{X} a \bar{Y} označují průměr 1. a 2. výběru a

$$S_X^2 = \frac{1}{n-1} \left(\sum_i X_i^2 - n\bar{X}^2 \right)$$

a obdobně S_Y^2 jsou výběrové rozptyly. Za platnosti hypotézy má statistika T Studentovo rozdělení o $n-2$ stupních volnosti. Pro levostrannou alternativní hypotézu, že střední hodnota druhého, Y -ového výběru je menší než střední hodnota prvního, X -ového výběru, nulovou hypotézu zamítáme, pokud T překročí příslušnou kritickou hodnotu Studentova rozdělení.

V našem případě X označuje 4. ročník, Y 5. ročník a hodnoty X_i, Y_i jsou sloupcové hodnoty z tabulky 7. Alternativní hypotézu volíme jednostrannou, neboť očekáváme-li vůbec nějaký rozdíl mezi ročníky, měl by být ve směru lepšího vyššího ročníku. Na hladině významnosti $\alpha = 0.05$ byla nulová hypotéza o shodě středních hodnot zamítnuta pro kritéria B1, B2, B6 a C2. To znamená, že 5. ročník je významně lepší než 4. ročník, co se týče dokončování vět, vytváření úplných a smysluplných kohezních vazeb a věrného a úplného převádění informace. Naopak množství věcných oprav, protikladných a nesprávných informací bylo zhruba stejné. Profesionální tlumočnick nemohl být do testu zahrnut, jelikož test je použitelný až pro výběry o rozsahu 2 a výše.

Dvouvýběrový t -test je konstruován na předpokladech výběru z normálního rozdělení, shodnosti rozptylů obou výběrů a na nezávislosti pozorování. V našem případě je zpochybněn přinejmenším předpoklad normality, a navíc data ani nepocházejí ze spojitého rozdělení. Proto jsme se rozhodli použít ještě neparametrický test, a to konkrétně dvouvýběrový Wilcoxonův test o shodnosti dvou distribucí, který je použitelný i v případě diskrétních rozdělení. Při stejném rozsahu obou výběrů n má jeho testová statistika tvar

$$W = \sum_{i=1}^n R_i,$$

kde R_i udává pořadí i -té veličiny druhého (Y -ového) výběru mezi usprádanými hodnotami sdruženého výběru (X i Y dohromady). Jelikož v naší situaci některé veličiny ve společném výběru nabývají stejných hodnot, museli jsme použít metody znáhodněného pořadí, aby bylo možné určit R_i . Nevýhodou znáhodněného testu je, že skutečná dosahovaná hladina je o něco menší než nominální hladina α .

Opět jsme testovali hypotézu shodnosti středních hodnot proti levostranné alternativě. Kritické hodnoty pro Wilcoxonův test jsou tabelovány např. v Jurečkové (1981). Na hladině $\alpha = 0.05$ vyšla významná kritéria B1, B6 a C2. Jelikož však skutečná hladina testu mohla být nižší, porovnali jsme testovou statistiku i s kritickou hodnotou na hladině $\alpha = 0.10$. Zde vyšlo navíc významné i kritérium B2. Tedy i neparametrický test potvrdil výsledky získané klasickým testem, s tím, že nejméně výrazné, i když přesto statisticky významné, bylo kritérium B2 – neúplná koheze.

Ve snaze ohodnotit celkovou kvalitu tlumočení pro B-kritéria jsme zavedli vážený skór výrazem

$$\sum_{\substack{i=1 \\ i \neq 5}}^6 w_i B_i,$$

kde B_i jsou hodnoty B-kritérií z tabulky 7 a w_i váhy. Vážený skór umožní testovat zlepšení 5.ročníku proti čtvrtému jedinou testovou statistikou. Pro konkrétní volbu vah $w_1 = 0.3, w_2 = w_4 = 0.2, w_3 = w_6 = 0.1$, která odpovídá našemu subjektivnímu ohodnocení důležitosti jednotlivých kritérií, jsme pro každého studenta spočítali vážený skór. Pro získané dva výběry $X = (1.9, 1.0, 1.4, 3.2, 2.9), Y = (0.6, 0.7, 0.4, 1.2, 0.6)$ jsme testovali hypotézu shodnosti středních hodnot pro 4. a 5. ročník proti jednostranné alternativě lepšího 5. ročníku (menší střední hodnota). Klasický i neparametrický Wilcoxonův test na hladině 5 procent hypotézu zamítly a potvrdily větší kvalitu tlumočení u 5. ročníku (ve shodě s formulovanou hypotézou H_B).

Získaná data neumožňují učinit jednoznačný závěr ohledně hypotézy H_C , neboť jedno kritérium (C2) ukazovalo na významný přínos míry tlumočnické praxe, druhé (C1) nikoli. Analyzovaná data však poukazují na podpovrchový jev koherence pouze zprostředkovaně, a přímé ověření hypotézy je obtížné.

III.4 DISKUSE

Pokud budeme sledovat konkrétní překladatelská řešení jednotlivých typů koheze, zjistíme některé zajímavé skutečnosti. Na první pohled je zřejmé, že velké množství kohezních vazeb bylo úplně vypuštěno (resp. netlumočeno). Personální reference A1a *things – them* byla ze šesti tlumočených případů čtyřikrát řešena odlišně: reiterací *věci – věci*. Personální reference přivlastňovacím zájmenem A1b *Bill Clinton – his three years* byla v češtině použita pouze třikrát, v ostatních (šesti) tlumočených případech byly tlumočeny *tři roky* buď bez reference anebo s demonstrativní referencí vztaženou k jinému místu v textu — *ty tři roky*. Jelikož čeština má daleko menší tendenci přivlastňovat než angličtina, odlišný typ reference je zde zcela na místě a tři případy zachované reference přivlastňovacím zájmenem spíše poukazují na skutečnost, že se tlumočník nechal vést povrchovou formou zdrojového textu. Personální reference A1c *someone had put the wrong speech up – it* byla ve všech případech převedena stejně.

Lexikální koheze – reiterace A2a *difficult – difficult – difficult* byla tlumočena pouze 4. ročníkem a jen ve třech případech. Z toho pouze v jednom případě byla zachována reiterace trojnásobná, ve zbylých dvou případech byla použita reiterace dvojnásobná. Studenti pravděpodobně považovali opakování za nadbytečné a raději šetřili čas. Reiterace A2b *extraordinary – extraordinary* byla zachována v polovině případů, z toho dvakrát v pozměněné formě jako *mimořádné – vynikající* a *mimořádné – neobvyklé*. Lexikální koheze – reiterace s určitým členem A2c *groups – the groups* byla tlumočena ve čtyřech případech: ve dvou zůstala zachována jako reiterace, ve dvou byla zvolena demonstrativní reference. Kolokace A3 *strength – weakness* zůstala zachována ve třech případech. Co se týče konjunkce, ta zůstala v naprosté většině případů zachována stejného typu.

Jsme si vědomi toho, že podrobnější rozbor závislostí mezi jednotlivými typy koheze a způsobem jejich převádění by vyžadoval podstatně větší vzorek, jak co se týče výběru kohezních vazeb, tak počtu studentů. Rovněž by bylo vhodné mít ve výběru zastoupeny různé typy textů. Výše uvedená pozorování jsou tudíž těžko zobecnitelná na situaci simultánního tlumočení jako takového. Ani obecně formulovaná hypotéza H_A , že míra praxe ovlivňuje způsob používání kohezních prostředků, nebyla na tomto datovém souboru přijata.

V této části výzkumu se potvrdily některé závěry Shlesingerové (1995), a to že posuny v kohezi u simultánního tlumočení jsou běžné a časté (a statisticky významné), a nejčastějším posunem je prosté vypuštění (a to i tehdy, odhlédneme-li od úseků textu, které sice obsahovaly kohezní vazbu, ale které tlumočnick vůbec netlumočil). Toto tvrzení bylo na našem datovém vzorku podloženo platností hypotézy, že typ koheze a způsob jejího přetlumočení jsou statisticky závislé proměnné.

Statistická nevýznamnost kritéria B3 (věcné opravy), poukazuje na skutečnost, že věcné opravy jsou při simultánním tlumočení běžným jevem, bez ohledu na délku praxe. Souvisí s časovým a lineárním omezením při zpracovávání zdrojového textu. Tlumočnick, aby nezahltil kapacitu krátkodobé a pracovní paměti, se musí v určitém čase vypořádat s částí textu, kterou má právě k dispozici. Informace v dosavadním textu může být neúplná či nejednoznačná, a tlumočnick ji přesto musí převést, aby uvolnil kapacitu pro další úsek textu. Pokud později zjistí, že předcházející úsek převedl špatně, může zvolit řešení jeho opravy.

Nevýznamnost kritéria B4 (protikladná informace) může mít několik příčin. Částečně může souviset s předchozím kritériem, v případě že tlumočnick neměl prostor opravit nebo se záměrně rozhodl neopravit věcné chyby, které udělal. Jiným zdrojem protikladné informace jsou neopravená, a případně i neuvědomělá, přeřeknutí. Toto kritérium se částečně překrývá s kritériem C1, kde se protikladná informace vztahuje ke zdrojovému textu.

Přestože profesionální tlumočnick nemohl být statisticky testován, můžeme z tabulky 7 usuzovat, že jeho výsledky v kritériích B1–B6 jsou srovnatelné nebo lepší než výsledky 5. ročníku. Jednoznačně nejlepší byl v kritériu C2 (převedení smyslu příběhu), kdy na rozdíl od studentů převedl v podstatě veškerou informaci a navíc věcně správně.

KAPITOLA IV.

VÝZKUM SIMULTÁNNÍHO TLUMOČENÍ V OBDOBÍ 1996-2007

IV.1 PŘÍSTUPY A TRENDY

Stejně jako se v simultánním tlumočení neustále rozšiřuje okruh zkoumaných problémů, tak se také stále větším tempem hromadí nové výzkumné poznatky. I za uplynulé desetiletí je možné většinu výzkumných prací rozdělit podle příslušnosti k některému širokému metodologicko-tematickému přístupu, či „paradigmatu“, tak jak je na začátku období vymezila Shlesingerová (1995a). Připomeňme, že mezi těmito široce vymezenými přístupy najdeme přístup textově-lingvistický (TL), do nějž patří i novější obory textové lingvistiky, jako jsou analýza rozhovoru a pragmatika, dále přístup kognitivně-psychologický a psycholingvistický (CP), neurofyziologický a neurolingvistický (NL) a konečně sociologický a sociolingvistický (SL), do nějž zahrnujeme i otázku etiky a norem. (Okruh aktuálních témat, jež se v rámci jednotlivých širokých přístupů objevují, uvedeme níže, v souvislosti s vybranými konkrétními výzkumy.) Některé publikované práce jsou spíše než svým výzkumným přístupem charakteristické aplikačním záměrem či průřezovým pohledem, takže je možné vyčlenit kategorii článků pedagogických, které se zabývají výukou a porovnáváním tlumočnicků-mistrů a tlumočnicků-nováčků, článků technických, které řeší otázky technického zabezpečení výuky či konferenčního tlumočení, článků historických mapujících jednotlivé typy tlumočení či tlumočnické školy a článků psychometrických, jež se zabývají konstrukcí validních a reliabilních testovacích nástrojů. Stále je patrná neutuchající snaha o multidisciplinaritu, o přesah mezi tradičními a dobře zavedenými vědními obory a metodologiemi, přičemž některé přístupy jsou takovému přemostění přístupné snáze, jiné hůře. Zásadní a přetrvávající filosoficko-psychologická dualita duše-tělo (duch-hmota) je jasně patrná na nepřeklenuté hranici mezi biologickým (NL) a mentálním (CP) přístupem. Naopak často se při výzkumech objevují kombinace přístupů CP/TL nebo SL/TL.

Zdá se tedy, že jelikož tlumočení je v prvé řadě jazykově orientovanou aktivitou, při níž jsou produkovány texty (promluvy), bude i nadále hrát při jeho popisu a zkoumání významnou roli textová lingvistika.

Všechny uvedené přístupy se nevyhnutelně a neustále potýkají s tím, jak složitou a náročnou činností je simultánní tlumočení, a většinou se, tváří v tvář této překážce, spokojují s popisem a modelováním vybraných dílčích, jednodušších a snáze zkoumatelných jevů či aspektů. Dalšími všeobecnými problémy každého empirického výzkumu jsou nedostatek vhodných subjektů (vyškolených a zkušených tlumočnicků), příliš mnoho proměnných ovlivňujících a „maskujících“ výsledek (*confounding effects*) a nedosažitelnost environmentální validity jakožto důsledek nepřírodnosti laboratorních podmínek.

V posledních letech se začínají objevovat hlasy poukazující na nástup a vzrůstající popularitu sociologického přístupu (SL), na úkor doposud převažujících přístupů textově-lingvistického (TL) a kognitivně-psychologického (CP). Ve snaze podchytit tento trend kvantitativně jsme provedli rozbor článků, jež se objevily v letech 1996–2007 v odborném tlumočnickém časopise *Interpreting* a jež se týkaly problematiky simultánního tlumočení. Volba právě tohoto periodika je zdůvodněná tím, že se jako jedno z mála zaměřuje výhradně na oblast tlumočení (nikoli tedy na překlad) a naprostá většina příspěvků se týká tlumočení simultánního. Navíc má tento časopis široký mezinárodní ohlas. Každý jednotlivý článek jsme posoudili podle toho, jaký přístup k výzkumu či aplikační záměr byl zvolen. Aby bylo možné zhodnotit, zda dochází k posunům v poměrném zastoupení jednotlivých přístupů, rozdělili jsme danou dekádu na dvě období po osmi svazcích: 1996–2000 (svazky 1:1 až 5:1) a 2000–2007 (svazky 5:2 až 9:1). Shodou okolností obsahovala obě období po 36 článcích. Přitom v každém období byl celý jeden svazek věnován vybranému tématu, a sice historii tlumočení (4:1) a tlumočení ve zdravotnictví (7:2). V nevyhraněných případech byl článek přiřazen dvěma kategoriím současně. Výsledky shrnuje tabulka 8.

Tabulka 8. Četnost článků v *Interpreting* v období 1996–2007

přístup rok	TL	CP	SL	NL	pedago- gický	tech- nický	histo- rický	psycho- metrický
1996– 2000	8	16	8	0	4	1	8	0
2000– 2007	11	10	11	1	6	4	0	2

Když pomineme asymetrii plynoucí ze zařazení speciálního historického svazku, tak největší rozdíl v četnosti zaznamenal CP přístup – úbytek o 6 článků, a mírně naopak posílily přístupy TL a SL – oba nárůst po 3 člancích, čímž se všechny tři hlavní přístupy co do množství článků v podstatě vyrovnaly. Takže jistý trend výše uvedeným směrem, totiž k úbytku kognitivních a nárůstu sociologických témat, je zde patrný. Nicméně se nezdá, že by sociologický přístup příliš převažoval, ani že by v období od roku 2000 nějak výrazně posílil oproti období od roku 1996. Tento závěr potvrzuje rovněž statistická analýza, která porovnává rozdělení četností sedmi přístupů (s vyloučením historického) mezi dvěma obdobími. Test homogenity provedený v odpovídající kontingenční tabulce 2x7 nezamítá na hladině 5% nulovou hypotézu, že se uvedená dvě období mezi sebou neliší. Rozdíly v četnostech v jednotlivých sloupcích tabulky můžeme tedy považovat za statisticky nevýznamné a oba řádky tabulky za pocházející ze stejného multinomického rozdělení. (Stejný závěr platí i při porovnání pouze čtyř hlavních přístupů: TL, CP, SL, NL.) Vysvětlení může být dvojitý: buď je sociologický trend nevýrazný či pouze zdánlivý, anebo redaktori tento trend podchytili už na samém začátku a snažili se mu dávat na stránkách časopisu stejný prostor jako přístupům ostatním.

Samozřejmě nesmíme zapomínat, že se jedná pouze o průzkum jediného periodika. Přitom zasílané příspěvky jsou jistě ovlivněné všeobecnou profilací tohoto periodika (např. nízké zastoupení NL a psychometrických článků), která je dále závislá na osobě hlavních redaktorů. A právě v případě časopisu *Interpreting* došlo ve sledovaném období k výměně na redakčních postech. Od založení v roce 1996 do roku 2000 (po svazek 5:2) byli redaktory časopisu Barbara Moserová-Mercerová a Dominic Massaro. Oba jsou výrazní představitelé CP přístupu. Rakušanka Moserová-Mercerová je zároveň aktivní konferenční tlumočnicí i výzkumnicí s širokým okruhem badatelských zájmů. Je autorkou modelu pro tlumočnický

proces, který je založen na obecnějším schematu zpracování informace. Rovněž se věnuje otázkám kvality tlumočnického výkonu (např. za ztížených podmínek) a problematice výcviku budoucích tlumočnicků. Ital Massaro je psycholog a kognitivní vědec a zabývá se modely pro rozpoznávání vzorců (např. hlásek a řeči) v lidském mozku. V roce 2000 došlo k výměně redaktorů a od svazku 6:1 se této úlohy ujali Američanka Miriam Shlesingerová a Rakušan Franz Pöchhacker. Shlesingerová je konferenční tlumočnicí, překladatelkou a přednášející na univerzitě v Bar-Ilan v Izraeli. Svůj výzkum zaměřuje zejména na kognitivní procesy při tlumočení, na kvalitu tlumočnického výkonu a na posuny stylistických a textových charakteristik při simultánním tlumočení. Pöchhacker se věnuje teoretickým i praktickým otázkám konferenčního tlumočení, a to z různých úhlů pohledu a v širokých (např. kulturních a sociologických) souvislostech. Oba redaktori se v současnosti věnují rovněž komunitnímu tlumočení (*community interpreting*).

Další zajímavé srovnání vývoje v oblasti tlumočnického výzkumu poskytují mezinárodní konference a workshopy, například konference ve Forlì 2000, konference věnovaná kvalitě tlumočení v Almuñécar 2001, nebo X. mezinárodní konference překlada a tlumočení v Praze 2003. Ve větším počtu než dříve se objevují knižní monografie věnované problematice tlumočení, z nichž některé obsahují i ucelené modely tlumočení (např. Wadensjö, 1998; Setton, 1999; Roy, 2000; Čeňková a kol., 2001; Pöchhacker, 2004; Černov, 2004).

Ve zbývající části této kapitoly přineseme výběr poznatků a závěrů z výzkumů publikovaných v období 1996–2007, přičemž z každého výše uvedeného badatelského přístupu se budeme snažit uvést několik zásadnějších či zajímavějších prací. Tento výčet si nečiní nároky na úplnost ani reprezentativnost, výběr byl do jisté míry subjektivní a v neposlední řadě ovlivněný dostupností citovaných zdrojů.

IV.2 NEUROLINGVISTICKÝ PŘÍSTUP

V rámci neurolingvistického (NL) přístupu vyvstává jako jedna z důležitých metodologických otázek volba vhodné zobrazovací techniky. Je třeba zachytit a sledovat fyziologické změny v jednotlivých oblastech mozku při dané kognitivní aktivitě, v našem případě při simultánním tlumočení (ST) nebo při úkolech jemu blízkých či podřízených. V současné době je již k dispozici několik sofistikovaných metod

funkčního neuronového zobrazování, které se vzájemně liší rozlišovacími schopnostmi a aplikační náročností. Rovněž pracují na různém principu, podle toho, jaký typ změn mozkové aktivity sledují.

Do první skupiny patří elektroencefalografie (EEG), která měří změny elektrického napětí buněk. Jedná se o metodu neinvazivní, relativně dobře aplikovatelnou, dávající výsledky bez časového zpoždění. Její nevýhodou je špatná prostorová lokalizace signálu a interference z artikulačních pohybů při vokalizovaném výstupu. Výzkum hemisferické specializace u tlumočnicků započali již na přelomu 80. a 90. let Fabbro a Granová, kteří došli k závěru, že simultánní tlumočení vyžaduje rozsáhlou a současnou aktivaci obou mozkových hemisfér a zapojuje více mozkových struktur než pouhé poslouchání, mluvení nebo prosté opakování (Fabbro *et al.*, 1990, 1991). Jejich další studie v tomto směru přinesly řadu zajímavých poznatků (např. Fabbro & Gran, 1997; Fabbro, 1999). Na jejich výzkum navázala Kurzová (1994, 1995b, 1996) svými pokusy s „mentálním“ tlumočením, tj. tlumočením v duchu, bez slovní artikulace. Metodu mentálního tlumočení zvolila proto, aby zabránila výše zmíněné interferenci při záznamu dat pomocí EEG. Analýzou encefalogramů zjistila zvýšenou mozkovou aktivitu v levé frontálně-spánkové zóně při simultánním tlumočení oběma směry, přičemž navíc se objevila aktivita v odpovídající pravé mozkové oblasti při tlumočení do L2, což byl překvapivý výsledek, neboť pravá hemisféra se na jazykově orientovaných činnostech za normálních podmínek výrazně nepodílí. Stejně závěry potvrdili později Petsche & Etlinger (1998), rovněž s využitím mentálního tlumočení, přičemž zjistili velkou variabilitu mezi subjekty v rozložení mozkové aktivity. Právě koncept mentálního tlumočení však znemožňuje přímé zobecnění výsledků na skutečnou tlumočnickou situaci.

Do druhé skupiny metod patří magnetoencefalografie (MEG), jež sleduje změny magnetického pole indukovaného elektrickými potenciály v mozku. Jelikož jsou tato magnetická pole velmi slabá, jsou měření velmi náročná a proveditelná pouze s využitím drahé přístrojové techniky. Opět je zde problémem interference při vokalizaci. Na druhé straně dává tato neinvazivní metoda dobré časové i prostorové rozlišení. Pro výzkum simultánního tlumočení nebyla doposud použita.

Třetí skupinu představují techniky sledující krevní změny v mozku. Typickým představitelem je pozitronová emisní tomografie (PET). Tato invazivní metoda

využívá radioaktivních ligandů v krvi ke sledování krevního průtoku v jednotlivých oblastech mozku podle principu, že krevní průtok a míra nervové aktivity jsou silně korelovány. PET má dobré prostorové rozlišení, ale velké časové zpoždění (30-90 sekund). Tommola *et al.* (2000/01) použili tuto metodu při sledování změn v aktivitě mozkových oblastí při třech experimentálních podmínkách: v klidu (nečinnosti), při prostém opakování a při ST z finštiny (L1) do angličtiny (L2) a naopak. Výsledky s osmi profesionálními tlumočníky ukázaly zvýšení mozkové aktivity při prostém opakování (oproti klidu) i při ST (oproti prostému opakování), a to zejména v levém frontálním laloku a ve spodní části levého spánkového laloku. Má se za to, že tyto oblasti tvoří biologický substrát pro takové kognitivní funkce, jako jsou slovní kódování, fonologická smyčka, sémantické zpracování a vyhledávání slov. Které konkrétní funkce byly při ST aktivovány, nelze však z výsledků přesně stanovit. Dále se ukázalo, že změny jsou více markantní jednak při prostém opakování L2, jednak při tlumočení do L2. Naopak se nepotvrdil výsledek Petscheho & Etlingera (1998) a Kurzové (1996), že by složitý kognitivní úkol, jakým je ST, kladl větší nároky na pravou hemisféru. Důvody této nesrovnalosti však mohou být rozmanité, například značná odlišnost použitých metod (PET vs. EEG) nebo tlumočnická úroveň subjektů. Otázka zapojení pravé hemisféry při zpracování jazyka u bilingvních subjektů tak zůstává nadále nevyřešena.

Rovněž do třetí skupiny patří dále metoda funkční magnetické rezonance (fMR), což je neinvazivní metoda sledující změny v okysličení krve hemoglobinem. Má dobré prostorové, horší časové rozlišení, je velmi citlivá na pohyby hlavy a při jejím použití vzniká hlučné experimentální prostředí. Kim *et al.* (1997) použili fMR k výzkumu mozkové reprezentace L1 a L2 v závislosti na věku osvojení L2. Jejich výsledky ukazují, že druhý jazyk osvojený v dospělosti má tendenci být v mozku oddělen od L1, zatímco při současném osvojování obou jazyků v dětství jejich lokalizace v mozku splývají.

Výčet zobrazovacích metod uzavírá infračervená spektroskopie (Near-InfraRed Spectroscopy, NIRS), jejíž princip se opírá o poznatek, že kognitivně vyvolaná aktivita mozkové kůry mění optické reflexní vlastnosti mozkových tkání při ozáření světelnými pulzy. Náročnost měření je nižší než u předchozích metod, nicméně aplikovatelnost na výzkum ST je zatím nejasná.

Jak je dobře patrné i z tabulky 8, je četnost NL výzkumů podstatně nižší než u ostatních přístupů. Prvotním důvodem je náročná a drahá přístrojová technika, kterou si mohou dovolit jen některá pracoviště. Další příčinou je potom malý počet odborníků, kteří jsou schopni fundovaného výzkumu na styku dvou poměrně odlehlých světů: neurověd o mozku a tlumočnických studií. Zprávy o jejich výzkumech, byť vzácné a ojedinělé, nicméně poskytují cenný pohled na simultánní tlumočení z „druhé strany barikády“.

IV.3 KOGNITIVNĚ-PSYCHOLOGICKÝ PŘÍSTUP

Kognitivní vědy tradičně široce využívají poznatků umělé inteligence a postupů počítačového modelování. Platí to i pro kognitivně orientovaný výzkum přirozeného jazyka. Ideálem je sestavit počítačově implementovatelný model (architekturu), který by představoval analogii lidského mozku přinejmenším ve svých výstupech, ale ještě lépe i ve způsobech a posloupnostech zpracování informace. Jelikož lidský mozek je pouze jeden, mělo by být v rámci tohoto přístupu možné vyvinout jediný „všeobecný model kognice“, který by jako své moduly nebo speciální případy popisoval jednotlivé kognitivní (jazykové, rozhodovací, plánovací atd.) aktivity. Doposud vyvinuté modely se zaměřují na relativně jednoduché situace a například mapují úbytek dostupných kognitivních zdrojů při řešení obtížných úkolů.

Simultánní tlumočení (ST) je vysoce složitá a náročná kognitivní činnost, v níž je možné identifikovat řadu dílčích jazykově orientovaných aktivit, které lidé běžně používají v každodenním životě (mluvení, poslouchání, vyhledávání vhodných slov v paměti). Tyto dílčí činnosti se dále opírají o řadu ještě více elementárních kognitivních dovedností (rozeznávání fonémů, rozbor větné stavby, sémantické přiřazování, konstrukce sémantického rámce). A právě na tyto nízkourovňové, datově orientované kognitivně-lingvistické procesy se zaměřuje velká většina kognitivně-psychologického (CP) výzkumu.

Lonsdale (1997) se zabývá otázkou, zda a jakým způsobem je možné použít poznatky dosavadního výzkumu při modelování natolik složité činnosti, jako je ST. Přestože jeho celkový závěr zní, že ještě je příliš brzy, že doposud chybí jak vhodná celková koncepce, tak počítačové modelovací prostředí, nabízí dvě cesty co dělat

v mezidobí a přitom nepřeslapovat na místě. A sice, buď modelovat dílčí složky systému postupem „zdola nahoru“ a doufat, že časem je bude možné vložit jako moduly do unifikujícího systému, anebo se snažit navrhnout celkový rámec pro model ST natolik široký a univerzální, že jej později bude možné specifikovat a konkretizovat pro dílčí úkoly. Rozhodně je však žádoucí ve výzkumech pokračovat a Lonsdale předkládá řadu podnětných otázek, které badatelé v kognitivně orientovaném výzkumu ST musí nebo budou muset řešit. Například: co je specifické pro kognitivní činnosti při ST? (jazykové dovednosti, rozdělování pozornosti, tlumočnické strategie, segmentace vstupu, sumarizace a reformulace myšlenek, rozsáhlá slovní zásoba), jaké charakteristiky je možné měřit? (řečové pauzy, časový tlumočnický odstup, rychlost řeči, chyby, vynechávky a doplňky), je možné modelovat tlumočnický výkon v laboratorním prostředí?, koho přesně modelovat? (otázky ideálního tlumočnicka, situačního kontextu, standardního posluchače). Neméně důležité jsou otázky softwarového zázemí: existují již využitelné technologie? (ve strojovém překladu, v překladu mluvených textů), jak moc je možné model ST zjednodušit, aniž by se stal triviálním?, jak by se model vyhodnocoval? (kvalitativně, kvantitativně, parametricky), jakého typu dat by bylo zapotřebí? (věty, minutové řečové úseky, celé proslovy), jak reprezentovat jazykové charakteristiky v počítači? (morfologické zpracování, větný rozbor a zpětné generování vět, frázově-strukturní gramatiky) atd. Celkově Lonsdaleův příspěvek vybízí k interdisciplinaritě, k těsnějšímu propojení nejen kognitivních věd a ST, ale také lingvistiky, psychologie, počítačové vědy. Při omezené laboratorní výbavě a finančních zdrojích je možné využít dělbu práce a jednotlivé problémy řešit z různých úhlů pohledu na různých pracovištích, na sdílených datech a při výměně zkušeností.

Obdobnou zdrženlivost, ne-li skepticismus, zda bude vůbec kdy možné plně porozumět simultánnímu tlumočení a sestavit pro ně prediktivní teorii, sdílají rovněž Massaro & Shlesingerová (1997). Argumentují, že pro tuto náročnou činnost nebyl lidský mozek koncipován a tudíž existují vrozená omezení jeho kognitivních kapacit. Tlumočnick je nucen mírnit vliv těchto omezení používáním kompenzačních strategií. V centru pozornosti stojí faktory jako rychlost porozumění zdrojovému textu, rozdělování pozornosti, kontrola aktivačních prahů pro jednotlivé jazyky a smyslové modality, úloha krátkodobé a pracovní paměti. Empirickému výzkumu se staví do cesty řada překážek: v prvé řadě je to příliš mnoho proměnných, které

je třeba při řízeném experimentu kontrolovat, a s tím související množství dílčích kognitivních procesů, jež je těžko izolovat a samostatně zkoumat. Tlumočnický výkon je velmi citlivý ke kontextu, roli při něm hrají jak osobnost tlumočnicka, tak jeho výcvik a historie, tlumočnická situace a požadavky na tlumočnický výkon. Dalšími komplikujícími faktory jsou obecná lidská tendence hledat řád i tam, kde ve skutečnosti není, sklon badatelů vyhledávat data, jež potvrzují jejich hypotézy (konfirmační zkreslení), a samotná existence alternativních vysvětlení pozorovaných výsledků. Přesto dle autorů existuje schůdná, byť spletitá cesta, a sice prostřednictvím výpočetního modelování (*computational approach*). V rámci tohoto přístupu je třeba studovat jednoduché laboratorní situace s přesně vymezenými podmínkami a hledat nejvhodnější teorii pomocí testování hypotéz (podle Popperova principu falzifikace) a pomocí eliminace alternativních teorií, a následně vybrat model s nejlepší prediktivní a diskriminační schopností.

Na poněkud konkrétnější rovině předvádějí Massaro & Shlesingerová nosnost přístupu zpracování informace *information processing approach* v situaci simultánního tlumočení. Přitom tvrdí, že jeho první fázi, porozumění řeči, je možné modelovat obecnějším schématem pro rozpoznávání vzorců (*pattern recognition*), přičemž míra porozumění je spíše spojitou než diskrétní proměnnou (Massaro, 1998). V průběhu rozpoznávání se v určitém okamžiku propojí informace ze dvou zdrojů: ze zpracování vstupního signálu postupem zdola nahoru a z kontextové znalosti zpracovávané shora dolů. Na podporu tohoto posledního tvrzení autoři uvádějí jednoduchý fuzzy-logický model vnímání (FLMP), který lépe predikuje výsledky při rozpoznávání částečně zaslepených hlásek (s odstraněným zvukem v počáteční fázi reprodukováného slova) než modely založené na jediné modalitě a jediném zdroji informace. FLMP kombinuje fonetickou informaci (zvuk souhlásky) s informací kontextovou (slovo, v němž je souhláska začleněna jako počáteční). Autoři rovněž uvádějí řadu zajímavých poznatků ze svých dvou zájmových oblastí, tedy z výzkumu rozpoznávání znaků na straně jedné a z problematiky simultánního tlumočení na straně druhé, a snaží se nějak přiblížit ke společnému propojení.

Domníváme se však, že podobné jednoduché kognitivní experimenty jsou náročné tlumočnické praxi zatím přespříliš vzdáleny, a tak přestože společný článek Massara & Shlesingerové je možné ocenit jako odvážný krok ve směru interdisciplinarity, výsledný dojem je takový, že mezi oběma póly zeje obrovská mezera,

jejíž zaplnění je prozatím v nedohlednu. Navzdory tomu autoři odmítají jiné než výpočetní postupy jako nedostačující (fenomenologická pozorování, introspekce, *think aloud protocols*, Gileův model úsilí). Ve světle výše uvedených koncepčních obtíží se další jimi uváděné metodologické překážky jeví již jen jako druhořadé (neautentické materiály, srovnatelnost textů, kvalita subjektů).

V rámci kognitivního výzkumu ST hraje ústřední roli koncept pracovní paměti a jeho další rozpracování či rozčlenění na dlouhodobou pracovní paměť, fonologickou smyčku, selektivní pozornost a další konstrukty (Ericsson & Kintsch, 1995; Ericsson, 2000; Cowan, 2000a, 2000b; Cowan *et al.*, 2005; Baddeley 2000a, 2000b). Daróová & Fabbro (1994) uvádějí, že následkem toho, že je tlumočnickům znemožněno v duchu si opakovat slyšený text (fonologická interference), tak se jim do dlouhodobé paměti ukládá méně informací. To je jedním z důvodů, proč je simultánní tlumočení natolik náročnou činností, neboť subvokální opakování hraje při zpracování jazyka podstatnou úlohu. Dle Moserové-Mercerové (2000/01) jsou dalšími nezbytnými tlumočnickými schopnostmi aktivace porozumění textu v jednom jazyce při současném potlačení slovní produkce v tomto jazyce a aktivaci produkce v jiném jazyce. To zároveň představuje problém pro teoretické modely vnímání a produkce řeči. Je možné, že tlumočníci mají vrozené určité speciální kognitivní schopnosti, anebo jsou u nich některé dílčí jazykové procesy nadměru zautomatizované. Ivanova (1999) připisuje mistrovský tlumočnický výkon selektivnímu kódování vstupu podle toho, jaký způsob jeho budoucího využití se očekává.

Shlesingerová (2000) zkoumala pravidelnosti při zpracování určitých jazykových struktur, s důrazem na rozdělování pozornosti při omezených zdrojích pracovní paměti, a analyzovala kompenzační strategie při kognitivním přetížení. Její výsledky ukazují, že tlumočnický výkon je lepší při mírně větší rychlosti (140 oproti 120 slov za minutu), přestože je nutné rychleji vybavovat ekvivalenty cílového jazyka z dlouhodobé paměti. Efekt dlouhých slov překvapivě přetrvává navzdory nemožnosti subvokálního opakování, slova s koncovou pozicí ve výčtu bývají přetlumočena jako první, s rostoucí vstupní rychlostí se zvyšuje počet sémanticky vágnějších ekvivalentů a existuje přímá úměra mezi počtem přetlumočených jednotek a počtem chyb. Shlesingerová dochází k závěru, že mezi proměnnými při konkrétním úkolu a časovým tlakem existuje velmi složitý vztah.

Poměrně mnoho studií se věnuje srovnávání výkonu zkušených tlumočnicků a začátečníků. Skupina výzkumníků se od poloviny 90. let věnuje tomuto porovnávání u řady dílčích tlumočnických dovedností: schopnost současně poslouchat a mluvit (Milzow & Weisenhütter, 1995; Chincotta & Underwood, 1998), robustnost řečové produkce (Grassi & Mazzoleni, 1996), slovní fluence (Casado & Jimenez, 1996), krátkodobá pracovní paměť (Nordet & Voegtlin, 1998). Souhrnné výsledky uvádějí např. Moserová-Mercerová *et al.* (1997, 2000). Ukazuje se, že profesionální tlumočníci i začátečníci podávají srovnatelné výkony u většiny dílčích dovedností. Nicméně pokročilí tlumočníci mají větší schopnost potlačit sluchově-řečovou interferenci, což může být projev určité restrukturalizace v krátkodobé pracovní paměti po mnoha letech tlumočnické praxe. Tato domněnka by byla ve shodě s názorem Ericssona & Kintsche (1995), že vynikající výkon je podmíněn procesy dlouhodobé pracovní paměti, jež je možné zdokonalit pomocí dlouholetého záměrného cvičení (např. rychlé a spolehlivé vybavování informací z dlouhodobé paměti s využitím speciálních vybavovacích struktur).

Ani pečlivá empirická studie Köpkeové & Nespoulouse (2006) s rozsáhlým vzorkem subjektů (21 profesionálních tlumočnicků, 18 studentů tlumočení ve druhém ročníku, 20 kontrolních dospělých a 20 kontrolních studentů) a s metodologicky velmi korektními experimentálními podmínkami neprokázala očekávané rozdíly mezi skupinami. Badatelé zařadili sérii víceméně standardních kognitivních testů jednak na prosté uchování informace (test paměťového rozsahu na čísla, slova, pseudoslova, sémanticky příbuzná slova, fonologicky podobná slova), jednak na uchování a současné zpracování informace (volné vybavování, volné vybavování s potlačeným opakováním, rozpoznávání slov podobných sémanticky nebo fonologicky s některým z předchozí skupiny slov, zapamatování posledních slov v navazujících větách, Stroopův test na interferenci vizuálního a sémantického obsahu). Je pozoruhodné, že přestože analýza rozptylu v některých testech odhalila rozdíly mezi skupinami (volné vybavování s potlačeným opakováním, rozpoznávání sémanticky podobných slov, paměť na poslední slova ve větách), tyto rozdíly byly způsobené odlišností jedné nebo obou kontrolních skupin od skupin tlumočnických. Rozdíl mezi tlumočníky-studenty a profesionály vždy zůstal pod hranicí statistické významnosti, a to i u volného vybavování s potlačeným subvokálním opakováním.

Ještě větším překvapením bylo, že rozdíly mezi studenty a profesionály, byť statisticky nevýznamné, v tomto i jiných testech vždy hovořily ve prospěch studentů!

Takové závěry nutně představují tvrdý oříšek pro teoretické modely paměti, pozornosti a zpracování jazyka při ST a posilují naši skepsi, zda vůbec je možné přiblížit se realisticky tak složité kognitivní činnosti. Nadále zůstává nevyjasněno, co vlastně je nutno přesně sledovat a měřit, aby se jasně odlišil výkon výborného tlumočnicka. Zdá se možné, že absence rozdílů mezi zkušenými tlumočníky a začátečníky potvrzuje domněnku Ericssona (1998), že vynikající dovednosti expertů nejsou obecně přenositelné do jiných oblastí a že experti nuceně podat výkon v cizím prostředí jsou jako „ryby bez vody” - stávají se z nich znovu začátečníci.

Otázkou přípravy a výcviku budoucích tlumočnicků, tak aby dosahovali vynikajících výkonů, se zabývá Moserová-Mercerová (2000/01). Odmítá existenci vrozených tlumočnických predispozic a místo toho podporuje posilování dílčích kognitivních dovedností, přičemž každý jednotlivý student může vyžadovat procvičování jiných dovedností. Mezi kognitivními dovednostmi působí začátečníkům největší potíže koncentrace pozornosti a potlačování šumu, (např. interference z druhého jazyka), hledání ekvivalentních výrazů v cílovém jazyce (zde pomůže vhodná strukturace dlouhodobé paměti), rychlost jazykového zpracování, prosodie. Pro zvládnutí časového stresu se osvědčují následující individuální strategie: vytváření zásoby běžných slovních spojení, lepší segmentace vstupu, nácvik ve ztížených (např. hlučných) podmínkách.

Ericsson (2000/01) se zabývá rozborem mimořádných výkonů v různých oblastech lidské činnosti (šachy, golf, psaní na stroji, hudba) a hledá společné podmínky, které vedou k dosažení mistrovské úrovně. Stejně jako Moserová-Mercerová je nenachází ve vrozených schopnostech, ale v dlouhodobém (deseti a víceletém) tréninku a v soustředěném a pravidelném nácviku jednotlivých dílčích kroků a dovedností, s dostatečnou zpětnou vazbou a možností opakování. Velkou roli často hraje studium a rozbor výkonu jiných mistrů a osvojování si jejich strategií. Řada těchto poznatků je aplikovatelná i na nácvik simultánního tlumočení. V kognitivní rovině se Ericsson domnívá, že dobří tlumočníci si osvojují nové dodatečné dovednosti, které navazují na jejich již existující dokonalé zvládnutí dvou jazyků. Tudíž, mistrovské tlumočení je umožněno nejen plně automatickými procesy jazykového převodu, ale spíše mechanismy a mentálními reprezentacemi, které tlumočnickům

umožňují získat větší kontrolu nad jejich výstupem. Větší lehkost, s níž tlumočníci pracují, se dá vysvětlit vznikem důmyslnějších reprezentací a restrukturalizací v dlouhodobé pracovní paměti v souvislosti s osvojováním druhého jazyka. Tímto způsobem jsou vynikající tlumočníci schopni zaměřovat se pouze na ty aspekty slyšeného textu, které jsou relevantní a klíčové pro přesný převod, a právě tyto kódovat a ukládat v pracovní paměti. Aby bylo možné mistrovský výkon přesně vyhodnocovat, je třeba stanovit reprezentativní úkoly a testy, v nichž výborní tlumočníci konzistentně dosahují vynikajících výsledků, a reprodukovat standardizované podmínky těchto výkonů v laboratoři. Jak jsme však již poukázali výše na studiích porovnávajících začátečníky a profesionály, právě identifikace těchto úkolů zůstává nedořešeným problémem.

Kognitivní přístup zůstává plodnou a inspirující oblastí ve výzkumu ST, přes všechny výše uvedené výhrady. Navíc poskytuje metodologickou platformu pro hodnocení tlumočnického výkonu a analýzu chyb v přetlumočeném textu. Následující podkapitola je tak do jisté míry přechodem mezi CP a TL přístupem.

IV.4 HODNOCENÍ KVALITY

Analýza nedokonalostí a chyb v přetlumočeném textu umožňuje nejen porovnávat jednotlivé tlumočníky mezi sebou, ale rovněž poskytuje možnost nahlédnout, jaká je souhra či naopak interference jednotlivých kognitivních procesů účastníků se na vnímání, převodu a produkci řeči. Běžně přijímaný pohled je takový, že za předpokladu solidního zvládnutí obou jazyků signalizují místa/okamžiky, v nichž se tlumočník dostává do obtíží nebo do časového stresu, kognitivní přetížení, vyčerpání jedné či více dílčích kapacit, překročení meze pro rozdělování pozornosti, dosažení hranic kognitivních dovedností apod. Přesný vztah mezi výskytem chyby, jejím typem a závažností na jedné straně a jednotlivými kognitivními procesy na straně druhé je však velmi složitý a těžko postižitelný. Rovněž není vždy zcela jasné, co je možné považovat za chybu, neboť tlumočník může vědomě používat různé strategie, při nichž sleduje jiná kritéria než naprostou věrnost originálu.

Petitová (2005) sleduje výskyt opravných mechanismů na autentickém korpusu konferenčních textů tlumočených z angličtiny do němčiny a francouzštiny osmi profesionálními tlumočníky. Pod pojmem oprava rozumí nejen opravu zjevných chyb

samotným tlumočnickem, ale rovněž zpětné doladění již přetlumočeného úseku za účelem větší kompatibility s originálem nebo kvůli lepší přijatelnosti pro posluchače. Samotný fakt, že dochází k opravám, svědčí o existenci nějaké formy monitorování výstupu v průběhu řečové produkce, přičemž teoretické modely se různí v tom, kde a jakým způsobem je tato monitorovací funkce zařazena. Použije-li tlumočnick opravu, může ji buď veřejně přiznat (omluvou), nebo do různé míry maskovat (připojením k předchozí verzi textu). Petitová sledovala frekvenci jednotlivých druhů oprav a zjistila, že opravy chyb tvořily 30% z celkového množství oprav, opravy kvůli vhodnější volbě slova představovaly 27%, opravy slovosledu 22% a opravy při nedokončeném slově 21%. Rozborem jednotlivých případů došla k závěru, že tlumočníci používají opravné mechanismy i v případech, kdy to není nutné a kdy se tak dostávají do zbytečných obtíží při zpracování následujícího úseku textu, což může mít za následek nové chyby a jejich opravy.

Za speciální případ chyby je možné považovat vynechání určitého úseku zdrojového textu. V některých případech však taková vynechávka nesignalizuje problém na straně tlumočnicka, čili chybu, ale jeho vědomou strategií ulehčit posluchačům příjem tlumočeného textu. Bartłomieczykova (2006) se zabývá tlumočnickými strategiemi v závislosti na směru tlumočení (z polštiny do angličtiny nebo naopak). Zjistila, že volba strategií se liší, přičemž některé strategie jsou typické pro tuto konkrétní jazykovou kombinaci.

Napierová (2004) sledovala výskyt vynechávek při simultánním tlumočení univerzitní přednášky z angličtiny do australského znakového jazyka na výkonech deseti tlumočnicků s různým stupněm dosaženého vzdělání a s různou mírou obeznámenosti s tématem přednášky. Tlumočená přednáška představovala poměrně lexikálně hustý text, přičemž se touto charakteristikou přibližovala psaným textům. Lexikální hustota byla definována jako poměr lexikálních/obsahových slov k celkovému počtu slov. Dalo se tedy očekávat, že při tlumočení takového textu se vynechávky vyskytnou ve značném množství.

Napierová rozdělila vynechávky na vědomé strategické (tlumočnick textu rozumí, ale rozhodne se netlumočit s ohledem na posluchače, kulturní prostředí, účinnost a úspornost svého projevu), vědomé záměrné (tlumočnick textu nerozuměl nebo si nedokáže vybavit ekvivalent v cílovém jazyce), vědomé nezáměrné (následkem kognitivního přetížení a časového stresu), vědomé vjemové (tlumočnick

nerozumí kvůli údajně špatné zvukové kvalitě vstupního textu) a nevědomé (tlumočník si nevzpomíná, že by danou informaci vůbec slyšel). V průběhu 30 minut tlumočení bylo zaznamenáno v průměru 1,1 vynechávek na jednoho tlumočníka na jednu minutu. Následně po tlumočení byly vynechávky zařazeny do jednotlivých kategorií, v souladu s výpověďmi tlumočnicků při zpětném videozáznamu, s čím se v daném okamžiku při tlumočení potýkali. Celkové poměrné zastoupení jednotlivých typů vynechávek vyšlo následovně: nevědomé 27%, vědomé strategické 26%, vědomé záměrné 18%, vědomé vjemové 15%, vědomé nezáměrné 14%. Za povšimnutí stojí velký podíl strategických a malý podíl vědomých záměrných vynechávek, ale zde upozornujeme na možnost zkreslení výsledků, neboť tlumočníci sami zpětně introspektivně klasifikovali okolnosti vlastního výkonu. Napierová dále uvádí, že úroveň dosaženého vzdělání tlumočnicků není podstatným faktorem, který by ovlivňoval množství a typ vynechávek, a že předchozí znalost tématu má jen malý vliv. Nicméně v nepřítomnosti obou faktorů se zvyšuje počet nestrategických vynechávek, zejména vědomých vjemových a nevědomých. Naopak vynechávek je nejméně, jsou-li oba faktory přítomny. Dalším faktorem ovlivňujícím vynechávky je lexikální hustota. Tato proměnná sice nebyla do studie zahrnuta jako další vysvětlující faktor, ale ukázalo se, že vynechávky se nejčastěji vyskytovaly v úsecích s nadprůměrnou lexikální hustotou vzhledem k celému textu. Autorka se domnívá, že uvedené výsledky jsou přenositelné i do situace mluveného jazyka.

Otázka tlumočnických chyb a hodnocení kvality stále zůstává v centru pozornosti tlumočnické obce (Schjoldager, 1995b; Shlesinger, 1997). Na základě existující literatury Pöchhacker (2001) shrnuje čtyři základní body, jež se objevují v souvislosti s posuzováním kvality: přesnost čili věrnost originálu, adekvátnost čili respektování formálních konvencí cílového jazyka, ekvivalence čili vystižení zájmů a záměrů mluvčího ve zdrojovém jazyce a úspěšnost čili umožnění komunikace zúčastněným stranám.

Zajímavé a zatím poměrně málo četné jsou studie na téma hodnocení kvality tlumočení ze strany koncových uživatelů. Collados Aísova (2002) sledovala, jaký vliv na posluchače má tlumočení monotónním nebo živým hlasem. Ukázala, že přestože uživatelé uvádějí jako jedno z nejdůležitějších kritérií věrnost originálu co do přetlumočeného smyslu, většinou nejsou sami schopni toto kritérium při konkrétním tlumočnickém výkonu posoudit. Místo toho tlumočníka posuzují podle

více dostupných a subjektivních kritérií, například podle příjemného hlasu a živě působícího vystoupení. Ze tří variant tlumočení, které účastníci ve studii Collados Aísové hodnotili, byly ve většině kritérií lépe hodnoceny dvě varianty s živým, nemonotónním hlasem, přičemž nehrálo roli, zda je tlumočení přesné nebo obsahuje zkreslení smyslu. Naopak varianta věrného tlumočení ale monotónním hlasem dostávala konzistentně nejhorší hodnocení, přestože tyto rozdíly byly statisticky významné jen u několika málo kritérií. Podobnou metodologii použila Pradas Macíasová (2006) při zkoumání vlivu odmlk na hodnocení plynulosti tlumočeného projevu.

Dobrý tlumočník se pozná po ovoci – jeho profesionalita se odrazí v kvalitě produktu, tj. přetlumočeného textu. Je ale možné odhalit dobrého tlumočníka ještě dříve, než (si) v kabině otevře ústa? Těto provokující otázky se dotýká následující podkapitola.

V.5 TESTY TLUMOČNICKÝCH DOVEDNOSTÍ

V poslední dekádě nezůstala stranou ani otázka testování tlumočnických schopností, po vzoru screeningových testů specifických schopností a dovedností používaných při přijímacích pohovorech uchazečů o zaměstnání. Sawyer (2000) upozorňuje na neradostný současný stav a volá po širším uplatňování základních principů měření a vyhodnocování výsledků. Uvádí řadu palčivých problémů: libovůle při výběru testového materiálu, absence konzistentních postupů při administraci testu, nedodržování objektivních kritérií při skórování a nevhodná interpretace výsledků.

Zajímavý pohled na tuto problematiku z pomezí tlumočnických studií a psychometrie nabídl Clifford (2005). Argumentuje, že v současnosti používané tlumočnické testy nesplňují základní psychometrické požadavky validity, neboť nejsou konstruovány v souladu s principy výběru testových položek a konstrukce testových baterií, jež se již běžně uplatňují v jiných oborech. Ve svém příspěvku nejprve prověřuje stávající test (US Federal Court Interpreter Certification Examination, FCICE), jenž údajně dle jeho tvůrců měří tři nezávislé dimenze tlumočnického výkonu: srozumitelnost (jasný, gramaticky správný a stylisticky přijatelný projev), informativnost (množství převedené informace) a styl (vhodná jazyková vrstva, příhodný slovník a gramatika, metafory, dobrá dikce, přiměřená rychlost a příjemný hlas). Při tomto testu hodnotí dva nebo tři posuzovatelé výkon uchazeče

ve třech tlumočených úsecích, přičemž každému úseku přiřadí bodové hodnocení v každé ze tří dimenzí. Clifford zjistil, že skóry všech tří dimenzí testu FCICE vycházejí silně korelované (korelační koeficienty kolem 0,7), což je v protikladu s původním předpokladem, že dimenze měří tři nezávislé tlumočnické charakteristiky. Ukazuje se, že se spíše jedná o charakteristiku jedinou, a tím pádem test neměří to, co měřit má, a jeho validita je zpochybněna.

Clifford nepředkládá kompletní řešení této situace, ale pouze poukazuje možný směr nápravy: použití psychometrických postupů při konstrukci testu a následné zlepšení validity. Jako ilustraci uvádí vlastní verzi „nového“ testu, jenž sice splňuje tato kritéria, ale na druhé straně ještě trpí řadou nedokonalostí. Například nehodnotí tlumočený produkt, nýbrž stupeň porozumění tlumočenému textu, a sice zaškrťovacím vícepoložkovým testem administrovaným následně po tlumočení. Varianty odpovědí se liší pouze mírou správnosti. Testové otázky jsou sestaveny vždy pro konkrétní tlumočený test tak, aby sytily následující tři dimenze (inspirované Settonovým, 1999, modelem tlumočení): jazyková dekompozice (schopnost analyzovat jazykovou informaci na fonologické, morfologické, lexikální a syntaktické rovině), referenční vazby (porozumění kontextu – situačnímu, kulturnímu, předchozích textů) a inferenční vazby (schopnost porozumět záměru řečníka). Psychometrickou analýzou je možné spočítat obtížnost a diskriminační sílu každé otázky (jak dobře odlišuje uchazeče s celkovým vysokým skórem od těch s nízkým skórem) a dále ukázat, že skóry pro jednotlivé dimenze jsou nekorelované (korelační koeficienty nedosahují statistické významnosti), což je známka dobré validity testu. Autor sám však přiznává, že test v této formě se pro praktické účely příliš nehodí a jedná se jen o první krůček v poměrně náročném podniku. Jeho příspěvek tak spíše než bílou ovci zůstává jen první vlašťovkou, jež se odváží oddělit od hejna a osamoceně usedla na vedlejší drát vysokého napětí.

IV.6 PŘÍSTUP TEXTOVÉ LINGVISTIKY

Textově-lingvistický (TL) přístup se objevoval již v některých výše uváděných výzkumech, zejména v souvislosti s vyhodnocováním chyb a posuzováním kvality tlumočnického výkonu. Jako další příspěvek textové lingvistiky je možno uvést stať Hatima & Masona (1997), kterým se podařilo ladně propojit trojici textových

faktorů struktura, textura a kontext se třemi typy tlumočnických situací: konsektivní, simultánní a doprovodnou (*liaison*). Dle autorů se souvislost mezi triádami pojmů projevuje v dostupnosti či naopak nepřístupnosti jednotlivých textových prvků a nápověd. U simultánního tlumočení je aktuálně k dispozici vždy jen krátký výsek promluvy a tlumočnický musí spoléhat především na texturu, tj. textové nápovědy a odkazy zachycující plynulost smyslu sdělení (např. kohezní prostředky a členění téma/réma). Naopak větná struktura a kontext jsou přístupné jen v omezené míře. Konsektivní tlumočnický má k dispozici delší úsek promluvy, kterou nemůže podržet v paměti podrobně a v celém rozsahu, ale do svých poznámek musí zachytit především strukturu: kontrasty, stupňování důrazu, analogie, podřízenost a nadřazenost atd. Konečně doprovodný tlumočnický má k dispozici vždy jen několik vět a aniž by si při nejasnostech mohl počkat na další úsek, musí vytvořit ucelený výstup. Klíčová pro něj je znalost kontextu (účastníků a jejich očekávání, jejich statusu, tématu rozmluvy, minulých jednání apod.), struktura a textura bývají k dispozici jen omezeně. Uvedené trichotomie působí velmi učesaně, nicméně sami autoři přiznávají, že se jedná o značné zjednodušení za účelem teoretického modelování, které přesto může posloužit jako dobrý odrazový bod.

Textová lingvistika už dávno přesáhla hranice klasické strukturní analýzy a v současnosti se zabývá rovněž otázkami intencionality, pragmatiky, kontextuality a intertextuality, u mluvených textů navíc prosodii. Příspěvek Ahrensová (2005) se zabývá prosodickými prostředky a jejich funkcí při simultánním tlumočení z angličtiny do němčiny. Intonace, pauzy, rytmus a větný přízvuk jsou analyzovány pomocí počítačového programu. Výsledky potvrzují, že prosodické prostředky jsou vzájemně závislé a že jejich používání v přetlumočeném textu vykazuje určité rysy specifické pro simultánní tlumočení. Pragmatika představuje vhodnou styčnou oblast pro textovou lingvistiku a kognitivní vědu, jak dosvědčuje článek Settona (2006), který je věnován kontextu a jeho roli při překladu (v rámci kognitivně-pragmatické teorie) a při ST. Překladaťelé psaných textů potřebují čas na to, aby zrekonstruovali kontext a zvolili k tomu vhodné prostředky, zatímco simultánní tlumočnický kompenzují časová omezení okamžitou dostupností živého kontextu.

Téma textové **koheze a koherence** se v překladatelských a tlumočnických studiích objevovalo za poslední desetiletí spíše sporadicky. Kreinová-Kühleová (2002)

zkoumala použití anglického ukazovacího zájmena „*this*” jakožto kohezního prostředku pro referenci a analyzovala jeho možné německé ekvivalenty v odborném překladu. García Izquierdová (2000) naopak sleduje souvislosti mezi kohezními prostředky a stylistickými žánry. Argumentuje, že jazyky nejen preferují různé kohezní prostředky v závislosti na stylistickém žánru, ale také že existují souvislosti mezi kohezními prostředky a těmi texty, které pro daný žánr slouží jako prototypy. Její studie spočívá v kontrastivním porovnání gramatických kohezních prostředků použitých ve vědeckém pojednání ve čtyřech jazycích: španělštině, francouzštině, katalánštině a angličtině. Dancettová (2003) se věnuje úloze kognitivních referencí při výstavbě koherentního překladu. Eriksson (2004) se zabývá otázkou souvislosti mezi mluvnickým časem a kohezí/koherencí speciálně u studentských písemných esejí. Problematikou koherence tlumočnické notace při konsekutivním tlumočení se zabývá Bastin (2003). Koherenci čili soudržnost smyslu sdělení považuje za nutnou, a někdy dokonce i za postačující podmínku při hodnocení tlumočnického výkonu studentů.

Problematikou koheze v situaci simultánního tlumočení se zabývá náš článek (Müller, 1997), jenž shrnuje základní výsledky uvedené v předchozích kapitolách této práce. Lopes (1998) zkoumal tlumočnické strategie, které usnadňují porozumění zdrojovému textu a současně umožňují produkovat kohezní a koherentní cílový text, a to i za přítomnosti časových omezení.

Nejpodrobněji se v uplynulém desetiletí problematikou kohezních prostředků a posuny v typech koheze zabývala Gumulová. Svou doktorskou dizertační práci (Gumul, 2004) věnovala převodu kohezních vazeb při konsekutivním a simultánním tlumočení z angličtiny do polštiny. Experimentálními subjekty byly dvě skupiny polských studentů tlumočnictví (nováčci s 9 měsíci výuky a pokročilí s 27 měsíci výuky), celkem 48 studentů. Stejně jako v naší práci bylo použito dělení kohezních prostředků podle Hallidaye & Hasana (1976) na gramatické prostředky (reference, substituce, elipsa, konjunkce) a lexikální prostředky (reiterace a parafráze). Gumulová uvádí následující výsledky:

- (i) statisticky významný rozdíl mezi simultánním a konsekutivním tlumočením ve způsobu převodu kohezních vazeb; posuny v typech vazeb a vynechávky jsou častější v konsekutivě;

- (ii) při obou typech tlumočení nebyly zjištěny rozdíly mezi skupinami, co se týče převodu kohezních vazeb;
- (iii) posuny koheze v simultánním tlumočení způsobuje sémantická hustota zdrojového textu a lexikální prvky s nízkou frekvencí;
- (iv) při simultánním tlumočení se řada kohezních vazeb stala součástí vynechávky a nebyla tudíž tlumočena;
- (v) posuny koheze při konsekutivním tlumočení jsou způsobeny: restrukturací mezi zdrojovým a cílovým textem, časovou odděleností dvou složek jedné kohezní vazby, hustotou kohezních vazeb, sémantickou redundancí, sémantickou hustotou vstupu, přítomností málo frekventovaných lexikálních prvků.

V předchozí práci Lyda & Gumulová (2002) při stejných experimentálních podmínkách zjistili, že posuny v kohezi nastávají stejně často u simultánního jako u konsekutivního tlumočení a, protikladně ke (ii), že pokročilí studenti produkují kohezně výrazně lepší text než nováčci. Otázce koheze zůstala Gumulová věrná i ve své další práci (Gumul, 2006), kde zkoumá vztah mezi přítomností kohezních vazeb a délkou tlumočnického časového odstupu (*ear-voice span*).

Výše zmíněná dizertační práce Gumulové (2004) je tematicky i metodologicky velmi blízká našemu experimentu z kapitoly III, a proto umožňuje provést některá přímá porovnání. Jelikož naše práce se zabývala pouze simultánním tlumočením, nelze ověřit body (i) a (v). Na rozdíl od Gumulové jsme zjistili významný rozdíl v bodě (ii) mezi méně a více pokročilými studenty při způsobech převádění kohezních vazeb a potvrdili jsme výsledek Lydy a Gumulové (2002) z jejich dřívějšího výzkumu. V bodě (iii) jsme i my zjistili významný výskyt posunů v kohezních typech, i když jsme explicitně nestanovili příčiny tohoto jevu. Intuitivně je však zřejmé, že příčiny uváděné Gumulovou v bodě (iii), případně (v) hrají roli i v naší situaci. Rovněž tak jsme zaznamenali značné množství vynechávek, dle bodu (iv).[†]

[†]Bohužel se nám doposud nepodařilo navázat s Ewou Gumulovou kontakt, jenž by umožnil podrobnější porovnání výsledků.

IV.7 SOCIOLOGICKÝ PŘÍSTUP

Do středu zájmu sociologického přístupu (SP) se dostávají otázky jako kulturní výměna, sociální interakce, role tlumočnicka jako mediátora, socio-profesní normy a odborové instituce, společenský dopad tlumočnického povolání, jeho internacionalizace a globalizace. Spolu s posunem ve způsobu myšlení o předmětu studia se mění i výzkumné metody. Po vzoru sociologie se objevují dotazníky a kvalitativní či kazuistické studie doplněné subjektivní interpretací výzkumníka v rámci určitého teoretického rámce. Další posun je vidět v tom, že uznání a výzkumného zájmu se postupně dostává i takovým mediačně-orientovaným jazykovým aktivitám, které byly dříve ignorovány, neboť ležely mimo oblast převládajícího konferenčního tlumočení (doprovodné, komunitní, obchodní, soudní tlumočení apod.).

Antropologický a sociologický pohled na tlumočení je možné zvlášť dobře pozorovat na příspěvcích od tlumočnicků znakových jazyků. Tito praktikové a badatelé stále více poukazují na neuchopitelnost a komplexnost role tlumočnicka v mezijazykové a mezikulturní interakci. Jednou z řešených otázek je otázka tlumočnických etických norem v takových situacích. Tate & Turner (2002) poukazují na to, že současný kodex etiky a praxe závazný pro tlumočnický znakového jazyka pro neslyšící ve Spojeném království nadměru preferuje mechanistický, „strojový model tlumočnicka“, v němž je míra tlumočnickova aktivního zapojení do komunikační situace omezována na minimum a tlumočnick je nabádán, aby striktně tlumočil jen to, co bylo vysloveno či gestikulováno. Tate & Turner však takový přístup zpochybňují a uvádějí několik reálných situací, kdy tlumočnick mohl zmírnit nedorozumění nebo negativní dopady plynoucí pro neslyšící osobu. Znamenalo by to však, že by do určité míry vystoupil z role, již mu předepisuje etický kodex, a postavil se do role ochránce či obhájce postiženého klienta jako aktivní účastník komunikačního procesu. Podle našeho názoru je toto profesní dilema o to tíživější, že tlumočnick zde přemostuje několikanásobnou bariéru: bariéru mezi jazyky, bariéru mezi modalitami a bariéru mezi zdravými a postiženými lidmi (otázka minorit a diskriminace je dnes celospolečensky velmi citlivá). Autoři argumentují, že některé situace si přímo vynucují, aby tlumočnick použil zdravého úsudku a aktivně zasáhl, a navrhuje, aby etická přípustnost takového chování byla nějakým způsobem zabudována přímo do profesního kodexu. Mírou aktivity tlumočnicka v jazykové interakci se rovněž zabývá Royová (2000).

Jednou z poměrně dobře profilovaných oblastí v rámci komunitního (nekonferenčního) tlumočení je tlumočení ve zdravotnictví (*healthcare interpreting*). Vzhledem k závažnosti situace (jedná se o životě a zdraví lidí a zkreslená informace může mít dalekosáhlé následky) je zde kladen velký důraz na vymezení role tlumočnicka a na zpracování etických a odborných tlumočnických norem. V některých oblastech je navíc potřeba brát ohled na kulturní odlišnosti různých etnik. Těmito otázkami se zabývají například Angelelliová (2006), Leanza (2005), v prostředí uchažečů o azyl Pöllabauerová (2004).

S nástupem nových komunikačních technologií a metod přenosu dat se mění role tlumočnicka i v kontextu konferenčního tlumočení. S cílem ušetřit čas i náklady se začínají pořádat videokonference, jejichž účastníci se setkávají a spolu komunikují pouze prostřednictvím hlasového a obrazového přenosu. Alternativně jsou sice účastníci konference v místě konání konference fyzicky přítomni, ale tlumočení probíhá na dálku. V těchto podmínkách se formuje nové odvětví „vzdáleného tlumočení“ (*remote interpreting*), které s sebou přináší řadu problémů jednak čistě technických (snímání a přenos obrazu, možnost volby kamerových pohledů do konferenční místnosti, kvalita přenášeného signálu), tak psychologických (vnímání obrazu, pracovní podmínky) a sociologických (pocit odcizení, role tlumočnicka v mediačním procesu, status velkých evropských institucí). Úvahy na toto téma přináší Braunová (2007) nebo Mouzourakis (2006).

Rozšířené možnosti techniky se promítají i do výuky tlumočení. Počítačové učebny s moderními výukovými programy umožňují využívat samostudia, v němž je možné přizpůsobovat tempo i náplň schopnostem studenta nebo simulovat reálné tlumočnické situace v nestresujícím prostředí. Hansenová & Shlesingerová (2007) referují o situaci na Copenhagen Business School, kdy počítačově-asistovaná výuka výrazně zlepšila výsledky studentů u závěrečných zkoušek. O možnostech tlumočnických kurzů, poskytovaných pouze distančně (prostřednictvím telekonferencí, videokonferencí přes LAN a videokonferencí po internetu), uvažuje Ko (2006).

IV.8 ZMĚNA PARADIGMATU?

Více než jedno desetiletí uplynulo od doby, kdy si Shlesingerová (1995a) v názvu svého příspěvku položila otázku, jaká je budoucnost výzkumu v simultánním tlumočení. Prolistujeme-li odbornými periodiky za uplynulé období, zjistíme, že někteří autoři s oblibou hovoří o paradigmatech v rámci ST stále a že i dnes, tak jako před deseti lety, je možno se ptát, kam asi se tlumočnický výzkum bude ubírat v budoucnu. Analogicky k Tommolovi (1999), který se kdysi ptal, zda půjdeme „psycho nebo neuro“, si Pöchhacker (2006) klade otázku, zda uzrál čas vykročit „socio“. Dle jeho názoru dochází od přelomu tisíciletí, tedy zhruba od roku 2000 a od tlumočnické konference ve Forlì, ke znatelnému posunu v tlumočnickém výzkumu směrem k sociologickému pohledu na tlumočení. Zároveň předkládá pěknou přehledovou studii na toto „meta-metodologické“ téma.

Ukazuje v ní, jak dnes vedle sebe existuje několik výzkumnických paradigmat, z nichž některá se ovlivňují a mají styčné body, jiná se spíše komplementárně doplňují. Již nejsou vidět tendence k soupeření, tak jak to bylo patrné v počátcích empirického výzkumu, když se kognitivní paradigma snažilo prosadit oproti stávajícímu paradigmatu *théorie du sens*. Pöchhacker se snaží umístit jednotlivá paradigmata do různých souřadnicových systémů, například s osami věda – profese – instituce nebo jazyk – kognice – interakce – kultura. Rovněž zmiňuje několik možných úrovní modelování: neuronová, kognitivní, textová/dialogická, interakční, institucionální, socio-profesní, antropologická. Soudě podle množství výzkumů a počtu navržených modelů si získala největší pozornost úroveň kognitivní. Nejdůležitější modely simultánního tlumočení v této skupině patří Gerverovi (1976), Gileovi (1985) a Settonovi (1999). Další v pořadí je zřejmě úroveň interakční s modely Kirchoffové (1976), Stenzlové (1983), Alexievy (1997) a Wadensjöové (1998).

Po změně paradigmatu v tlumočnických studiích volá kromě Pöchhackera také Cronin (2002), tentokrát však ve smyslu „kulturního obratu“. Ve svém článku odhaluje několik „ústrků“, jimž tlumočení muselo nebo doposud musí čelit. Celou historií od vynálezu písma a knihtisku, celou kulturou, vědou a společenským životem naší euroamerické civilizace se táhne téma utlačované orality. Vše, co souvisí s mluvenými projevy, je odsunováno na nižší úroveň, naopak psané texty se těší úctě a vážnosti. Například z pohledu pozitivistické vědy jsou psané texty mnohem

přístupnější bádání, a tedy výzkum překladu je preferovaným modem před výzkumem tlumočení. Na druhou stranu se jako vhodné pro výzkum uznává pouze konferenční tlumočení v euroamerické oblasti. Ostatní, minoritní formy tlumočení (doprovodné, komunitní, soudní), stejně jako jazykově-mediační aktivity v jiných oblastech světa jsou na okraji zájmu, a to navzdory tomu, že ani konferenční tlumočení neumožňuje více než simplistické výzkumy izolovaných (sub)procesů v tlumočnické kabině (prostředí nejbližší „laboratorní kleci“). Už z historických dob si tlumočení s sebou nese politické implikace, čili otázku věrnosti tlumočnicka jedné či druhé straně. Toto téma bylo zvláště delikátní v dobách koloniální expanze, kdy mocnosti potřebovaly lidi znalé místních jazyků na podmaněných územích. Možnosti byly dvě: buď si místní jazyk osvojil tlumočnicko-kolonizátor (autonomní tlumočení), nebo se jazyku dobyvatelů naučil domorodec (heteronomní tlumočení). V obou případech však vznikla jakási „hybridní“ postava, jejíž mocenskou silou a současně prokletím byla pozice mezi dvěma mlýnskými kameny s možností přiklánět se střídavě na tu či onu stranu. Cronin ve svém příspěvku nezůstává přízemní: téma mezikulturní mediace směle aplikuje i na situaci hvězdných válek.

Co říci závěrem? Kletbou ale zároveň hybnou silou vědeckého poznání zůstává skutečnost, že tak jak se kruh již poznaného zvětšuje, současně se rozšiřuje i naše povědomí o tom, co všechno je ještě třeba objasnit. S každým dalším přiblížením k „objektivní realitě“ zřetelně vyvstávají i limity a omezení dosavadní aproximace. Domníváme se, že metafora o kruhu poznání je pro výzkum simultánního tlumočení zvláště přílehavá. O tomto mistrovském výkonu lidského mozku toho víme rok od roku více a více, přesto ucelený obraz či podrobné vysvětlení nám stále unikají. Ať se k předmětu zkoumání blížíme z kterékoli strany, ať zvolíme kterýkoli metodologický přístup, překážky na cestě k plnému pochopení jsou stále veliké. Jako by snad ani lidský mozek nebyl dostatečně uzpůsoben k tomu, aby zkoumal svou vlastní činnost, zejména pracuje-li na hranici svých schopností. Přesto každý dílčí krok směrem od středu kruhu (buť s rostoucím poloměrem vzrůstá jeho obtížnost), každý nový střípek do mozaiky vítáme s radostí a s nadějí, že až se třeba za dalších deset let znovu ohlédneme zpět, bude náš obraz o simultánním tlumočení kvalitativně jasnější a ucelenější než nyní.

ZÁVĚR

Koheze a koherence jsou důležité rysy všech textů, tj. ucelených jazykových realizací, které jsou smysluplné a operační v dané komunikační situaci. Jedná se o dva rysy textuality, které pomáhají odlišovat texty od ne-textů a zvyšovat jejich účelnost a účinnost.

Úkolem tlumočnicka je převést zdrojový text na text cílový při zachování všech rysů textuality, a tím jej zanechat stejně přístupným příjemci v cílovém jazyce, jako byl přístupný originál příjemci v jazyce zdrojovém. Rozumné používání kohezních prostředků, s ohledem na koherenci hloubkových struktur, je jedním z požadavků na kvalitu tlumočení.

Experiment se studenty 4. a 5. ročníku tlumočení prokázal některé rozdíly v produkci kohezních cílových textů, které lze připsat míře praxe v oboru a profesnímu tréninku. Na tlumočeném textu z angličtiny do češtiny ($N = 10$) jsme sledovali způsoby používání koheze a rovněž různé druhy jejího porušování. Zjistili jsme následující skutečnosti:

- (1) V průběhu tlumočení dochází k posunům v typu použité kohezní vazby.
- (2) Způsob převádění kohezní vazby závisí na jejím typu.
- (3) Míra praxe zlepšuje tlumočnický výkon z hlediska dokončování vět, vytváření úplných kohezních vazeb, produkce konzistentní informace a věrného a úplného převádění smyslu originálu.

PŘÍLOHA – TLUMOČENÉ TEXTY

V příloze jsou uvedeny texty analyzované v rámci experimentu z kapitoly III: originál a jedenáct přetlumočených verzí. Každý přetlumočený text má v záhlaví tabulku s číslem kabiny (studenta) a s vyznačením způsobu převedení jedenácti vybraných kohezních vazeb (experimentální část **A**). V tabulce jsou použity následující zkratky:

- 4.1 – 4. ročník, student č. 1,
- P – profesionální tlumočnick;
- s – stejný typ koheze,
- o – odlišný typ koheze,
- v – vypuštěná koheze,
- n – netlumočeno.

Pokud byly kohezní vazby tlumočeny, jsou v textu podtrženy. Symbol (**X**) označuje vypuštěnou (neúplnou) vazbu, tj. druhý prvek ve vazbě chybí. Netlumočené (vynechané) úseky nejsou zvlášť označovány.

Pro účely části **B** a **C** experimentu jsou v textu vyznačeny textové poruchy (kritéria B1–B6), a to tučným písmenem (**B**) ihned za poruchou. Podobně je značeno kritérium C1 porušení věrnosti (**C**). Četnosti pozorovaných jevů pro jednotlivá kritéria B a C jsou uvedeny v tabulce 7 v kapitole III.

Delší pomlky tlumočnicka jsou znázorněny třemi tečkami, výměna tlumočnicků v kabině vodorovnou čarou na zvláštním řádku. V textu jsou pro úspornost používány některé zkratky, zejména

- B.D. – Bílý dům,
- B.C. – Bill Clinton,
- C. – Clinton,
- J.C. – Jimmy Carter.

Originál – zdrojový text

So now I will talk about what I've seen. I emphasize me - I'm just one individual - what I've seen in the last three years with B.C. and Congress. I've worked for Congress since 1970. When B.C. was elected many advisors told him: "J.C. during his four years, very painful four years, did the following ten bad things." And they would list them to B.C. These are things that J.C. did that made life difficult for him, difficult for Congress, difficult for the nation. These are ten things not to do. And the advice was important because J.C. was a governor from a small state in the South, Georgia, B.C. governor, small state in the South, Arkansas, and I don't think I'm too far off in saying that the ten things B.C. was not supposed to do he's done all ten in his three years and he's added to them.

And I'll give you some examples. Anyone who has watched B.C.- I voted for him, I'm a Democrat - would I think see what is obvious. He has extraordinary verbal skills. Extraordinary. And you may know that one of his major addresses to Congress when he was supposed to be able to look at the prompter, someone had put the wrong speech up and you would never know it. He was able to speak until they made the corrections. So he's remarkable. But that strength is also weakness. He as the President talks too much on too many things. He can't help it. Someone asked him when you were young, in school, was there any subject you had difficulty with? Say, on your report card. He thought and said: "There was one subject." I don't know about Czechoslovakia but in U.S. the report card has English and arithmetic and other subjects but the subject he had difficulty with was conduct. And the teacher would write: he speaks too much. So that even as a child, speaking too much. And particular advice given to him was if you want to be an effective president, concentrate on relatively few objectives. Be known for a, b, and c. But that's impossible. He has to demonstrate an ability to speak about everything. In detail, no matter how technically difficult. And therefore, instead of sharpening his image, I stand for a, b, and c, it's hard to know after a while where he stands because he likes to appeal to many groups. Many times the groups are total contradiction. So he, he speaks.

When he first came into office, within a matter of weeks he got involved in the issue of what to do about gays, homosexuals in the military. And it wasn't a mistake because in the campaign he supported the right of gay people - men and women - to participate in the military. But it was very embarrassing politically for him because within two weeks it became clear that the military and C. were in conflict on this issue. And his joint chiefs of staff were not supportive, so here was C., under the Constitution Commander in Chief, getting in the first two weeks involved in the issue where he looks at odds with the joint chiefs of staff, the military joint chiefs of staff. And he'd been advised that, good, you, in the campaign, made this promise but instead of you individually being involved the first two weeks, let the Secretary of Defence handle it, study it for six months, get it off to the side for a while. But C. didn't do that so that was one difficulty and it was a special difficulty because in the campaign in 1992 there was the big issue that B.C. had never served in the military and had used a number of contacts not

to serve in the military. So in the first two weeks to be involved in that issue, on that subject, putting him in the collision with the joint chiefs was a very difficult start.

Also in the early weeks he had made a campaign promise to reduce the W.H. by 25% public I'm gonna cut the size of Government and I'll cut the W.H.- 25% a lot of people to run the W.H. and he shouldn't have arbitrarily said 25% a number of people. One of the first things he did was to fire the correspondents. Inside the W.H. there is a group of people, they are career people, they handle all the correspondence and the mail coming in. And C. is such an attractive person that the mail-load was far greater than for any other president. So here he has had a career staff able to do this on a professional basis and he fired them to help reduce the staff. And had to rely on volunteers - high-school students.

Then he in early weeks fired what they call the travel office. This is an office in the W.H. that handles particularly plane reservations for W.H. people, for journalists, for reporters, they were professional, they were careerists, he fired them all and in fact, in doing it suggested that they had behaved not only in a incompetent way but possibly in a, in some criminal way. All of them, except one, eventually got jobs back in the Government - that was a mistake. It went that some of the professional nature of handling travels is very complicated. Takes a lot of professional judgement. Now it had been given to amateurs. And the embarrassment in firing these people under those circumstances put pressure on one close friend that C. had in the W.H. council office, the legal office: Vinston Forster who in the spring of the first year committed suicide and the travel office issue was one of the factors on Vinston Forster's mind in shooting himself. So this is the heavy cost to the W.H. in the early months.

The... one person who headed the travel office is being prosecuted by the Justice Department for embezzlement, taking money. And the trial is scheduled to come up this month, it either is September or October. And since he's been prosecuted, in defending himself he has a right of access to Government documents, including documents in the W.H. to defend himself. So, it could be very interesting to see what comes out of this trial, it might go into next year, begin(?) at the trial- district level, it could go on in appeal, it could be a campaign issue. It is something that the W.H. wouldn't want but it's there. And it came out of the first year decision to fire the travel office.

4.1	reference			reiterace			kolok.	konjunkce			
	a	b	c	a	b	c		a	b	c	d
	n	n	s	v	s	v	v	s	s	n	s

Takže nyní budu mluvit o tom, co jsem sám viděl. Zdůrazňuji, co jen já sám jsem viděl, jako jedinec a bude to o posledních třech letech, co jsem pracoval v Kongresu ovládaném demokracií. Když B.C. vyhrál volby, mnozí jeho poradci mu řekli, že J.C. během svých čtyřech poněkud bolestných let, že...**(B1)** a o... objasnili mu, jaké kroky udělal J.C. a které mu značně ztížily**(X)** život. a tyto rady byly docela důležité, protože J.C. pocházel z Georgie, z malého státu a C. je také z malého státu na jihu, z Arkansasu. A nemyslím si, že se příliš vzdálím od pravdy, když řeknu, že B.C., že všech těch deset věcí**(B2)**, které neměl dělat, udělal a ještě k, nějaké k nim přidal.

Nějaké příklady. Kdokoli, kdo sledoval B.C. - já sám jsem ho volil -, zjistil, že je výborný řečník. Je opravdu výborný řečník. A mohli jste si všimnout, že jeden z jeho nejdůležitějších projevů v Kongresu mu dali špatný projev, ten, který neměl pronášet a on se s tím vyrovnal, on to udělal spatra. Bohužel však je to**(B6)** jeho slabina**(X)**, mu- příliš o, mluví o příliš mnoha věcech. Zeptali se ho: „Ve škole, měl jste nějaký předmět, ve kterém jste měl problémy?“ Ale C. řekl: „Ano, byl.“ Já nevím teda, jak to je tady v Československu, ale... v anglosaských zemích je také známka z chování. A on dostal špatnou známku z chování s poznámkou: příliš mnoho mluví. ... Bylo by pro něj lepší, kdyby se jako prezident soustředil na omezenou, na několik omezených cílů, což je samozřejmě nemožné, protože on musí prokázat, že rozumí mnoha věcem, ať už jsou složité jak chtějí. Takže se stalo, že... je najednou docela těžké určit, kde, za čím si vlastně C. stojí, protože on chce oslovit mnoha, mnoho různých skupin**(X)**, čímž dochází k řadě protimluvů.

Když poprvé nastoupil do své funkce, v několika týdnech se zapletl do otázky, do problému, co vlastně dělat s homosexuály, během volební kampaně podporoval práva homosexuálních občanů, a to zvláště v armádě. Bylo velice trapné, a to zvláště pro něj, když za dva týdny se zjistilo, že armáda a C. se v tomto dostal s ní do konfliktu a s náčelníkem štábů, spojených štábů náčelníků**(B3)**... a C. podle ústavy vrchní velitel armády se dostal do konfliktu s náčelníky štábů. A ... jeho poradci mu řekli, že v kampani jste slíbil spoustu, takové a takové věci**(B3)**, a proto byste měl dohlédnout na to, aby tyto věci byly vyřešeny. Ale okamžitě se však dostal do konfliktu se svým ministrem obrany a prohrál.**(C)** Dále je tady ta otázka, že B.C. nikdy v armádě nesloužil. Měl opravdu velice těžký start, když se v prvních dvou týdnech zapletl a dostal se do velice ostrého konfliktu se svými náčelníky štábů. ...

Další věc byl jeho slib, kdy slíbil, že zredukuje personál, že omezí personál v B.D. o 25 lidí. A mezi jinými to byli i korespondenti a v B.D. je řada lidí, kteří si, kteří si tam budují kariéru a starají se zejména o korespondenty**(C)**, ale i členy tohoto štábu**(B6)**, a musel se potom spoléhat na středoškoláky.

Všichni kromě jednoho pak nakonec sehnali práci také**(B6)** ve státní správě, což byla chyba. Je velice obtížné z profesionálního hlediska řídit takovýto**(B2)**

úřad. A to, co bylo vlastně tak trapného na tom, že všechny tyto lidi vyhodil, byl vlastně... v souvislosti s jedním přítelem B.C., který spáchal sebevraždu během prvního roku ve své funkci a právě tato(B2) věc s tím(B2) úřadem pro cestování přispěla vlastně k té jeho sebevraždě. Takže to byla ta obrovská cena, kterou C. a B.D. museli zaplatit v prvních měsících své funkce. ... Jeden z úředníků v B.D. je souzen v současné době za zpronevěru. Vzhledem k tomu, že tento člověk je vlastně nyní obžalován, má v současné době právo na dokumenty B.D., právě aby se mohl hájit, a proto by mohlo být velice zajímavé vidět, co z tohoto případu vzejde. Možná se to bude táhnout až do příštího roku, možná dojde až k odvolání, může se stát tento případ dokonce součástí další kampaně, což samozřejmě B.D. nechce, ale je to možné. A to vše vzešlo z toho rozhodnutí v prvním roce funkčního období vyhodit lidi z té(B2) cestovní kanceláře, z toho cestovního úřadu.

4.2	reference			reiterace			kolok.	konjunkce			
	a	b	c	a	b	c		a	b	c	d
	o	s	s	o	v	v	v	n	s	s	s

Nyní tedy budu hovořit o tom..., co jsem, čeho jsem byl svědkem v průběhu posledních tří let, kdy je B.C. v Kongresu. Pracuji pro Kongres od roku 70. A když byl zvolen B.C. prezidentem, tak mu mnoho poradců říkalo, že J.C. během svých čtyř velice těžkých let udělal mnoho špatných věcí a tito poradci mu uvedli seznam těchto věcí, kterými si sám stěžoval život, stěžoval život Kongresu, celému národu. A to byla věc, byly to věci, které B.C. neměl opakovat. říkali mu, že Carter, že J.C. je guvernér z malého státu, z jihu, z Georgie, a že B.C. je také guvernér z malého státu na jihu, z Arkansasu. A myslím, že se příliš nebudu vzdalovat od smyslu, jestliže řeknu, že to, co měl (B4) B.C. udělat v průběhu svých tří let... že nejen se těchto chyb vyvaroval, ale nakonec k nim přidal i další. A uvedu vám pár příkladů.

Každý, kdo volil C., si jistě všiml toho, co je velice zřejmé, že má velice výjimečné (X) řečové schopnosti. A možná víte, že jednou z jeho hlavních řečí ke Kongresu... že mu někdo dal špatný, špatnou řeč a on ji přečetl a nevšiml si toho (C)... Ale ovšem je to také jeho slabost (B6) (X). On jakožto prezident mluví moc, mluví o moc věcech a nemůže se toho vyvarovat. Někdo se ho zeptal: „Když jste byl mladý a chodil jste do školy, existoval nějaký předmět, který by byl pro vás těžký? Z kterého byste měl špatné známky?” Přemýšlel a řekl: „Jeden takový předmět byl.” Nevím, jak je to v Československu, ale ve Spojených Státech je na vysvědčení angličtina, matematika a další předměty, ale předmět, který mu činil potíže, bylo chování. Učitelé mu říkali, že moc mluví, takže už jako dítě mluvil hodně. Jedna z rad, které mu dávali, byla, že jestliže chcete být dobrým prezidentem, musíte se soustředit na jen několik věcí. Budte stručný. Pro něho je to ovšem něco nemožného. Musí vždycky ukázat, že je schopný mluvit o všem, do všech podrobností, že se v tom vyzná, ať je to jakkoliv složitá otázka. A proto místo toho, aby si zlepšil svoji imidž, aby vypadal, že má na všechno jasný názor, tak se snaží o všem moc mluvit a snaží se oslovit každého, s kým se potká a to ho vede k protikladům, k proti- k tomu, že si často protiřečí.

Když poprvé nastoupil do svého úřadu, tak během několika týdnů se, během několika týdnů zapletl do otázky homosexuálů v ozbrojených silách. Byla to chyba (C), protože během této (B2) kampaně podporoval právo homosexuálních lidí - mužů i žen - sloužit ve vojenské, v armádě. Bylo to ovšem pro něj politicky velice kompromitující, protože během dvou týdnů bylo jasné že armáda a C., že mezi armádou a C. vznikl konflikt. Hlavní představitelé armády nepodporovali Clintonovy názory a tedy C., který je podle ústavy hlavním velitelem ozbrojených sil, se dostal do situace, kdy byl v rozporu s hlavními veliteli armády. Lidé mu radili, říkali mu, během prezidentské kampaně jste udělal svoje jisté sliby a musíte je dodržovat, ale místo toho, abyste se do toho zaplétal osobně během prvních dvou týdnů, přenechte to ministru obrany, ať se tím zabývá dejme tomu šest měsíců, odložte to na chvíli, ale C. tohle neudělal. Takže to byl jeden problém, který C. měl, a byl to velice zvláštní problém, protože v roce 92 byl velký poprask kolem

toho, že C. nikdy v armádě nesloužil. A tedy to, že zapletl do tohoto problému během prvních dvou týdnů byl pro něj, bylo pro něj velice těžkým začátkem.

Další věc, která se stala během prvních týdnů jeho úřadování. V prezidentské kampani slíbil, že sníží osazenstvo B.D. o 25 procent. Ten slib nebyl moc dobrý, protože ve skutečnosti v B.D. musí být hodně lidí, které udržují B.D. v chodu. A on udělal to, že začal propouštět spoustu lidí. Nejdříve propustil korespondenty v B.D. Je to skupina lidí, kteří se zabývají korespondencí B.D. s okolním světem. A C. je tak atraktivní osoba, že mu přicházelo strašně moc pošty, mnohem více než kterémukoli prezidentovi předtím. Takže tím, že propustil tyto zaměstnance, si uškodil a musel se vlastně spoléhat jenom na dobrovolníky, na...**(B1)** Potom, v dalších týdnech propustil lidi z tzv. cestovní kanceláře, to jsou lidé, kteří se zabývají především rezervací letenek pro lidi z B.D., pro novináře atd. Byli to profesionálové a on je všechny vyházal a tím, že to udělal, tak vzbudil dojem, že se nejen chovali nekompetentně, ale že snad se dopouštěli nějakých zločinů.

Všichni až na jednoho si nakonec našli opět zaměstnání ve vládě. To byla také**(B6)** chyba. Nutno poznamenat, že zabývat se profesionálně právě přípravami různých cest do zahraničí je velice náročné a není možné mít v této práci amatéry. Proto propuštění těchto lidí, po propuštění těchto lidí vznikl tlak na jednoho z Clintonových přátel, Vinstona Forstra, který pracoval v právním oddělení B.D. A ten během prvního roku Clintonovy vlády spáchal sebevraždu. A v případě té jakési cestovní kanceláře... byl jeho**(B6)** problémem zejména V.F., který se zastřelil.

Člověk, jeden z těch, kteří byli ve vedení tohoto cestovního oddělení B.D., je nyní v trestním řízení. Soudní proces má začít v září nebo říjnu tohoto roku. Tento člověk má nárok na přístup k vládním dokumentům pro svou obhajobu, včetně tedy dokumentů v B.D. Bude možná velice zajímavé vidět průběh tohoto procesu. Je možné, že celý proces se protáhne až do příštího roku, mohlo by dojít k odvolacímu řízení... B.D. by rozhodně nechtěl, aby tato věc zasahovala do předvolebního období, ale nedá se s tím nic dělat.

4.3	reference			reiterace			kolok.	konjunkce				
	a	b	c	a	b	c		a	b	c	d	
	v	v	n	o	s	n	s	s	s	s	s	s

Takže nyní budu mluvit o tom, co jsem já osobně zažil za poslední tři roky v Kongresu i co se týče B.C. a jeho působení v Kongresu. Když byl B.C. zvolen, mnoho poradců mu řeklo: „J.C. za svých čtyř let, velice namáhavých čtyř let,” (B1) ... bylo mu předloženo deset bodů(X), s kterými měl potíže J.C., s kterými měl potíže i Kongres a celý národ. Tato(B2) rada byla velice důležitá, protože J.C. byl guvernér z malého jižního státu, z Georgie, a B.C. také guvernér malého jižního státu, z Arkansasu. Nemyslím si, že bych byl příliš vedle, když se budu domnívat, že těch deset věcí, které C.(X) neměl udělat, zvládl udělat za tři roky a ještě k nim přidal další. A můžu uvést některé příklady.

Kdokoli, kdo sledoval B.C. - já jsem pro něj hlasoval, jsem demokrat -, musel vidět to, co je zřejmé, že má mimořádné řečnické nadání a skutečně mimořádné. Možná, že víte, že jeden z jeho hlavních projevů v Kongresu, kdy měl přestat, nepřestal mluvit(C). A to bylo velice zajímavé. Ale tato jeho silná stránka je zároveň slabou stránkou, protože jako prezident mluví příliš mnoho na to, o příliš mnoha tematech. Když se ho někdo zeptá n. zeptal: „Když jste byl mladý, na škole, neměl jste nějaké problémy s předmětem na vysvědčení?” No, a on odpověděl, že byl jeden předmět, já nevím, jak je to v Československu, ale ve Spojených Státech je na vysvědčení angličtina, aritmetika, ale, ale on měl problémy s chováním a učitelé vždycky psali, že mluví příliš. Takže už jako dítě mluvil příliš. A jeden, jedna z rad, která mu byla dána, byla, pokud chcete být šikovným prezidentem, soustřeďte se na málo přídavných jmen(C). Ale to není u něho možné. On musí předvést svoji schopnost mluvit o všem možném a to velice podrobně, což je technicky náročné. A proto místo toho, aby své stanovisko vyjádřil jasně, zastávám se názoru a, b, c, není jasné, kde vlastně stojí, protože se chce zalíbit mnoha skupinám.(X)

A... když poprvé přišel do úřadu, během několika týdnů se zapletl do... do, do případu homosexuálové v armádě. Nebyl...nebyl...nebyl to překvapení, protože už v armádě(C) už podporoval snahu homosexuálních mužů a žen, aby mohli sloužit v armádě, ale bylo to pro něj velice trapné, protože během dvou týdnů bylo jasné, že armáda se s C. ohledně této záležitosti rozcházela v názoru a hlavní náčelník z armády ho nepodporovali a C., jakožto vrchní velitel armády podle ústavy, za dva týdny zapletl do sporu se se velením armády. A poradci mu poradili, že jednou něco slíbil(B2) v předvolební kampani a měl by tento slib dodržovat, ale místo toho, aby se dál zabýval tímto problémem, tak tím pověřil, tak by tím měl pověřit ministra obrany, který by měl během šesti měsíců tuto záležitost důkladně prostudovat. Ale on to neudělal. C. měl v roce 92 velké problémy v kampani a ten problém spočíval v tom, že C. nikdy nesloužil v armádě a a neměl dostatek kontaktů v armádě.(C) Takže ty první dva týdny, které strávil vlastně kritizováním armády, byly pro něj velice trapné.

Dále ve volební kampani slíbil, že exekutivu Spojených Států, B.D.(B3) sníží o, jeho moc sníží o(B3), o 25Nebyl to dobrý slib, protože pro správu a správný chod B.D. je potřeba hodně lidí a neměl říci velice velkoryse 25udělal bylo, že

vyhodil několik lidí. Především vyhodil lidi - kurýry, kteří se zabývají veškerou korespondencí odcházející do **(B4)** B.D.

C. je tak významná osoba, že dostává více pošty než kterýkoli jiný prezident. A omezil počet svých zaměstnanců a musel si brát dobrovolníky - studenty vysokých škol.

Potom, ze začátku vyhodil n. zrušil cestovní kancelář, což je kancelář v B.D., která zařizuje rezervace, rezervuje letenky pro politiky z B.D. A zrušil tu kancelář a tím naznačil, že se chovali nekompetentně. Možná i nějak protiprávně. Všichni zaměstnanci kromě jednoho získali zaměstnání opět ve vládě. . . . A . . . nyní . . . to roztrpčení z toho, že vyhodil ty zaměstnance za těchto okolností, vrhlo špatné světlo na jednoho člověka, na Vincenta Fostra, zaměstnance prezidentova, který na jaře toho **(B6)** prvního roku spáchal sebevraždu. Tato záležitost s rezervační kanceláří byla jedním faktorem, jedním důvodem, proč se Vincent zastřelil. Protože **(B3)** v prvních měsících v B.D. osoba, která vedla rezervační kancelář byla vyšetřována za zpronevěru, protože sebrala peníze a k soudu by měla přijít letos, v září, říjnu. Takže byl obviněn, ač se bránil, měl přístup k vládním dokumentům, včetně těch, které jsou v B.D. Aby se mohl hájit. Takže by mohlo být velice zajímavé zjistit, co se na tom soudu bude dít. Jestli se, možná se protáhne do příštího roku. Může pokračovat, může se odvolat. **(B6)** Je to něco, co B.D. neprospívá, ale prostě to tak je, to rozhodnutí zrušit rezervační kancelář v prvním roce.

4.4	reference			reiterace			kolok.	konjunkce			
	a	b	c	a	b	c		a	b	c	d
	o	v	n	v	s	n	v	v	n	n	s

Nyní budu hovořit o tom, co jsem viděl... za poslední tři roky, co se děje mezi B.C. a Kongresem. Pracuji pro Kongres od roku 1970.

Když byl B.C. zvolen, mnoho poradců mu říkalo: ... „J.C. za čtyři bolestné roky své vlády udělal mnoho špatných věcí” a dali mu seznam věcí, které J.C. udělal. Byly to věci, které způsobily mnohé problémy(X) Kongresu, jemu samotnému i celému národu. A poradili mu, aby je nedělal. A důležité(X) bylo, že J.C. byl guvernérem malého jižního státu a taky B.C. je guvernérem malého státu na jihu, je z Arkansasu. A nemyslím si, že jsem příliš daleko, když- od pravdy, když řeknu, že jedna z věcí, kterou B.C. neměl udělat, kromě těch, co udělal(B4) za ty tři roky(X)(C) , a jeho(B4) postoj. Dám vám nějaké příklady.

Kdokoliv, kdo sleduje B.C. - já jsem demokrat, já jsem za něj hlasoval -, by viděl to, co je zjevné. Má neuvěřitelné verbální schopnosti a opravdu neuvěřitelné. A asi víte, že jedna z jeho hlavních řečí před projevem, ... jo, jednou se mu stalo(B3), že měl poruchu [čtecího zařízení](C) v Kongresu a prostě mluvil spatra. To je velice pozoruhodné. A je to(B6) také jeho slabina(X), protože on jako prezident hovoří příliš mnoho a o příliš mnoha věcech. Nemůže se prostě udržet. ... Jednou se ho, jednou, jednou se ho zeptali, jestli měl ve škole problémy s nějakým předmětem. A řekl: „Měl jsem problémy s jedním předmětem.” Nevím, jak v Československu, ale, ale v Americe máme, máme různé předměty jako je aritmetika nebo je třeba angličtina, a on jako žák měl problémy s mluvením. A bylo mu porazeno, že jestliže chce být dobrým prezidentem, musí se zaměřit na několik cílů. Musí být známý(B1), on také musí dokázat... schopnost hovořit o čemkoli(B4) velice podrobně. ... Po... po, po, on se prostě neumí držet těch tří, těch několika bodů(B3), které se vyčítá- (B1) pros- hovoří o mnoha věcech a pomalu se v tom ztrácí.

Když poprvé nastoupil do ří-(B1), během několika týdnů začal se zajímat také(B6) o problémy např. co udělat s homosexuály v armádě. Během kampaně, během této(B2) kampaně podporoval, podporoval práva homosexuálů, jak mužů tak žen za to, že mají právo sloužit v armádě. Ale během dvou týdnů se ukázalo, že armáda a C. měli rozpor co se týká této otázky. A [náčelník generálního štábu] ho nepodporoval. A... a tak se stalo, že náčelník největšího... (B1) a poradili mu, že bylo dobré udělat během své kampaně tento slib a že by bylo dobré ho splnit, ale... ale proč vy byste se o to měl zajímat hned během svých prvních týdnů? Dejte, proč se tím(B3) pro začátek nezaobírá ministr obrany? Takže pro C. to(B6) bylo velice obtížné, protože během své kampaně v roce 1992 se ukázalo, že on sám nikdy v armádě nesloužil a využil různých kontaktů, aby v armádě nemusel sloužit. ... Takže to, že se hned během prvních týdnů začal zaobírat touto otázkou a dostal se do konfliktu s náčelníkem nejvyššího, nejvyššího štábu ho, dostalo do velice složité situace.

Další slib bylo, že sníží, že sníží rozpočet B.D. o 25A... on propustil mnoho lidí. Nejprve to bylo v oddělení korespondence. To byli lidé, kteří se zaobírali veškerou

poštou, která do B.D. přichází a ... a během Clintona ... a za Clintona přichází do B.D. mnohem více dopisů než kdykoli jindy. Ale on, on je prostě propustil, ty profesionály a nyní s tím pomáhají vysokoškolští studenti.

A potom to bylo tzv. cestovní oddělení. To je oddělení B.D., které zařizuje takové věci, jako jsou rezervace letenek pro B.D. Byli to profesionálové. Ty taky všechny propustil... a když to udělal, tak řekl, že nejen že nebyli nekompetentní(**B4**), ale také že došlo k nějaké kriminální činnosti. Všichni z nich, kromě jednoho, dostali opět místa ve vládě, opět pracují pro vládu. Protože...(**B3**) Zařizování veškerého cestování je velice složité a nyní se tím opět(**B6**) zabývají amatéři. ... Také další aférou byla aféra kolem Vincenta [Fostra] z nejvyššího kontrolního úřadu, který byl Clintonův dobrý kamarád. A dopadlo to tak, že nakonec Vincent Fostr se zastřelil. Takže tohle způsobilo v prvních měsících v B.D. velké problémy. Jeden z těch lidí, kteří pracovali v cestovním oddělení, jsou nyní ve vyšetřování pro, za zpronevěru peněz, ale... a během té doby(**B3**), co byl ten člověk vyšetřován... se ukázalo, že měl přístup v B.D. k dokumentům a rozhodl se (je) použít pro svou, na svou obranu(**C**). A je to nyní velice zajímavý proces, mohlo by to pokračovat ještě několik let. Nyní bude zde ještě odvolací soud. Je to něco, co si, by si B.D. nepřál, ale je to tady. To vzniklo právě na základě toho, že se rozhodl(**B6**) propustit celé cestovní oddělení.

4.5	reference			reiterace			kolok.	konjunkce			
	a	b	c	a	b	c		a	b	c	d
	s	v	s	s	o	n	s	s	s	s	s

Teď bych chtěl mluvit to, o čem, co já si myslím, co mě, co já jsem viděl coby individuum v minulých třech letech, co jsem zažil s B.C. v Kongresu Pracuju od 70tých letech v Parlamentu. A když byl zvolen B.C. a mnoho poradců mu říkalo: „J.C., který byl v úřadu čtyři roky, a byly to velice náročné čtyři roky, udělal mnoho, mnoho špatných věcí” a ty mu vyjmenovali, věci, které udělal špatně J.C., které mu ztěžily život, které ztěžily život i Parlamentu, které byly těžké i pro národ a prostě mu vyjmenovali věci, které by neměl udělat. A tato rada byla velice důležitá, protože J.C. byl gubernantem Goergie, což je malé město(C), a B.C. byl guvernér z malého města, malého státu(B3) Kansas- Arkansasu(B3). Myslím si, že věci, které B.C.(X) neměl udělat, udělal je všechny, všech deset(B4), v těch minulých čtyř let(B4).

Dám vám teď pár příkladů. Někdo, kdo se díval, kdo pozoroval demo- B.C.(B3) - já jsem ho volil, já jsem Demokrat- (B1)co je jasné je, co je zřejmé, má mimorádné řečnické nadání, neobvyklé. A můžete např.(B1), jeho významná řeč, jeho dobrá řeč v Parlamentu,(B1), a když udělá chybu, prostě vy to nepoznáte(C), je to prostě pozoruhodné. Tady ta síla je zároveň i slabostí. On jako prezident mluví příliš mnoho a o příliš mnoha věcech. Prostě si nemůže pomoci. Někdo se ho zeptal: „Když jste byl malej, ve škole, byla tam nějaký, nějaký předmět, se kterým jste měli problémy?” A on se přemy- zapřemýšlel a řekl: „Je tam jeden, jedna věc.” Nevím o Československu, o Americe(B4)..., ale ten předmět, který, se kterým on měl problém, byl to že, že byl problém, byl problém v chování, že prostě příliš mnoho mluvil. A rada, která mu byly udělena, je že jestli chce být dobrým prezidentem, aby se soustředil na relativně málo předmětů, témat, cílů(B3). Musí demonstrovat schopnost mluvit o všem, detailně. Je jedno, jak to bude technicky složité a proto místo utváření jeho imidže, je těžké poznat(B1)... protože.. prostě je tam mnoho, mnoho protikladů v jeho řeči. Neustále mluví.

Když poprvé přišel do úřadu, během několika týdnů, po několika týdnech se zabýval tématem, co, která se týkala homosexuály, homosexuály v armádě. Byl to problém, protože podporoval práva homosexuálů - mužů i žen -, aby se stali součástí armády, aby se stali, mohli stát vojáky. Bylo to velice trapné n. neměl z toho moc dobrý pocit(B3), protože během několika týdnů vyšlo najevo, že nastalo mnoho konfliktů, co se týče tady toho problému. Mnoho oddílů, prostě n. armáda(B3) ho nepodpořila. Clinton... během prvních týdnů v úřadu se dostal, se zamotal do problému, do konfliktu s vedoucími n. s pohlaváry armády... Místo.. místo toho, abyste byl vy(B6) jako individuum, individuum byl zatažen, abyste byl zatažen do tohoto problému, můžete přece zvolit svého zástupce, který ten problém vyřeší, ale C. to neudělal. To byla jedna potíž, velice výrazná, protože kampaň v 1992 - to bylo velice velice ožehavá téma tenkrát, protože B.C. nikdy nebyl v armádě, nikdy nenastoupil službu. Takže během prvních týdnů se, to že byl zahrnut tady do toho problému, to bylo velice velice těžký začátek pro C.

A také v prvních týdnech své kampaně slíbil že... že jedna z věcí, kterou slíbil, že tedy sníží zaměstnance "vajthauzu" o 25 procent. To ale nebyl dobrý slib, neboť ve "vajthauzu" je potřeba spousta lidí a on neměl předem říct 25 procent. A co udělal... bylo to, že poslal pryč, propustil mnoho lidí. První věc, kterou udělal, bylo, že propustil skupinu, která byla zodpovědná za korespondenci. To byla teda skupina lidí, která se starala o všechnu poštu, která přicházela do "vajthauzu", do B.D. Myslel si, že v tomto týmu pracovalo víc lidí, než by pracovalo pro jiného dalšího prezidenta(C). Takže je propustil, aby si tak pomohl snížit tedy tento rozpočet.

Poté taky hned na začátku propustil to, čemu oni(B6) říkají cestovní úřad. To je úřad v B.D., který se stará o rezervace pro různé lidi jako např. novináře, on je všechny propustil. A tím, že to udělal jaksi naznačil, že se chovali ne příliš kompetentně. Ale možná téměř zločinecky. Všichni kromě jednoho nakonec dostali opět práci ve vládě, což byla chyba, neboť(B4) toto oddělení bylo velmi složité, takže to nebylo správné takto to řešit.

A jaksi tato nepříjemná situace, kdy byly propuštěny tyto lidi, bylo, mělo za následek to, že byl zasažen především jeden přítel Clintonův, který na jaře prvního roku spáchal sebevraždu. A toto(B6) bylo jedno z, jeden z faktorů, které k tomu přispěly. Takže to je opravdu to, co se stalo v B.D. na začátku jeho(B6) vlády. Ten co byl, ten člověk, který stál tedy v čele tohoto oddělení, který bojoval proti nařčení, že zpronevěřil peníze. A v prosinci – říjnu(B4) by se měl vědět výsledek tohoto(B6) vyšetření. A on se bránil a nemá přístup k vládním dokumentům(C), aby se mohl bránit, takže to by bylo velmi zajímavé vidět, jak tento soud dopadne. A možná, že to bude pokračovat až do příštího roku, kdy soud se možná dostane k odvolávacímu soudu a možná že to bude také jeden ze, jeden z témat průběhu kampaně. Takže toto všechno vzniklo díky tomuto rozhodnutí v prvním roku zrušit toto cestovní oddělení.

5.1	reference			reiterace			kolok.	konjunkce				
	a	b	c	a	b	c		a	b	c	d	
	o	v	s	v	o	v	s	s	s	s	s	s

A tak teď budu hovořit o tom, co jsem já zažil, co jsem viděl, a rád bych zdůraznil, že jsem pouze jednotlivec, který za poslední tři roky Clintonovy vlády a jeho Kongresu viděl mnoho věcí. Já jinak pro Kongres pracuji už od roku 1970.

Když byl zvolen B.C., tak mu mnoho poradců říkalo, že J.C. během čtyřech let, kdy byl prezidentem - byly to velice těžké čtyři roky ostatně, udělal deset špatných věcí. A těchto deset věcí Clintonovi vyjmenovali. Tohleto udělal J.C. a to mu velice zkomplikovalo život. Nejenom jemu, i Kongresu, celé zemi. Tedy, dali mu deset zásad, které nedělat. Byla to velice důležitá rada, protože J.C. byl také(B6) guvernér z malého státu, z Georgie, B.C. byl guvernérem malého státu na jihu, Arkansasu. A nemyslím, že bych mluvil příliš od věci, když bych řekl, že těch deset věcí, které B.C.(X) dělat neměl, udělal, za ty tři roky je udělal všechny a navíc ještě několik dalších přidal. Uvedu vám příklady. Každý, kdo sledoval B.C. - já jsem na něj, já jsem jej samozřejmě volil, jsem demokrat -, ale každý, kdo ho zná, by řekl, že je zcela zjevné, že má mimořádné slovní nadání, vynikající řečník. Možná víte, že jedna, jeden z velkých proslavů ke Kongresu, když se díval na tu náповědu, kterou tam má, někdo mu tam dal špatný list s náповědou a on prostě hovořil dál, vůbec si toho nevsímal. Takže to je pozoruhodné. Ale tato jeho silná stránka je zároveň jeho slabostí. Jakožto prezident mluví až příliš, o příliš mnoha věcech. Nemůže si zkrátka pomoci. Někdo se ho zeptal: „Když jste byl mladý, chodil jste do školy, měl jste problémy s nějakým konkrétním předmětem? třeba na vysvědčení?“ Zamyslel se a říká: „Ano, jeden.“ Nevím tedy, jak je to tady u vás v Československu, ale ve Spojených Státech je na vysvědčení, jsou na vysvědčení takové předměty jako aritmetika, angličtina a další, ale ten problém, se kterým měl B.C. problémy, to bylo chování. Učitel k tomu(B6) připsal: příliš mnoho mluví. Takže již od mládí mnoho mluvil. A tak mu poradili, pokud chcete být dobrým prezidentem, soustřeďte se na relativně několik málo cílů. Buďte znám věcmi za a, za b, za c, ale to je u něj nemožné. C. musí dávat najevo schopnost hovořit naprosto o všem, a to do detailů. Bez ohledu na to, jak obtížný ten, to téma může být. A tak namísto toho, aby B.C. se snažil nějak konkretizovat to, za čím si stojí, tak je často těžké definovat, co, čeho chce vlastně dosáhnout, protože se snaží zalíbit se příliš mnoha skupinám.(X) A dostává se tak často do velice výrazných protikladů.

A tak, B.C. když úplně, když zpočátku nastoupil do úřadu, během několika týdnů se zapojil do diskusí a také činů, týkajících se toho, co dělat s homosexuálními lidmi v armádě. A tak začal podporovat práva homosexuálů, jejich právo na to, aby mohli sloužit v armádě. Ale bylo to velice nepříjemné a pro něj také politicky nepřilíš vhodné, protože během několika málo týdnů bylo jasné, že armáda a C. se octli na opačných stranách v konfliktu a jeho armádní velitelé, generálové štábní, příliš nepodporovali jeho názory. A tak C. a jeho nejvyšší generál během prvních dvou týdnů diskusí o této otázce prostě museli tuto otázku předložit celému sboru, velení(B3).(C) A doporučovali Clintonovi, že když něco slíbí, tak by

to samozřejmě měl také dodržet. Ale potom mu řekli, že ty první dva týdny už se tím zabýval dost a teď už to může nechat na svém zástupci, může to několik týdnů prostudovat a pak to možná nechat usnout. Ale C. si nedal říct. Bylo to velice obtížné, protože v jeho Kongresu, v 92. roce(B3) se jako velký problém objevilo to, že C. vlastně nikdy nebyl v armádě, nikdy nesloužil v armádě. A ty jeho názory mohou z toho vyplývat. Takže ty první dva týdny, kdy se zabýval tímto problémem homosexuálů v armádě, to vlastně vedlo k tomu, že se střetl se svými generály a štábními veliteli. ...

Ve své kampani také slíbil, že o 25 procent sníží počet lidí, kteří pracují v B.D. Slíbil, že sníží počet vládních úředníků v B.D. Nebyl to příliš rozumný slib, protože na to, aby B.D. mohl fungovat, na to je třeba hodně lidí. A když on řekl 25 procent, tak potom se s tím musel snažit něco udělat. A co udělal je to, že v podstatě vyhodil mnoho lidí. Propustil korespondenty, kteří pracovali v B.D. Jsou to profesionálové, kteří mají na starosti veškeré dopisování, veškerou korespondenci, která přichází do B.D. A C., to je takový zajímavý člověk, takže v podstatě dostává mnohem více dopisů, než kterýkoliv jiný prezident. A tak měl na to profesionály, kteří byli schopni zvládnout tuto lavinu dopisů. Ovšem on tyto lidi vyhodil a musel se spoléhat na dobrovolníky, na studenty středních škol.

Poté, o několik týdnů později, propustil členy tzv. cestovní kanceláře, tzn. jsou to lidé, kteří pro něj zařizují, nejenom pro něj, ale pro reportéry, novináře a jeho úředníky zařizují např. letenky a podobné věci. Zase to byli profesionálové a C. je propustil. Čímžto naznačil, že možná se nechovali tak zcela kompetentně, ale dokonce tím naznačil, že snad tam mohlo dojít k nějakým trestným činům. Všichni tito lidé kromě jednoho nakonec dostali opět zaměstnání spojené s vládou, protože(B6) na zařizování služebních cest - to je velice složitá věc - a teď tato otázka byla předána amatérům. A tak, ono pobouření, které vlastně způsobilo propuštění těchto lidí za daných okolností, vedlo k tomu, že jeden blízký přítel Clintonův v právním odboru, který na jaře prvního roku vlády C. spáchal sebevraždu, ten se vyjádřil v tom smyslu, že právě propuštění právě těchto lidí z oné cestovní kanceláře bylo jedním z důvodů, proč se tento člověk vlastně zabil. Člověk, který řídil tuto kancelář, je v nynější době stíhán za zpronevěru. A proces se má konat v tomto měsíci, v září nebo v říjnu. A vzhledem k tomu, že tento člověk je trestně stíhán, ve své obhajobě n. proto, aby se mohl hájit, tak má přístup k materiálům v B.D., proto aby se mohl hájit. A tak, myslím, že bude velice zajímavé, jaký bude výsledek tohoto procesu. Ten proces se může protáhnout do příštího roku, bude záležet na tom, k jakému soudu se to nakonec dostane, zda se odvolá. Je to samozřejmě něco, co by B.D. neměl chtít, ale stalo se. A vyplynulo to z toho C. rozhodnutí, že propustí úředníky, kteří pro něj obstarávali služební cesty.

5.2	reference			reiterace			kolok.	konjunkce			
	a	b	c	a	b	c		a	b	c	d
	o	s	s	v	v	s	v	s	n	s	v

Nyní bych chtěl pohovořit o tom, co já jako osoba jsem zažil během posledních tří let v Kongresu s B.C. Jak už jsem řekl, pracuji v Kongresu od roku 70. Když byl B.C. zvolen, mnozí poradci mu řekli, že J.C. během svých čtyřech let, velmi obtížných čtyřech let, že se stala, že se stala celá řada špatných věcí. A poradci právě předložili B.C. seznam věcí, záležitostí, které byly velmi obtížné(X), které J.C. provedl a které by B.C. neměl udělat. Tato rada byla velmi důležitá, protože J.C. byl guvernérem jednoho malého jižanského státu a B.C. byl guvernérem Arkansasu. A domnívám se, že nebudu příliš daleko od pravdy, když řeknu, že věci, které B.C. neměl dělat, udělal během svých tří let a ještě k tomu pár věcí přidal. Dám vám několik příkladů.

Kdokoliv, kdo sledoval B.C. - já sám jsem pro něj hlasoval, jsem demokrat - samozřejmě pozná, co je zcela samozřejmé, a to, že B.C. je velmi dobrý řečník (X). Asi budete vědět, že jeden z jeho důležitých projevů v Kongresu, se stalo, že, že mu dali špatný projev a nikdo si toho nevěšiml, protože B.C. byl s to promluvit a opravit tento svůj projev. ale druhou stránkou(X) toho je, že B.C. někdy příliš mnoho mluví. Když se ho někdo zeptá, jestli, když chodil do školy, byl nějaký předmět, kde měl problémy. A B.C. na to odpoví: "Byl tam jeden předmět." Nevím, jak je to v Československu, ale ve Spojených Státech do, mezi předměty patří angličtina, matematika atd. A na vysvědčení je také jedna kolonka, která říká chování. A v této kolonce B.C. příliš mnoho mluví.

B.C. jakožto prezident by se měl soustředit na několik málo cílů a být znám právě za to, že se soustředí na určité konkrétní cíle. Ale... jako prezident by měl být schopen mluvit na jakékoliv témata.(C).. ale tím, že B.C. velmi často se obrací na mnohé skupiny a na skupiny, které jsou velmi rozdílné a mluví velmi často, je obtížné říci, jaké jsou jeho cíle.

Když nastoupil do funkce, B.C. se jako jednou z prvních otázek začal zabývat tím, co dělat s homosexuály v armádě. Byla(C) to velká chyba, protože při předvolební kampani podporoval práva homosexuálů - mužů i žen - v armádě.(B4) A bylo politicky velmi nesprávné, že během dvou týdnů se ukázalo, že C. a armáda byli v této otázce na různých stranách.

C. se tedy neshodl v této otázce se svojí špičkou armádní. V průběhu tedy prvních 14 dnů v nové funkci se už dostal do konfliktu s armádní špičkou. Radili mu, skutečně jste toto slíbil, tak musíte se teďka řídit svým slibem. Ale místo toho, abyste se sám osobně v tom angažoval hnedka v prvních 14ti dnech, tak nechte ministra obrany, aby to půl roku studoval a potom se k tomu pomalu vyjádřil. Ale C. se této rady nedržel a potom z toho vznikly problémy, protože např. v kampani roku 92, to najednou se objevila informace, že sám B.C. nikdy v armádě nesloužil, takže ten fakt, že se angažoval v této otázce hned v prvních 14ti dnech ve své funkci, skutečně pro něho znamenalo velmi obtížný začátek prezidentské kariéry.

(X) V průběhu své kampaně slíbil snížit počet úředníků v B.D. o 25 procent. Řekl, že prostě sníží počet vládních úředníků a počet úředníků v B.D. Nebyl to moc dobrý slib, jelikož B.D. potřebuje relativně velký aparát a on slíbil skutečně pětadvacetiprocentní snížení. Nakonec... vyhodil mnoho lidí, např. vyhodil korespondenty z B.D., je tam skupina lidí, která se stará o korespondenci a veškerou poštu. A B.C. je natolik zajímavá a přitažlivá osobnost, že má velice velký objem pošty každý den, ale bohužel on teď vyhodil referenty, kteří se tímto zabývali, kteří to dělali profesionálně a teď se musel spoléhat na pomoc studentů, kteří to dělali dobrovolně.

Další... byla, další referenti, kteří byli postiženi, byli cestovní úředníci, kteří se starali o zajišťování cest pro všechny členy B.D. B.C. je vyhodil a tímto vlastně naznačil, že jejich práce nebyla dostatečně kompetentní, a snad i nebyla zcela korektní, případně protiprávní.(B4) Mnozí z nich nakonec dostali práci znovu ve vládních úřadech, což zase byla chyba. Konkrétně zajišťování cest pro úředníky B.D. není nijak zajímavá-(B3) nijak jednoduché. Je to skutečně profesionální práce.

A tato aféra vyvolala nátlak na Vinstona Forstra, což byl osobní přítel B.C. v právním odboru B.D., který nakonec spáchal sebevraždu, a říkalo se, že jedním z faktorů, který přispěl k tomu, že se nakonec V.F. zastřelil, byly právě vysoká cena v prvních měsících B.D., které, které vznikly z důvodů změn.(B4)

Jeden z úředníků cestovního odboru právě se dostal do soudního řízení kvůli defraudaci určitých úředních prostředků vyčleněných pro cestovní účely.(C) Přístup k vládním dokumentům, včetně dokumentů B.D., je otevřen pro úředníky proto, aby se mohli obhájit, takže mohlo by to být velice zajímavé, co nakonec vznikne z tohoto soudního procesu, možná, že to bude pokračovat až do příštího roku. Je to možný, že dojde k odvolání a může se to stát i jedním, jednou z otázek, která nastane i v průběhu volební kampaně. Je to samozřejmě něco, co by si B.D. nepřál, ale může se to stát.

5.3	reference			reiterace			kolok.	konjunkce			
	a	b	c	a	b	c		a	b	c	d
	v	v	n	v	v	v	n	s	s	n	s

A teraz by som pohovoril o tom, čo som videl a zistil za posledné tri roky, počas funkčného obdobia B.C. Keď bol B.C. zvolený, mnohí poradcovia mu povedali, že J.C. počas svojho štvorročného obdobia urobil niekoľko chybných krokov(X), ktoré mu sťažili(X) situáciu, nielen jemu, ale aj Kongresu a celému národu. Je to spolu desať vecí, ktoré by prezident nemal robiť. To bola veľmi dôležitá rada, pretože aj **(B6)** J.C. bol z malého štátu, z Georgie, B.C. je tiež z malého štátu, bol guvernérom malého štátu, Arkansasu. Myslím, že sa veľmi nemýlim, ak poviem, že tých desať vecí, ktoré B.C.(X) nemal urobiť, urobil, a to za tri roky všetkých desať. A okrem toho urobil ešte aj niečo navyše. Hneď vám uvediem príklady.

Každý, kto videl B.C. - a chcem zdôrazniť, že som, ja sam som ho volil a som demokrat - by si uvedomil, že má veľmi veľké(X) rečové nadanie. Asi viete, že jeden, v priebehu, v priebehu jedného zo svojich hlavných prejavov dokázal hovoriť priamo z hlavy a nepotreboval dokonca žiadne písomné podklady. Avšak ja si myslím, že ako prezident hovorí príliš veľa a príliš často. Je proste taký. ... Niekoľko sa ho pýtal, či mal v škole problémy s nejakým predmetom. A on sa zamyslel a potom povedal- **(B1)** Ešte by som chcel dodať že v Amerike sú na vysvedčení rôzne predmety a je tam okrem iného aj správanie a do tejto kolonky učiteľ B.C. napísal, že príliš veľa rozpráva. A jednou z najdôležitejších vecí, ak chcete byť dobrým prezidentom, je mať niekoľko zásad, podľa ktorých vás každý pozná. Avšak B.C. rad vyjadruje svoj názor k mnohým veciam. A tak namiesto toho, aby definoval svoj jasný obraz, tzn.myslím si toto, toto a toto, je po chvíli dosť ťažké vedieť, čo vlastne konkrétne zastáva. Pretože B.C. sa rad obracia na mnohé spoločenské skupiny(X), ktoré sú často radikálne odlišné.

Keď bol zvolený, tak v priebehu niekoľkých týždňov sa začal zaoberať otázkou homosexuálov v armáde. To nebola chyba, pretože vo svojej volebnej kampani podporoval právo homosexuálov a lesbických žien na výkon funkcie v armáde. Avšak z politického hľadiska to nebol najlepší krok. V priebehu dvoch týždňov sa totiž ukázalo, že armáda a prezident C. sa na tejto otázke neshodnú. A tak prezident C., ktorý je podľa ústavy veliteľom, najvyšším veliteľom armády, a dostal sa do konfliktu s najvyššími predstaviteľmi armády, ktorým mal veliť.**(B4)** Oni mu pripomínali, že... že vo svojej volebnej kampani sľuboval takéto veci, avšak C. sa nemal zaplietť do tejto otázky hneď v prvých dvoch týždňoch svojej, počas výkonu svojho úradu. A čoskoro vypukla ďalšia otázka, a to že B.C. nikdy v armáde neslúžil. Za prvé dva týždne v úrade prezidenta teda B.C. sa dokázal dostať do konfliktu s vojenskými predstaviteľmi. To je veľmi nevhodný krok.

V priebehu svojej kampane taktiež sľúbil, že o 25počet zamestnancov B.D. To sa obvykle sľubuje daňovým poplatníkom, že sa zníži počet zamestnancov v štátnej správe. To nebolo veľmi dobrý sľub, pretože na to, aby B.D. fungoval tak ako má, je potrebných veľa ľudí. Nemal teda povedať konkrétne 25A... potom B.C. hneď v úvode svojho pôsobenia v B.D. prepustil niekoľko ľudí. Hneď na úvod prepustil tzv. korešpondentov. Sú to ľudia, ktorí vybavujú pre prezidenta poštu.

Avšak to nebol vhodný krok, pretože B.C. dostával viacej pošty, ako ktorýkoľvek iný prezident. A keďže prepustil týchto skúsených zamestnancov, musel sa spoliehať na brigádnikov z radov vysokoškolských študentov.

Ďalej prepustil niekoľko zamestnancov cestovného odboru. Sú to ľudia, ktorí... zohrávajú v B.D. tiež veľmi dôležitú úlohu. A B.C. ich prepustil a okrem toho vyslovil názor, že svoju prácu nevykonávali dostatočne profesionálne a dokonca, že sa dopustili trestných činov. Všetci okrem jedného sa opäť zamestnali v štátnych úradoch a okrem toho je pre B.D. momentálne ťažké zaistiť efektívnych pracovníkov pre spomínané oddelenie. ... V B.D. pracoval aj Clintonov blízky priateľ, Winston Forster, ktorý spáchal samovraždu, a predpokladá sa, že k tomu prispelo i prepúšťanie zamestnancov z cestovného oddelenia. V čele tohto oddelenia stál človek, ktorý je momentálne súdený za úplatkárstvo. Súdne prejednávanie by malo začať v septembri alebo v októbri. Tento človek sa obhajuje tým, že má prístup k vládnym dokumentom, ktoré jeho konanie ospravedlňujú. Bude teda veľmi zaujímavé sledovať toto prejednávanie... Pravdepodobne sa tento problém nevyrieši na súde nižšej inštalácie a bude postupovať k apelačnému súdu. To bol teda ďalší nevhodný krok, ktorý prezident C. urobil v priebehu prvého roka.

5.4	reference			reiterace			kolok.	konjunkce			
	a	b	c	a	b	c		a	b	c	d
	v	s	s	v	v	s	n	s	s	s	s

A preto vám teraz poviem o tom , čo som ja videl, zažil, ale opäť podotýkam, že sú to moje názory, ako jednotlivca, za posledné tri roky s B.C. v Kongrese. Takže pracujem pre Kongres od roku 1970. Keď bol zvolený B.C. prezidentom, mnohí z poradcov mu radili, keď J.C. mal, bol prezident poza, po štyri roky, veľmi náročné štyri roky, držal sa desiatich zlých vecí(X) a to mu poradcovia hovorili: „Týchto desať vecí urobil J.C. a tieto, týchto desať vecí sťažilo(X) život pre ľudí, pre Kongres, pre celý národ aj seba samému. Takže týchto desať vecí nesmieš robiť.” A táto rada bola veľmi dôležitá, pretože J.C. bol guvernér malého štátu na, v južnej Georgii a B.C. guvernérom malého štátu na juhu, Arkansasu. A myslím, že sa nevzdám príliš tomu, čo vám chcem povedať, že týchto desať vecí, ktoré B.C. nemal robiť, sa dopustil všetkých týchto desiatich vecí za svojich troch rokoch a ešte k nim pridal ďalšie.

A ja vám teraz uvediem niektoré príklady. Každý, kto kedy sledoval B.C. - ja som ho volil, ja som demokrat - myslím, že musí vidieť to, čo je zjavné. To sú jeho neobvyklé(X) rétorické schopnosti. A jedna z jeho hlavných rečí v Kongrese(B1)... a keby mu vymenili papiere na jeho prejav, nikto by si toho nevšimol(C), to je neuveriteľné, ako on dokáže hovoriť spätra. Ako prezident rozpráva až príliš veľa na príliš veľa tém. Nemôže si pomôcť. Niektomu hovoril: „Keď si bol mladý, v škole, bol nejaký predmet, s ktorým si mal problémy? Povedzme na vysvedčení?” Povedal: „No, bol to jeden predmet.” Nevie, ako je to v Československu, ale vo Spojených Štátoch je na vysvedčení angličtina a tak, ale predmet, s ktorým mal on problémy bolo chovanie. A učiteľ mu tam napísal, že príliš často rozpráva. Takže už ako dieťa rozprával príliš veľa. A radu, ktorú mu jeho radcovia povedali, ak chce byť účinným a dobrým prezidentom, musí sa sústrediť na relatívne malé, malý počet cieľov. To bola, to boli začiatky tej(B6) abecedy, ktorá mala pomôcť(C), ale preukázalo sa, že rozpráva v detailoch o čomkoľvek. A preto, namiesto toho, aby si vytvoril svoj obraz o sebe, je teraz po čase už ťažké mať jasno v tom, na ktorej strane stojí, pretože rád sa obracia na mnohé skupiny a tieto rôzne skupiny sú skutočne často až v konflikt- stoja proti sebe.

Keď prvýkrát prišiel teda do práce vo svojom, vo svojej funkcii, mal sa vyjadriť k tomu, čo robiť, ako sa vysporiadať s otázkou homosexuálov v armáde. Vo svojej predvolebnej kampani podporoval právo teplých ľudí účastiť sa v armáde. ... Ale za dva týždne bolo jasné, že armáda, otázka(B3), táto otázka sa nebude riešiť tak, ako to bolo v jeho predvolebnej kampani. A tak, takže podľa konštitúcie je prezident, podľa ústavy je prezident vrchným veliteľom a on vydal prehlásenie, kde sa díva na, a obrátil sa na(B3) hlavných veliteľov.(C) Poradili mu: „Mali by ste toto sľúbiť a potom by ste sa mali ale, mali by ste tento sľub splniť.(B4) ... Ale nechajte, aby minister obrany sa pozrel na túto otázku, po pár mesiacov sa tým zaoberal.” Ale B.C. to neurobil. To(B6) bola jedna z problémov, bola, pretože v kampani roku 92 to bol veľmi veľký argument, že B.C. nikdy neslúžil v armáde

a preto si, preto nemôže riešiť tieto otázky. Takže hneď v prvých týždňoch, keď sa riešili tieto otázky, bol to veľmi ťažký začiatok.

Rovnako v počiatočných týždňoch sa preukázalo, že ďalším z predvolebných sľubov bolo redukovať zamestnancov B.D. o 25 percent. To povedal na verejnosti: "Ja znížim veľkosť, rozsah vlády o 25 percent." To nebol dobrý sľub, pretože v skutočnosti je potrebných veľa ľudí, aby B.D. fungoval účinne. A nemal jasne hovoriť 25 percent. On vlastne dal výpoveď mnohým ľuďom, korešpondent- dopisovateľom. Pri B.D. sú dopisovatelia, ktorí majú na starosti všetku korešpondenciu a poštu, ktorá prichádza do B.D. A B.C. je tak priťažlivá osoba, že pošta, ktorá mu chodila, bola oveľa väčšia, než pre akéhokoľvek iného prezidenta. Takže B.C. dal výpoveď týmto ľuďom, aby tak znížil stav zamestnancov a potom si, potom na brigády bral študentov.

Ďalej znížil počet ľudí, úrad **(B3)**, ktorý ma na starosti cestovanie. Predovšetkým rezerváciu leteniek pre ľudí z B.D. . pre novinárov. Všetkých týchto ľudí prepustil a tým... naznačil, že nielen že sa nesprávali tak, ako sa mali, ale akoby až kriminálne. Všetci z nich až na jedného dostali prácu opäť vo vláde a to bola chyba. Ale skutočne profesionálne pracovať v tejto oblasti je náročné a my tam teraz máme amatérov. A tá hanba z toho, že prepustil týchto ľudí, vyvinula nátlak na jedného blízkeho priateľa, ktorého mal B.C. v právnom oddelení B.D., ktorý hneď prvý rok podnikol, spáchal sebevraždu a "when" Fostr keď spáchal sebevraždu sa predpokláda, že jeden z dôvodov bolo práve prepustenie ľudí v tomto oddelení pre cestovanie.

Pretože **(B6)** jediný človek, ktorý mal na starosti toto oddelenie, bol vyslychaný za to, že prijímal peniaze. A ten súdny proces by sa mal uskutočniť v tomto roku, v septembri alebo októbri. Takže je stíhaný za to, že týchto ľudí, je obvinený z toho **(B4)**, že mal prístup k vládnym dokumentom. **(C)** A on sa bude teraz brániť, a takže možno bude veľmi zaujímavý tento proces a vidieť výsledok tohto procesu. Môže sa pretiahnuť až do budúceho roku, pretože tento súd je na úrovni oblastného súdu a môže sa dostať na odvolací súd. To je opäť aféra, ktorú si B.D. určite neželal, ale je tu - prepustenie ľudí z oddelenia cestovania.

5.5	reference			reiterace			kolok.	konjunkce			
	a	b	c	a	b	c		a	b	c	d
	s	v	n	v	v	v	v	s	s	s	s

A nyní vám řeknu n. budu přednášet o tom, co jsem viděl. Já jsem jeden jednotlivec, co jsem já jako jednotlivce viděl během posledních tří let s B.C. a s Kongresem. Od roku 1970 jsem pro Kongres pracoval. Když byl zvolen B.C., mnoho poradců mu řeklo: „J.C. také prošel svými velice bolestivými čtyřmi roky a zjistil deset špatných věcí” a B.C. dostal těchto, tento list deseti věcí, které znepříjemnily(X) život Carterovi i celému národu. Takže deset věcí, které se nesmějí nebo by se neměly dělat. A tato rada byla velice důležitá, protože prezident C. byl guvernérem z malého státu z jižní, jihu, Georgie, a B.C. je také z malého jižního státu, z Arkansas. Nemyslím si, že zacházím příliš daleko, když říkám, že tyto dvě věci(B4), které B.C.(X) neměl dělat, se během těchto tří let vlastně všechny udělaly n. dělaly. A můžu vám dát i nějaké příklady.

Kdokoli, kdo se vlastně, kdo B.C., kdokoli ho pozoroval - já jsem pro něj volil, jsem demokrat -, že všichni by asi viděli to, co je naprosto zřetelné na první pohled. A to jsou, to je velice dobré(X) slovní znalosti, zkušenosti. Může, možná že víte(B3), že jeho nejvýznamnější promluva ke Kongresu byla... někdo tam dal něco špatného se zařízením a B.C. i tak mluvil stále, dokud nebyla, nebyla chyba napravena. Ovšem toto je i jeho slabost(X), protože on jako prezident, se mu často vytýká, že mluví příliš mnoho a do příliš mnoho věcí. Ovšem on tomu nemůže pomoci. Někdo se ho zeptal: „Když jste byl ve škole, mladý, byl tam nějaký předmět ve škole, s kterým jste měli, měl problémy na vysvědčení?” On se promyslel, řekl: „Ano, byl tam jeden předmět.” Nevím, jak je to nebo jak to bylo v Československu, ale ve Spojených Státech i na vysvědčení jsou předměty jako angličtina, matematika, ale předmět, s kterým on měl problémy, byl, bylo chování a dostal do poznámky od učitele, že vyrušuje n. příliš mnoho mluví(B3). Řekli mu, poradili mu, že pokud chce být dobrým prezidentem, měl by se soustředit na pouze poněkud poněkud málo cílů. Například říkat a, b, c. Ale to je pro něj, zdá se, nemožné. On musí dokazovat, že může mluvit dobře o všem. A nezáleží mu ani na tom, jestli se jedná o nějaké technické problémy. Místo... ovšem... za chvíli(B3) při jeho promluvách je těžké vědět, vlastně, co se děje n. co si myslí(B3), protože on rád se zaměřuje na několik skupin(X) posluchačů najednou a někdy se v jeho projevech jsou jistě nesrovnalosti.

Když poprvé přišel do úřadu, tak během několika týdnů... se zainteresoval do otázky, co se má dělat s případem homosexuálů a službou v armádě. Nebyla to chyba, protože ve své kampani podporoval právo homosexuálů i lesbických žen, aby se mohli zapojit do armády. Ovšem bylo to velice politicky pro něj velice trapné, protože během několika týdnů, co nastoupil do úřadu, bylo jasné, že armáda a C. se v této otázce prostě nedohodli, že zde byl mezi nimi konflikt.... Takže C. podle ústavy byl vlastně vedoucím armády a během několika týdnů se dostal do problému, kde se dostal do problému s vedoucími armády. Bylo mu porazeno, že i když tedy samozřejmě v kampani toto, toto slíbil, a samozřejmě slib by se měl splnit atd. Ale místo aby on jako jednotlivce se hnedka během několika prvních

týdnů o toto zajímal, ať se o to stará ministr obrany, ať to chvíli studuje, ať si to prostě prostuduje. Ale C. to neudělal a to byl jeden takový zvláštní problém, protože v kampani v roce 1992 bylo, bylo velice velkou událostí n. aférou, že B.C. vlastně nikdy v armádě nesloužil. Nikdy v armádě nebyl. Takže, že hnedka během prvních dvou týdnů zdůrazňoval tuto otázku a dostal se do konfliktu s vedoucím armádou, nebylo zrovna, nebyl zrovna dobrý začátek pro C. jako prezidenta.

Stejně tak v prvních týdnech ve své prezidentské funkci se začal interesovat ve snahách snížit byrokracii o 25% u B.D. samotného. To také nebyl dobrý a rozumný slib, protože k řízení B.D. je zapotřebí mnoha lidí a on neměl jen tak říci cifru 25% u B.D. a jako první začal s korespondenty, kteří se zabývají poštou, která přichází do B.D. A vzhledem k tomu, že C. je velice populárním prezidentem, tak dostával mnoho poštovních zásilek. A on začal propouštět tyto zaměstnance, kteří se poštou zabývají, aby snížil administrativu v B.D., a začal místo nich najímat středoškolské studenty, aby formou brigád pomáhali v této práci.

Dalším oddělením B.D., kde začal C. snižovat stavy, bylo cestovní oddělení, které shromažďuje materiály pro novináře a reportéry (C) a tohle oddělení C. také zavřel. A odůvodnil to tím, že se jedná chovali nekompetentně, a dokonce možná v rozporu se zákonem. Všichni tito zaměstnanci, s jednou výjimkou, dostali potom znovu zaměstnání ve státní službě, což byla možná chyba. Zabývání se problematikou cestování je velice obtížné, vyžaduje ohromné znalosti a propuštění všech těchto lidí vyvolalo tlak na jednoho z Clintonových blízkých přátel v právním oddělení B.D., Vinstona Fostera, který na jaře prvního roku, kdy byl C. v úřadě, spáchal sebevraždu. A jedním z faktorů, které ho k tomu přinutily, byla právě tato situace. To znamená, že už v prvních měsících svého pobytu v B.D. C. způsobil poměrně dost obtížných situací. ... Jeden ze zaměstnanců B.D. má být souzen pro zneužití pravomoci a zpronevěru peněz. K soudu má dojít příští měsíc. Mluví se také o tom, že měl přístup k materiálům v B.D., aby, které by mu mohly pomoci při obhajobě. Takže bude velice zajímavé tento soudní proces sledovat. Možná se protáhne až do příštího roku, možná dojde k odvolání a stane se součástí další předvolební kampaně, což je něco, o co B.D. určitě neusiluje, ale už k tomu došlo a je to právě důsledkem zrušení cestovního oddělení B.D.

P	reference			reiterace			kolok.	konjunkce			
	a	b	c	a	b	c		a	b	c	d
	v	v	s	v	s	o	s	s	o	o	v

Takže teď bych chtěl říci něco o tom, jak já věci vidím, jak já jsem se na věci díval, a zdůrazňuji to, že to je můj skutečně osobní pohled, jak já jsem se tedy, jak já se dívám na spolupráci mezi C. a Kongresem za poslední tři roky. Jak říkám, pracuji v Kongresu už od 70. let. Když byl potom zvolen B.C., celá řada pozorovatelů a poradců mu řekla: „Např. J.C. když byl ještě prezidentem, tzn. když byl v úřadu, bylo to pro něj skutečně velice těžké období, bolestné období,” tak tehdy(B6) mu(B6) řekli: „J.C. udělal celou řadu špatných kroků, špatných věcí(X)” a v té době(B6) tito poradci Clintonovi řekli: „Toto byly základní chyby, kterých se dopouštěl Carter a proto také měl problémy, které měl.” Ty problémy(X) se týkaly i práce Kongresu i celého vlastně státu našeho. A to jsou věci, kterým je potřeba se vyhnout. A tato rada byla velice důležitá, protože J.C. byl také(B6) guvernérem z malého státu, z Georgie, B.C. byl také předtím guvernérem v malém státu, v Arkansasu. A možná, že nejsem příliš dalek pravdy, když říkám, že ty, těch 10 věcí(B2), které neměl C.(X) dělat, že už všechny udělal, že za ty tři roky se mu skutečně podařilo všechny tři(B4) udělat a že k nim přidal ještě další.

A teď dovolu, abych vám uvedl několik příkladů. Kdokoliv pozoruje B.C. - já jsem ho volil, já jsem demokrat, jak jsem řekl - a každý takový člověk okamžitě vidí, co je nabíledni, tzn. že to je člověk, který má mimořádné verbální schopnosti. Skutečně mimořádné. Možná, že víte, že jedna z jeho, jeden z jeho nejvýznamnějších projevů v Kongresu, když se měl dívat na to zařízení, ze kterého se čte, tak někdo tam dal špatné, špatný program a on hovořil dál. Nikdo si toho nevšim, z tohoto pohledu je to člověk skutečně naprosto mimořádně talentovaný. Ale tato jeho silná stránka je vlastně i slabou stránkou, protože jako prezident hovoří příliš moc. A vyjadřuje se k příliš mnoha věcem. On zkrátka to nedokáže udělat, dělat jinak. Někdo se ho jednou zeptal, jestli když byl malý a byl ještě ve škole, jestli měl někdy nějaké problémy. Nevím, jak je to v České Republice, ale ve Spojených Státech vysvědčení má(me) taková, takové předměty jako je matematika, angličtina atd., ale ten předmět, se kterým on měl problémy, bylo chování a učitel napsal tehdy: moc mluví, moc často mluví. Takže už jako dítě měl tento problém. Takže jedna z těch rad, které se mu dostalo, byla taková, že by se měl soustředit na poměrně malé množství cílů. Buď mějte vždycky na paměti, bylo mu řečeno, že je potřeba hovořit o věcech postupně: a, b, c. B.C. ale ukázal schopnost hovořit o čemkoliv, i o věcech, které jsou velice odborné, velice těžké, složité a došlo k tomu, že místo toho, aby všichni zcela přesně chápali, že Clinton podporuje a, b, c, tak za chvíli najednou nebylo tak úplně jasné, jestli je to tak vyhraněné, jestli skutečně, jestli stojí za tím svým a, za tím svým b. Velice často měl tendenci se obracet na celou škálu skupin a velice často ty sledovaly kontradiktní n. proti sobě stojící cíle.

Když potom nastoupil do úřadu, během několika příštích týdnů se začal zajímat o takové otázky jako, jak se postavit k otázce homosexuálů ve, v armádě. Ve své prezidentské kampani podporoval práva homosexuálů a lesbických žen, podporoval jejich právo na to, aby byli zařazeni do americké armády. Ale toto bylo velice

trapné, politicky pro něj to bylo velice trapné, protože během dvou týdnů se ukázalo být jasným, že armáda na jedné straně a C. na straně druhé jsou v opozici, že spolu nesouhlasí. A hlavní náčelník amerických ozbrojených sil se proti tomu postavil. Takže vlastně C., který je tím nejvyšším velitelem ozbrojených sil, najednou je v rozporu s člověkem, který je nejvyšším náčelníkem **(B4)** přímo v těch ozbrojených silách. **(C)** Někdo mu tedy řekl, že to slíbil jako součást své prezidentské kampaně a že tedy je potřeba, aby dostal svému slovu, ale někdo mu měl říci, místo aby se sám do této věci namočil, tak měl pověřit svého ministra obrany, aby se těmito otázkami zabýval, aby řekl, že potřebuje nejméně šest měsíců na to, aby si ty věci rozmyslel, v jakém kontextu bude tato úprava provedena, a to všechno nakonec, protože se to tak nestalo, znamenalo obrovské problémy pro C., protože... to se pochopitelně ještě snoubilo s další věcí, a sice že v rámci této prezidentské kampaně vyšlo najevo, že vlastně C. nikdy v armádě sám nebyl. Takže ty první dva týdny, to že se rozhodl řešit tento problém vlastně znamenalo, že se dostal do jakési kolize přímo s vrchním velením armády, a to je začátek velice těžký.

Během dalších několika týdnů potom v rámci té prezidentské kampaně **(B4)** slíbil, že sníží administrativní sílu B.D. o čtvrtinu, o 25 procent. Řekl, že sníží počet zaměstnanců o 25 procent. To také nebylo právě moudré, moudrý slib, protože na to, aby fungoval B.D., na to je potřeba skutečně hodně lidí, a on neměl jen tak od boku střílet, že to bude 25 procent. Takže došlo k tomu... že najednou se řešila otázka, jestli by se neměli propustit někteří lidé a nejprve udělal to, že propustil tzv. korespondenty, protože v B.D. jsou lidé, kteří mají na starosti veškerou poštu, která přichází do B.D. a to jsou lidé, kteří věnují celou svou profesionální kariéru této činnosti, a množství pošty, kterou dostával C., bylo obrovské, větší než kterýkoli jiný prezident před ním a on skutečně potřeboval tyto lidi, kteří se mu starali vo korespondenci, a přesto se rozhodl, aby snížil tedy stav svých zaměstnanců B.D., tak že vyhodí, vyhodil lidi např., kteří byli studenty vysokoškolskými, kteří s ním spolupracovali. **(B4)** **(C)** Dále potom vyhodil lidi, kteří pracovali v jeho jakési cestovní kanceláři, což je taková, zase takové oddělení v rámci B.D., které se stará o rezervování např. letenek pro novináře, pro lidi, kteří nějakým způsobem pracují v B.D. Ty všechny propustil a tím, že to udělal vlastně jakoby naznačil, že, nejen to že se chovají nekompetentně, ale dokonce i naznačil, že někteří z nich byli zapleteni do určité trestné činnosti. Všichni, s výjimkou jediného člověka, později zase dostali práci ve vládě, což byla taky chyba. Znamenalo také, že vlastně např. to, že někdo zajišťuje třeba letenky, to je věc, která je také poměrně profesionálně náročná, teď to dělají lidé, kteří o tom nic nevědí, a to, že propustil lidi za těchto okolností, představovalo obrovský tlak také **(B6)** na jednoho velice blízkého přítele v právním oddělení B.D., jmenovitě jedná se o Vinstna Fostra, který na jaře prvního roku Clintonovy vlády spáchal sebevraždu, a právě to, že došlo k propuštění těch lidí, byl jedním z důvodů citovaných v souvislosti s touto sebevraždou, s tím, že se tento člověk zastřelil. To všechno tedy představovalo obrovské, obrovské břemeno vlastně pro B.D. a ten člověk, který předtím byl šéfem té cestovní kanceláře n. toho cestovního oddělení, byl potom stíhán, stíhán za zpronevěru, za to že zpronevěřil peníze a k soudnímu projednávání dojde buď teď koncem září nebo v říjnu.

A vzhledem k tomu, že tedy je stíhán, a vzhledem k tomu, že se teď, že má nárok na obhajobu, tak to znamená, že má přístup automaticky k dokumentům, k dokumentům, které patří do B.D., takže to možná bude velice zajímavé, uvidíme, co z tohoto procesu vzejde, možná, že ten proces bude trvat delší dobu, možná že i příští rok bude pokračovat, pochopitelně začínáme na té okresní úrovni, potom to možná půjde k apelačnímu soudu a je to něco, co určitě není příliš vítané ze strany B.D., ale tak to teďkon bude vypadat a to původní rozhodnutí spočívalo už v tom, že vyhodil lidi z cestovního oddělení.

Literatura

- Ahrens, B. (2005), *Prosodic phenomena in simultaneous interpreting: A conceptual approach and its practical application*, *Interpreting* 7:1, 51–76.
- Alexieva, B. (1997), *A typology of interpreter-mediated events*, *The Translator: Studies in Intercultural Communication* 3:2, 153–174.
- Altman, J. (1990), *What helps effective communication? Some interpreters' views*, *The Interpreters' Newsletter* 3, 23–32.
- Angelelli, C.V. (2006), *Validating professional standards and codes: Challenges and opportunities*, *Interpreting* 8:2, 175–193.
- Baddeley, A. (2000a), *The episodic buffer: a new component of working memory?*, *Trends in Cognitive Science* 4(11), 417–423.
- Baddeley, A. (2000b), *Working memory and language processing*, In: *Language processing and simultaneous interpreting. Interdisciplinary perspectives* (Englund-Dimitrova, B., Hyltenstam, K., ed.), John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 1–16.
- Baker, M. (1992), *In Other Words: A Coursebook on Translation*, Routledge, New York/London.
- Bartłomiejczyk, M. (2006), *Strategies of simultaneous interpreting and directionality*, *Interpreting* 8:2, 149–174.
- Bastin, G.L. (2003), *Les marques de cohérence en interprétation consécutive*, *The Interpreters' Newsletter* 12, 175–188.
- Bell, R.T. (1991), *Translation and Translating: Theory and Practice*, Longman, London/New York.
- Blum-Kulka, S. (1986), *Shifts in cohesion and coherence in translation*, In: *Interlingual and Intercultural Communication: Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies* (House, J., Blum-Kulka, S., eds.), Gunter Narr, Tübingen, 17–35.
- Braun, S. (2007), *Interpreting in small-group bilingual videoconferences: Challenges and adaptation processes*, *Interpreting* 9:1, 21–46.
- Bühler, H. (1986), *Linguistic (semantic) and extralinguistic criteria for the evaluation of conference interpretation and interpreters*, *Multilingua* 5, 231–235.
- Casado, B., Jiménez, J. (1996), *Mental processes involved in conference interpretation: Verbal fluency*, nepublikovaná diplomní práce, École de traduction et d'interprétation, Université de Genève.
- Chincotta, D., Underwood, G. (1998), *Simultaneous interpreters and the effect of concurrent articulation on immediate memory. A bilingual digit span study*, *Interpreting* 3:1, 1–20.
- Clifford, A. (2005), *Putting the exam to the test. Psychometric validation and interpreter certification*, *Interpreting* 7:1, 97–131.
- Collados Aís, Á. (2002), *Quality assessment in simultaneous interpreting: The importance of nonverbal communication*, In: *The Interpreting Studies Reader* (Pöchhacker, F., Shlesinger, M., eds.), Routledge, London/New York, 327–336.
- Cowan, N. (2000a), *Processing limits of selective attention and working memory. Potential implications for interpreting*, *Interpreting* 5:2, 117–146.
- Cowan, N. (2000b), *The magical number 4 in short-term memory: A reconsideration of mental storage capacity*, *Behavioral and Brain Sciences* 24, 87–185.
- Cowan, N., Elliot, E.M., Saults, J.S., Morey, C.C., Mattox, S., Hismjatullina, A., Conway, A.R.A. (2005), *On the capacity of attention: Its estimation and its role in working memory and cognitive aptitudes*, *Cognitive Psychology* 51, 42–100.
- Cronin, M. (2002), *The empire talks back: Orality, heteronomy and the cultural turn in interpreting studies*, In: *The Interpreting Studies Reader* (Pöchhacker, F., Shlesinger, M., eds.), Routledge, London/New York, 387–397.
- Čeňková, I. (1988), *Teoretické aspekty simultánního tlumočení*, *Philologica Monographia XCIX*, Acta Universita Carolina, Praha.
- Čeňková, I., a kol. (2001), *Teorie a didaktika tlumočení I*, Ústav translatologie FF UK, Praha.
- Černov, G. (2004), *Inference and Anticipation in Simultaneous Interpreting: A probability-prediction model*, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.

- Dancette, J.E. (2003), *L'elaboration de la cohérence en traduction, le rôle des référents cognitifs*, In: *Controverses en traductologie* (Chapdelaine, A., ed.), Université McGill, Montreal, **XIV:1**, 141–160.
- Darò, V. (1990), *Voice frequency and simultaneous interpretation*, *The Interpreters' Newsletter* **3**, 88–92.
- Daró, V., Fabbro, F. (1994), *Verbal memory during simultaneous interpretation: effects of phonological inference*, *Applied Linguistics* **15:1**, 365–381.
- de Beaugrande, R. (1991), *The heritage of FSP from the standpoint of text linguistics*, *Linguistica Pragmática* **34:1–2**.
- de Beaugrande, R., Dressler, W.U. (1981), *Introduction to Text Linguistics*, Longman, London.
- Dillinger, M. (1990), *Comprehension during interpreting: What do interpreters know that bilinguals don't?*, *The Interpreters' Newsletter* **3**, 41–58.
- Ericsson, K.A. (2000), *Expertise in interpreting: An expert-performance perspective*, *Interpreting* **5:2**, 187–220.
- Ericsson, K.A. (1998), *The scientific study of expert levels of performance: General implications for optimal learning and creativity*, *High Ability Studies* **9**, 75–100.
- Ericsson, K.A., Kintsch, W. (1995), *Long-term working memory*, *Psychological Review* **102:2**, 211–245.
- Eriksson, A. (2004), *Tense, cohesion and coherence*, In: *Translation and corpora*. Acta Universitatis Gothoburgensis (Aijmer, K., Haselgård, H., eds.), Göteborg, **89**, 19–31.
- Fabbro, F. (1999), *The Neurolinguistics of Bilingualism. An Introduction*, Psychology Press, Hove, UK.
- Fabbro, F., Gran, L. (1997), *Neurolinguistic research in simultaneous interpretation*, In *Conference Interpreting. Current Trends in Research* (Gambier, Y., Gile, D., Taylor, C., eds.), John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 11–27.
- Fabbro, F., Gran, B., Gran, L. (1991), *Hemispheric specialization for semantic and syntactic components of language in simultaneous interpretation*, *Brain and Language* **41**, 1–42.
- Fabbro, F., Gran, L., Basso, G., Bava, A. (1990), *Cerebral lateralization in simultaneous interpretation*, *Brain and Language* **39**, 69–89.
- Frydrychová, M. (1991), *Aktuální členění textů simultánně tlumočených z češtiny do angličtiny*, nepublikovaná diplomní práce, KPT FF UK, Praha.
- Gallina, S. (1992), *Cohesion and the systemic-functional approach to text: Applications to political speeches and significance for simultaneous interpretation*, *The Interpreters' Newsletter* **4**, 62–71.
- García Izquierdo, I. (2000), *Cohesión gramatical y textos expositivos: estudio contrastivo y repercusiones para la traducción*, *Sendebarr* **10/11**, 159–184.
- Gerver, D. (1976), *Empirical studies of simultaneous interpretation: A review and a model*, In: *Translation: Applications and Research* (Brislin, R.W., ed.), Gardner Press, New York, 165–207.
- Gile, D. (1995a), *Fidelity assessment in consecutive interpretation: An experiment*, *Target* **7:1**, 151–164.
- Gile, D. (1995b), *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Gile, D. (1994), *Opening up in interpretation studies*, *Translation Studies: An Interdisciplinary* (Snell-Hornby, M., Pöchhacker, F., Kaindl, K., eds.), John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, pp. 149–158.
- Gile, D. (1990), *Scientific research vs. personal theories in the investigation of interpretation*, In: *Aspects of Applied and Experimental Research on Conference Interpretation* (Gran, L., Taylor, C., eds.), Campanotto, Udine, 28–41.
- Gile, D. (1985), *Le modèle de l'effort et l'équilibre en interprétation simultanée*, *Meta* **30:1**, 44–48.
- Gran, L., Viezzi, M. (1995), *Development of research work at SSLM, Trieste (Italy)*, *Target* **7:1**, 107–118.

- Grassi, S., Mazzoleni, D. (1996), *Les tests d'aptitude pour l'interprétation de conférence: Le delayed auditory feedback*, nepublikovaná diplomní práce, École de traduction et d'interprétation, Université de Genève.
- Gumul, E. (2006), *Conjunctive cohesion and the length of ear-voice span in simultaneous interpreting. A case of interpreting students*, In: *Linguistica Silesiana* (Polański, K., ed.), Kraków: Universitas, 27, 93–103.
- Gumul, E. (2004), *Cohesion in Interpreting*, nepublikovaná dizertační práce, Uniwersytet Śląski, Katowice.
- Halliday, M.A.K., Hasan, R. (1976), *Cohesion in English*, Longman, London/New York.
- Hansen, I.G., Shlesinger, M. (2007), *The silver lining: Technology and self-study in the interpreting classroom*, *Interpreting* 9:1, 95–118.
- Hatim, B., Mason, I. (1997), *The Translator as Communicator*, Routledge, London/New York.
- Isham, W.P. (1995), *On the relevance of signed languages to research in interpretation*, *Target* 7:1, 135–150.
- Ivanova, A. (1999), *Discourse processing during simultaneous interpreting. An expertise approach*, nepublikovaná dizertační práce, Trinity College, University of Cambridge.
- Jansen, P. (1995), *The role of the interpreter in Dutch courtroom interaction: The impact of the situation on translational norms*, In: *Topics in Interpreting Research* (Tommola, J., ed.), University of Turku, Centre for Translation and Interpreting, 11–36.
- Jurečková, J. (1981), *Neparametrické metody*, MFF UK, Praha.
- Kess, J.F. (1992), *Psycholinguistics: Psychology, Linguistics, and the Study of Natural Language*, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Kim, K.H.S., Relkin, N.R., Lee, K.-M., Hirsch, J. (1997), *Distinct cortical areas associated with native and second languages*, *Nature* 388, 171–174.
- Kirchhoff, H. (1976), *Das dreigliedrige, zweisprachige Kommunikationssystem Dolmetschen*, *Le Langue et l'Homme* 31, 21–27.
- Ko, L. (2006), *Teaching interpreting by distance mode: Possibilities and constraints*, *Interpreting* 8:1, 97–104.
- Köpke, B., Nespoulous, J.-L. (2006), *Working memory performance in expert and novice interpreters*, *Interpreting* 8:1, 1–23.
- Krein-Kühle, M. (2002), *Cohesion and coherence in technical translation: The case of demonstrative reference*, *Linguistica Antverpiana: New Series* 1, 41–53.
- Kurz, I. (1996), *Simultandolmetschen als Gegenstand der interdisziplinären Forschung*, WUV-Universitätsverlag, Wien.
- Kurz, I. (1995a), *Interdisciplinary research — Difficulties and benefits*, *Target* 7:1, 165–180.
- Kurz, I. (1995b), *Watching the brain at work — an exploratory study of EEG changes during simultaneous interpreting (SI)*, *The Interpreters' Newsletter* 6, 3–16.
- Kurz, I. (1994), *A look into the 'black box' — EEG probability mapping during mental simultaneous interpreting*, In: *Translation Studies — an Interdiscipline* (Snel-Hornby, M., Pöchhacker, F., Kaindl, K., eds.), John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 199–207.
- Kurz, I. (1993), *Conference Interpretation: Expectations of different user groups*, *The Interpreters' Newsletter* 5, 13–21.
- Lambert, S. (1993), *The effect of ear of information reception on the proficiency of simultaneous interpretation*, *The Interpreters' Newsletter* 5, 22–34.
- Leanza, Y. (2005), *Roles of community interpreters in pediatrics as seen by interpreters, physicians and researchers*, *Interpreting* 7:2, 167–192.
- Lonsdale, D. (1997), *Modeling cognition in SI: Methodological issues*, *Interpreting* 2:1, 91–117.
- Lopes, G. (1998), *Coerência textual, conhecimento de mundo e intertextualidade: implicações na interpretação simultânea (IS)*, *Cadernos de Tradução* 3, 391–417.
- Lyda, A., Gumul, E. (2002), *Cohesion in Interpreting*, In: *PASE Papers in Language Studies: Proceedings of the Ninth Annual Conference of the Polish Association for the Study of English*, Gdańsk, 26–28 April 2000 (Stanulewicz, D., ed.), Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 349–356.

- Mack, G., Cattaruzza, L. (1995), *User surveys in SI: A means of learning about quality and/or raising some reasonable doubts*, In: Topics in Interpreting Research (Tommola, J., ed.), University of Turku, Centre for Translation and Interpreting, 37–50.
- Makarová, V. (1995), *The interpreter as an intercultural mediator*, In: Topics In Interpreting Research (Tommola, J., ed.), University of Turku, Centre for Translation and Interpreting, 51–60.
- Marrone, S. (1993), *Quality: A shared objective*, The Interpreters' Newsletter 5, 35–41.
- Massaro, D., Shlesinger, M. (1997), *Information Processing and a computational approach to the study of simultaneous interpretation*, Interpreting 2:1, 13–53.
- Miller, G.A. (1956), *The magical number seven, plus or minus two: Some limits on our capacity for processing information*, Psychological Review 63, 81–97.
- Milzow, M., Wiesenhütter, A. (1995), *Les tests d'aptitude pour l'interprétation de conférence: Le shadowing*, nepublikovaná diplomní práce, École de traduction et d'interprétation, Université de Genève.
- Moser-Mercer, B. (2000/01), *Simultaneous interpreting. Cognitive potential and limitations*, Interpreting 5:2, 83–94.
- Moser, B. (1978), *Simultaneous interpretation: A hypothetical model and its practical application*, In: Language Interpretation and Communication (Gerver, D., Sinaiko, H.W., eds.), Plenum Press, New York/London, 353–368.
- Moser-Mercer, B., Frauenfelder, U., Casado, B., Künzli, A. (2000), *Searching to define expertise in interpreting*, In: Language processing and simultaneous interpreting: Interdisciplinary perspectives (Englund-Dimitrova, B., Hyltenstam, K., ed.), John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 107–132.
- Moser-Mercer, B., Lambert, S., Williams, S. (1997), *Skill components in simultaneous interpreting*, In: Conference Interpreting: Current trends in research (Gambier, Y., Gile, D., Taylor, C., eds.), Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 133–148.
- Mouzourakis, P. (2006), *Remote interpreting: A technical perspective on recent experiments*, Interpreting 8:1, 45–66.
- Müller, I. (1997), *Cohesion in simultaneous interpreting*, Folia Translatologica 5, 21–49.
- Müller, I. (1995a), *Koherence a koheze: Spojitost textů a textových světů*, nepublikovaná písemná práce z teorie překladu, KPT FF UK, Praha.
- Müller, I. (1995b), *Lexikální koheze a reference coby kohezní prostředky v angličtině a češtině*, nepublikovaná seminární práce z teorie překladu, KPT FF UK, Praha.
- Napier, J. (2004), *Interpreting omissions. A new perspective*, Interpreting 6:2, 117–142.
- Nordet, L., Voegtlin, L. (1998), *Les tests d'aptitude pour l'interprétation de conférence: La mémoire*, nepublikovaná diplomní práce, École de traduction et d'interprétation, Université de Genève.
- Padilla, P., Bajo, M.T., Cañas, J.J., Padilla, F. (1995), *Cognitive processes of memory in simultaneous interpretation*, In: Topics in Interpreting Research (Tommola, J., ed.), University of Turku, Centre for Translation and Interpreting, 61–72.
- Petite, C. (2005), *Evidence of repair mechanisms in simultaneous interpreting. A corpus-based analysis*, Interpreting 7:1, 27–49.
- Petsche, H., Etlinger, S.C. (1998), *EEG and Thinking. Power and Coherence Analysis of Cognitive Processes*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Pöchhacker, F. (2006), *"Going social?" On pathways and paradigms in interpreting studies*, In: Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting. Benjamins Translation Library (Pym, A., Shlesinger, M., Jettmarová, Z., eds.), John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 67: 215–232.
- Pöchhacker, F. (2004), *Introducing Interpreting Studies*, Routledge, London/New York.
- Pöchhacker, F. (2001), *Quality assessment in conference and community interpreting*, Meta 46:2, 410–425.
- Pöchhacker, F. (1995a), *"Those who do...": A profile of research(ers) in interpreting*, Target 7:1, 47–64.

- Pöchhacker, F. (1995b), *Slips and shifts in simultaneous interpreting*, In: Topics in Interpreting Research (Tommola, J., ed.), University of Turku, Centre for Translation and Interpreting, 73–90.
- Pöchhacker, F. (1994), *Simultandolmetschen als Komplexes Handeln*, Gunter Narr, Tübingen.
- Pöchhacker, F. (1993), *On the science of interpretation*, The Interpreters' Newsletter 5, 52–59.
- Pöllabauer, S. (2004), *Issues of role, responsibility and power*, Interpreting 6:2, 143–180.
- Pradas Macías, M. (2006), *Probing quality criteria in simultaneous interpreting: The role of silent pauses in fluency*, Interpreting 8:1, 25–43.
- Roy, C.B. (2000), *Interpreting as a Discourse Process*, Oxford University Press.
- Sawyer, D.B. (2000), *Towards meaningful, appropriate, and useful assessment: How the false dichotomy between theory and practice undermines interpreter education*, ATA Chronicle 29:2, 32–40.
- Schäffner, C. (1995), *Establishing common ground in bilateral interpreting*, In: Topics in Interpreting Research (Tommola, J., ed.), University of Turku, Centre for Translation and Interpreting, 91–108.
- Schjoldager, A. (1995a), *Interpreting research and the 'Manipulation School' of translation studies*, Target 7:1, 29–46.
- Schjoldager, A. (1995b), *Assessment of simultaneous interpreting*, In: Teaching translation and Interpreting 3: New horizons (Dollerup, C., Appel, V., eds.), John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 187–195.
- Seleskovitch, D. (1962), *L'interprétation de conférence*, Babel 8:1, 13–18.
- Setton, R. (2006), *Context in simultaneous interpretation*, Journal of Pragmatics 38:3, 349–389.
- Setton, R. (1999), *Simultaneous Interpretation: A Cognitive-Pragmatic Analysis*, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Shlesinger, M. (2000), *Strategic allocation of working memory and other attentional resources in simultaneous interpreting*, nepublikovaná dizertační práce, Bar Ilan University, Ramat Gan, Israel.
- Shlesinger, M. (1997), *Quality in simultaneous interpreting*, In: Conference Interpreting: Current Trends in Research (Gambier, Y., Gile, D., Taylor, C., eds.), John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 123–131.
- Shlesinger, M. (1995a), *Stranger in paradigms: What lies ahead for simultaneous interpreting research?*, Target 7:1, 7–28.
- Shlesinger, M. (1995b), *Shifts in cohesion in simultaneous interpreting*, The Translator 1:2, 193–214.
- Shlesinger, M. (1989), *Simultaneous interpretation as a factor in effecting shifts in the position of texts on the oral-literate continuum*, nepublikovaná diplomní práce, University of Tel Aviv.
- Spiller-Bosatira, E., Darò, V. (1992), *Delayed auditory feedback effects on simultaneous interpreters*, The Interpreters' Newsletter 4, 8–14.
- Stenzl, C. (1983), *Simultaneous interpretation: Groundwork towards a comprehensive model*, nepublikovaná diplomní práce, University of London.
- Tate, G., Turner, G.H. (1997), *The code and the culture. Sign language interpreting – in search of the new breed's ethic*, In: The Interpreting Studies Reader (Pöchhacker, F., Shlesinger, M., ed.), Routledge, London/New York, 373–383.
- Thorndyke, P.W., Yekovich, R.R. (1979), *A critique of schemata as a theory of human story memory*, Poetics 9, 23–49.
- Tommola, J. (1999), *New trends in interpreting research: Going psycho – or neuro?*, In: Anovar/anosar estudios de traducción e interpretación (Lugrís, A.Á., Ocampo, A.F., eds.), Universidade de Vigo, 321–330.
- Tommola, J., Laine, M., Sunnari, M., Rinne, J. (2000/01), *Images of shadowing and interpreting*, Interpreting 5:2, 147–167.
- Tommola, J., Lindholm, J. (1995), *Experimental research on interpreting: Which dependent variable?*, In: Topics in Interpreting Research (Tommola, J., ed.), University of Turku, Centre for Translation and Interpreting, 121–134.

- Tonelli, L., Riccardi, A. (1995), *Detection of speech errors during shadowing*, In: Topics in Interpreting Research (Tommola, J., ed.), University of Turku, Centre for Translation and Interpreting, 135-144.
- Wadensjö, C. (1998), *Interpreting as Interaction*, Longman, London/New York.
- Zimáková, L. (1994), *Koheze*, nepublikovaná písemná práce z kontrastivní lingvistiky, KPT FF UK, Praha.